

Werk

Label: Chapter

Jahr: 1923

PURL: https://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?251726223_0011 | log24

Kontakt/Contact

[Digizeitschriften e.V.](#)
SUB Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen

✉ info@digizeitschriften.de

Ecce, amicissime Gesnere, pro ill. Pontedera Enumerationum specimen, quae pene omnia vendita sunt. Mallem libris Italicis, quorum catalogum habet collega ejus ill. Morgagnus, compensari quam nummis.

Misi etiam ante aliquot septimanas varia, inter quae fuerunt errore aliquo meo quaedam aliena, imprimis fasciculus VI. et diss. Castelli¹⁾, quas Morgagno destinaveram. Tu si cupis retinere, poteris, et alia specimina ex nundinis jubebo mitti Tigurum. Si mavis exspectare, posses in fasciculum conjicere. Obruor negotiis fere futilibus innumeris, nempe hominum saepe parum notorum sodaliciis.

Inter octiduum nostrae praefecturae distribuentur. Sors decidet num aliqua mihi destinata sit, num sit Gottingam redeundum.

Vaudensem ditionem aveo pro aliquot certe septimanis mense Majo adire, an successurum sit destinatum iter ignoro.

Nuptiae filiae meae fuerunt die 29 Martii, qua die Bernam perveni.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 18 April. 1753.

His scriptis exspectavi eventum diei 20. April., qua per sortem officia hic distribuuntur. Et is eventus fuit ejusmodi, ut Ammani honorificum munus²⁾ mihi inter 34 candidatos contigerit, cum quo nominandi jus conjunctum est, quo ipso secunda nata filia generum futurum dotabit. Atque adeo post unicum Gottingam susceptum iter in patria porro et vicinia Tua manebo, dabitque forte sors ut Koenigsfeldae vel alibi in vicinia Tua praefecturam sperare liceat. Oedero omnia erunt recte per Hamburgum mittenda, cum ego nimis sero hinc sim abiturus. Wielandi libellum gratum erit legisse.

1) Peter Castell, Experimenta quibus constitit varias humani corporis partes sentiendi facultate carere. Gott. 1753. BA II, 492.

2) Die vierte Stelle unter den Staatsbedienten der Republik. Zimmermann 348. Der Ammann war Saalinspektor und Stimmzähler im Großen Rat.

Stirpes nostras nunc etiam persequar atque corollaria collegam enumerationis.

Schedas ad perficiendum catalogum addidi.

Iterum vale, amice singularis. Bernae die 30 april 1753.

Nunc cum scriptum acceperim, mihi mitte quaedam una, fasciculum tamdiu retinui.

126.

(125).

Amice facis et perhumaniter, Gesnere amplissime, quod aliquod rerum mearum momentum Tecum esse voluisti. Sunt bona mista malis. Relinquo musarum sedem, atque obvolvo me negotiis ad rem publicam pertinentibus, cum quibus non consuevi, et quae nihil meis in literis profectibus addunt. Verum taedia plurima passus Gottingae, a Brendelio inprimis, deinde a Segnero, denique a collegis medicis omnibus, deinde obrutus laboribus, absque quibus vita mihi neque decora fuisset neque tuta omnino, malui omnia deserere, ut pacem quietemque retinerem. Amicos hic habeo aliquos, inimicum neminem, neque aemulorum invidiam moveo turbae inmistus.

Ita est, plantae mihi porro erunt solatio et oblectamento. Percurram, ut ea aetate curritur, regiones calidiores ditionis nostrae, inque iis praefecturam obtinere conabor. In libris etiam legendis et censendis, inque promovendis apud nostrates studiis porro serio elaborabo. Et forte optabilius est integris hactenus viribus et cum aliquo Gottingensium desiderio de statione decedere, quam fractum aetate atque invisum ob debiliora studia domum repere, ad meorum funera et sepulchra.

Compendium enumerationis valde castigatum facile esset edere, non majus horti catalogo. Oporteret autem inprimis muscis et fungis augendis invigilare, quae pene deserui, ab anatome obrutus. Oporteret etiam colligere aristas Gagnebinii et aliorum botanophilorum. Filium destinabam Alpibus invisendis, nunc neque nummos facile supposito, neque credo me porro cum reditu mediocre posse servare, adeo haec mutatio omnes res meas turbavit. Gormilarum clar., qui ad me scripsit et semina misit Manettiana, quaeso meo nomine saluta. Engelius¹⁾ et ipse anthophilis propior est, neque video qui stirpes sit culturus, quando praefectura decesserit, quod fiet proximo vere.

Schinzio²⁾ gratum erit inservire. Hahnus³⁾ Ultrajectinus

1) Samuel Engel, Landvogt in Aarberg.

2) Salomon Schinz (1734—1784), Schüler Gesners, der eine Alpenreise vorhatte.

3) Joh. David Hahn (1729—1784), 1753 Professor der Philosophie, Physik

credo nunc in primis inter academicos plantas colit, tum Ludwigius, sed iste variis distractus laboribus. Aliud exemplum VI. fasciculi Morgagno mittam. De pretio quaeso noli verba facere.

Wielandi panegyricum legi, laetatus ex gaudio quod inde Bodmero nostro credo natum esse. Habet utique hoc poema¹⁾ plurimas pulcherrimas rerum imagines et descriptiones, mihi que etsi passim humiliter est, tamen gravius rebus quam Messias videtur. Nuperum scriptum Koenigii non vidi.

Mylius 1000 aut nescio quot imperiales Gottingae accepit. Inde nihil de eo innotuit. Ajunt carceri esse mancipatum in ditione Borussica ob lites quibus se inmiscuit E. et Koenigii. Trecentos imperiales adhuc apud Holmannum deposui. Nuntium unicum aeger exspecto.

Disputationes serius acceptas Tibi aliqua cum opportunitate curabo, valde motus interim portentoso Tuo Ranunculo, neque praevidens quo haec sint ductura.

A ministro Hanoverano responsorias exspecto, neque valde cupio Gottingam redire, ne aliqua mihi mora fiat. Itaque si per uxorem poterit res imponi, mallet utique. Abibit vero uxor aut sola aut mecum intra paucos dies. Si hic manere datum fuerit, rusticabo alicubi plantasque quaeram cum amicorum aliquo feriis usus. Italiam etiam cum aliquo senatorum et legatorum adibo.

Vale, Gesnere amplissime, meque porro ut soles ama. Bernae die 31 Mai 1753.

127.

(126).

Gratum Tibi, vir optime, reditum meum esse ex Tuis percepi. Fixi nunc pedem hinc inter amicos et filios moriar. Uxor mea iter Gottingense suscepit comite meo olim Zimmermanno, et nunc dum scribo in ea urbe est. Invidia inde me pellit medicorum, Brendelii in primis deinde reliquorum, tum inter i<uris> c<onsultos> Boehmeri²⁾: Multa mihi commoda interciderunt, verum patienter ea sors ferenda est. Stirpes non negligam, et nuper aliquas elegantes cives reperi, Erysimum alterum (cornubus longis nec appressis, flore sulfureo), Thalictrum staminibus purpureis, Aruncum, Calceolum, hic in vicinia, et Ariam. Itinera passim ad amicos moliar, quae infecunda non fore spero. Portatile compendium³⁾, si Tu alique amici consentitis,

und Astronomie in Utrecht. 1759 übernahm er auch die Botanik und Chemie. Gurlt-Hirsch III, 17.

1) Das Lehrgedicht „Von der Natur der Dinge“.

2) Georg Ludwig Böhrer (1715–1797), Professor an der juristischen Fakultät. Pütter I, 137; II, 122; III, 62.

3) der Flora.

facile parabo. Magnus amicus mihi est idemque ex propiori cognatione Engelius.

De Mylio nuper percepi eum ad vitandos Borussos petere Angliam*). Targionium exspecto et Montium. De nummis quaeso sis securus, multa enim Tibi debebo remotus ab omnibus fere amicis reliquis, Beurero¹⁾ excepto. Rehtylio misi varia, nummos non accepi, neque de rebus acceptis nuncium. Ill. Pontedera apud Morgagnum et Valisnerum, sodales suos, inveniet catalogum librorum desideratorum, quem pro omnibus nummis facile praetulero. Exspecto conflictus aliquos cum Gottingensibus et ministro. Eos ut vitarem, nolui redire in eam academiam. Valde nocent valetudini meae hae turbae, nollemque porro iis implicari.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 20. Jun. 1753.

128.

(127.)

Quae Beurerus scripsit, care amice, ea Tuae literae confirmarunt, se nempe blandiri, promittere, fingere animum pacis amantem, et tamen horum omnium contraria sentire. Nihil indigebat arbitris. Ego totus ipse eum literis adii, ut desisteret ab iris et inutilibus moliminibus. Ipse contra me propriam de ortu nervi intercostalis epistolam edidit, quam ego non recenseri quidem malui, ne ipse se crederet refutari. Mekelius autem necessario ad hanc inquisitionem deductus, figmenta S<chmiedel>ii transformantis in nervulis cellulosa fila facile detexit, et eo nunquam nominato nec designato indicavit. A Trewio centies rogatus ne adeo manifesto meum nomen omitteret, nunquam respondit votis, et invidiae suae majus dedit documentum quam quisquam refutatorum. Itaque eum animo suo dimitto, nihilque ab eo porro aequi aut virilis exspecto.

Ministri humanissimae literae nuper acceptae, et amor literarum, quas hic dedisco, pene impulerunt animum, ut mutato consilio Gottingam repetam, certe post unum alterumve annum. Verum vacillo adhuc et exspecto magis urgentem adhuc voluntatem viri optimi. Ocium inanemque vitam aegerrime fero. Neque plantis quaerendis satis sufficio, gravis non annis sed corpore tumidisque pedibus. Et tamen conabor me expedire, ut itineribus susceptis utcunque de flora patria merear. Nunc in revidendis legibus physicorum adhibeor. Fateor autem, non satis hactenus rerum publi-

*) Mylius vehementer a me petit ut curam itineris ipsius servarem. Itaque adni quod nummos adinet et nova mittenda, fasciculos alicubi deponi necesse est.

1) Johann Ambrosius Beurer, Apotheker und Botaniker in Nürnberg, gest. 1754. Ischer, 1905, 170.

carum lentorem et invidiosorum hominum feras fero, aliis adsuetus moribus. Libros Italos avide exspecto. Uxor mea Gottingam advenit et libros jam aliquos misit. Sumtus magni erunt et fere nimii.

Langhansius noster¹⁾ nuper libellum de paedanchone Bernensium Alpium edidit, quae saeviit a. 1752 exeunte, et quam nunc ajunt Thunae recrudescere. Aliqua de societate erudita cepimus agitare amico Tuo praeside conditura. Verum haec remota hactenus sunt et hic incertissima, quod praefecturae optime animatos avocant.

Vale cum gen. uxore nosque ut soles ama. Bernae die 4 Jul. 1753.

129.

(128).

Ita est, nihil potest humanius cogitari quam Munchhausius, ut nuperas per epistolas patuit. Interim redeunt paulatim libri, et familia, si res meo arbitrio gereretur, dudum rediisset in patriam. Praesidis munere porro ut videtur erit mihi fungendum²⁾.

Proxima septimana montes inpositos lacui Brienzensi adibo jussu senatus. Ajunt ibi fontem salsum detectum esse, et salem adtulerunt ibi ortum duabus supra Habkern leucis et quinque supra Interlachen³⁾. Salem si non invenero, herbae certe non deerunt loco humido et praecipiti. Utinam juvenilis in artibus levitas superesset.

Targionii itinera et reliqui libri gratissimi mihi fuerunt, fasciculum etiam Norimbergensem adtulit Sauermannius. Ramspeckius plantas ut spero adferet. Valetudinem reparatam ex animo Tibi gratulor.

Stirpes si quae, vel loci etiam natales rariorum Tibi praesto sunt, quaeso mitte, magno futuras emolumento in ea quam inponis mihi epitome de stirpibus Helveticis.

Utile credo foret iter Scheuchzeri a. 1709, de Jacobo minor mea spes est.

Resaluta ea quam debeo humilitate magnificum Aescherum, cui plurimum debeo.

Intra paucas horas mihi abeundum est. Iter in universum erit dierum 13. Vale et me ut soles ama. Bernae die 4. Aug. 1753.

1) Daniel Langhans (1727—1813), „chirurgus nunc (1773) Bernensis et poliater.“ (BA II, 420): Beschreibung verschiedener Merkwürdigkeiten des Siementhalts nebst einem genauen Bericht über eine neue ansteckende Krankheit die in diesem Lande entstanden, Zürich 1753.

2) Haller blieb Präsident der K. Gesellschaft der Wissenschaften und bezog eine ansehnliche Pension.

3) Haller reiste mit Sigismund Wyttenbach. Eine Salzquelle fanden sie nicht, sondern es stellte sich heraus, daß die ganze Sache Betrug eines Bauern war, der ein „gemeines Wasser mit Potasche verfälscht habe.“ Zimmermann 354 f.

Mylius in Anglia moratur. Scripsi ad Holmannum, ut ipsi 200 impp. submittat.

130. (129).

Plantas, amplissime et amicissime Gesnere, tamen aliquas in itinere meo reperi, Sveertiam, Gentianam flore purpureo, f. Asclepiadis, Lycopodium tetragonum, Rhamnoides, alias. Sed valde aveo particeps fieri catalogi stirpium a Cl. Schinzio aliisque lectarum. Ad Ramspeckium ea de re scripsi.

Libri mei nondum quidem omnes expediti sunt, pleraque tamen Bernam advenerunt, inque iis ordinandis unice nunc occupor. Proximo anno et Alpinum iter meditor cum Cl. Sinnero, Interlacensi praefecto, et aliud ad salsos fontes Bactiacenses, quo studebo ut publice mittar. Valetudine utor satis commoda, unice gravis factus aegrius montes conscendo. Tua ut confirmetur ex intimo animo opto.

Orchis¹⁾ quam dicis mihi ignota est. Viscaginem¹⁾ quam dicis averem videre, sed inprimis Nardum Celticam. Gramen pennatum copiose Jenae in arcibus dirutis provenit.

Cl. Commerson²⁾ ex monte Eperon, Monspeli finitimo, stirpes misit pulchre conservatas, aliquas etiam adtulit discipulus meus D. Ith.³⁾ Majori quam unquam studio hanc partem artis meae colam exclusus ab anatome.

Doleo quod Cl. Bodmerus sculptori praeesse detrectet. Ego quidem nullo modo possum in me ipso laudando versari.

Mittam ad Te proxime pro optimo Morgagno varia, aliqua etiam Tibi, clarissime amice, destinata, sed pauca ea, uti nunc sum ab academiis remotus. Icones anatomicae, fasciculi VII. et VIII., paulatim sculptae adveniant, quas suo tempore mittam, sermonem addam hac hyeme.

Nova mihi lis cum Schmiedelio nata est⁴⁾. Displicebant aliqua et mihi et Tibi pariter in editione Gesnerianorum posthumorum. De eo meo iudicio verba mihi exciderant ad Beurorum. Innotuerunt Trewio, rogatus sum ne vellem hoc iudicium publicum reddi. Ego facile consensi, scripsi ad Michaelium, ne ederet, donec

1) Epist. III, 414.

2) Philibert Commerson (1727—1773), französischer Naturforscher, studierte in Montpellier, wo er 1755 zum Dr. med. promovierte. Auf Linnés Anraten erforschte er die Mittelmeerfische. 1766 nahm er an der Expedition Bougainvilles teil und blieb auf der Ile de France bis zu seinem Tode. *Nouv. Biogr. Gén.* XI, 345.

3) Von 1756 an Berner Stadtphysicus.

4) Haller rezensierte Schmiedels Gesnerbiographie in den *G. G. A.* 1753, 932 ff.

ulteriora de me rescivisset. Iste partim penuria rerum edendarum, partim confusione quae ex meo successu nata est abreptus tamen edidit. Quid sonet id iudicium nescio, neque vidi. Beurerus mecum conquestus est de editione. Ego respondi invito me id factum esse, et demonstraturum me invito id esse factum ipsis Michaelii literis. Trewius rogavit Schmiedelium ut interim quiesceret. Et tamen is asperrime, ut semper est solitus, respondit in novis Erlangensibus atque iis modis, ut non possim non aliqua regerere, quam primum meum iudicium videro, quod editum est, folium autem ad me nondum missum.

Tu vero vale et me ut soles ama. Bernae die 10 Oct. 1753.

131.

(130).

Post meas, amicissime et amplissime Gesnere, accepi continuo aliam epistolam Tuam diei 13. Oct., ad quam nunc demum respondeo, quod ob varia obstacula heri demum potuerim mittere Tibi fasciculum rerum mearum Tibi et Morgagno destinatum. Si potes efficere ut ill. Pontedera has literas accipiat, gratam etiam rem efficies. Plantae mihi erunt expectatissimae. Oblitus sum mittere Enumer. horti pro Cl. Segnier. Verum certo supplebo.

Ego nunc ad mea studia redii. Secui agnum cyclopem oesophago valde difformiter structo. Varia pro Gottingensibus elaboravi. Nunc versor in parando fasciculo VII et VIII iconum: describuntur vasa intercostalia, lumbaria, oculi, cerebri et medullae spinalis. Ea omnia protinus expediam. Incepi etiam typis committere fasciculum disputationum chirurgicarum¹⁾. Otium habeo, doleo autem me a theatro et a commercio librorum et epistolarum nunc remotiorem vivere. Cum autem sperem non longe abesse praefecturam, sex annos nanciscar integros, quos potero fere unice dare elaborandae Physiologiae et Bibliothecae medicae.

Nova vix vidi. Cl. Beurerus, cujus vide de mente atroci et petulanti Schmiedelii epistolam, mittet aliqua, quae ubi acceperis, poteris continuo dare currui publico. Nondum accepi nova lit. Gottingensia, quae tantae ferocitati sunt pro praetextu. Nunquam vero solitus sum offendere quemquam.

Res publica nostra ob mortem consulis de Watewil²⁾, quae proxime expectatur, tota in fermento est. Buffonium etiam edito quarto volumine sui operis audio mortuum esse³⁾.

1) Die Collectio disputationum chirurgicarum erschien 1755 in Lausanne.

2) Carl Emanuel von Wattenwyl war 1749 Schultheiß der Stadt Bern geworden. Leu XIX, 212.

3) Ein falsches Gerücht. Buffon starb am 16. April 1788.

Atque ita vale cum gen. uxore meque porro ut soles ama.
Bernae die 10. Nov. 1753.

132.

(131).

Fasciculum, amplissime et celeberrime Gesnere, recte a Te accepi, missurus proxime alium pro Beurero, quo nonnulla testacea continentur. Ero certe in futurum pene inutilis amicus. Nam Gottingae discipuli mei praeter paucos nunc nulli sunt, ipse etiam post meos fasciculos parum scribam librorum, nisi Physiologiam velis, in qua longus erit labor. Quare ut a Tua bonitate sublever in rebus meis promovendis, esset quod rogem. Disputationes tamen chirurgicas sub prelum dedi.

Catalogus valde a me desideratur. A Ramspeckio spero communicationem stirpium, ipse nunc meas nugas Gottinga exspecto.

Morickoferus¹⁾ aliud emblema praefert, a Buxtorfio excogitatum. Clam adreor hominem modestum et timidum nolle figuras humanas tentare, multo difficiliore, quare nubibus librisque maluit vires tentare.

Nondum vidi quae Michaelius certe me invito edidit. Non credo quidquam molestum inesse, nisi quod desideraverim explanationes tabularum. Ut responderit, nisi vidisti, hic lege, rogo autem ut remittas folium, ad quod erit respondendum. Quae inde scripsit Beurerus aequae aucta sunt. Ego abhorreo lites et tamen nequeo fugere. Multum autem nocet labor in judicandis libris, neque tamen eo me possum extricare.

Ludwigio terras aliquas misi.

Exstat utique folium Physiologiae majoris. Sed nescio ubi habitet in tanta rerum mearum confusione. Is porro mihi maximus labor erit, quamprimum me exsolvero fasciculis iconum.

Egregium nummam aureum accepi regis Daniae munus.

Linnaei Species etiam exspecto, et paulatim laboro ut commercia librorum redintegrem.

Habeo fasciculum II. Amoenitatum Linnaei et possum si placet mittere. Non vero Musaeum Tessini. Buffonium credo male nunciavit mortuum Bousquetus, nihil enim legi simile in Mercurio Gallico ultimi mensis.

III. Morgagnus petit ut sua reddantur Bergami ad Andream Pastam Med. D. Item ait se misisse aliqua pro me ad Cl. Ottios, Tu quaeso cura ut huc mittantur. Multum debeo his amplissimis viris, et quo possim me gratum ostendere non video.

1) Der in Bern lebende Frauenfelder Künstler J. M. Mörkofer verfertigte eine Medaille von Haller, die 1754 erschien.

Aloidis meliorem historiam dedit pro Actis vestris Zinnius. Nectaria sunt quae pro staminibus habet Bergenius, et planta ipsa sexu distincta est.

Fasciculi mei cum n. VIII. erunt finiti, et alioquin finiti fuissent. Olim forte sermonem in unum continuum textum conjiciam. Post hunc brevem laborem redibo ad Physiologiam, maturiores annos et deditos lectioni servabo Bibliothecae, ne absque lira et Musa consenescam.

Vale meque ut soles ama. Die 17. Nov. 1753.

133.

(132).

Mitto, amicissime et optime Gesnere, Gronovium et Kleinium, alii etiam Kleinii libelli proxime advenient.

Opuscula pathologica versus veris reditum absolventur, nitide satis, quae ut habeas curabo. Disputationes chirurgicae paulo lentius procedunt ob tabulas quae a sculptore aegro Lugduni parantur. Centum tamen schedae et ultra excusae sunt.

Narravit nescio quis prodituram Petropoli historiam naturalem Sibiriae, Russico et Germanico sermone, a Mullero auctore. A Gmelino vereor ut unquam aliquid expectari possit.

Multi erunt rivales, qui mecum Schenckenbergicam praefecturam ambibunt. Praecipuum mihi decus haberet a vicinia Tua. Perquam facile inprimis in Thermis possemus convenire. Caeterum Bonmontii lautiores sunt reditus neque mali Grandisonii.

Pessima taedia mihi nascuntur ex jure nominandi. Incredibili ardore, furorem vocare posses, nostri in his rebus versantur, tamquam inhospita terra foret, nisi ducentumviris adscriberentur.

Engelius noster si rem familiarem consulet, dimittet plantas, quarum cura hic Bernae sane tristissima foret. Et certe non satis videtur in hoc studio initiatus, ut cum fructu stirpes colat. Gagnebinus plantas misit et lapides. Marmora varia nostratia passim collegi. Verum simplici fere numero exemplaria sunt flavi, carneo viridis (pulcherrimi), nigri puri etc. Verum ab hac hyeme nihil expectari potest, adeo frequentes conventus senatus sunt et academicae etiam curae, deinde civiles coitiones. Repo in fasciculo VIII. et lentissime promoveo. Supplementum autem prioribus accedet, atque omnes nuperiores observationes addentur prioribus. Tabula quae deerat et nitide satis sculpta est.

A Thierryo¹⁾ Hispanicas stirpes exspecto. Praealtam regionem

1) François Thiery (Thierry), gelehrter französischer Arzt; er war drei Jahre zwecks klimatologischer und medicó-geographischer Studien in Spanien und praktizierte dann in Paris. Gurlt-Hirsch V, 563.

Castiliae esse monet, et fere circa 25. 26" mercurium versari, in montes etiam se ascendisse Carpetanicos, ubi ad 21 subsederit. Medicinae statum non laudat.

Lavas Vesuvii exspecto Tecumque si placebunt communicabo.

Muschenbrockii libellus eximius erit¹⁾, cum dudum in magnete laboraverit vir clar.

Vale vir celeb. meque ut soles ama et hunc aliosque annos felix vive. Bernae die 1. Jan. 1754.

134.

(133).

Ecce quae presto erant disputationes Linnaeanae. Fasciculus quem exspectabam nunc, ut per literas ex Suecia didici, demum mari aperto adveniet, habebit Calmii iter et alia plurima. Etiam Linnaei species, quas tunc bis possidebo possimque, amice vir, servire.

Brachium lente convalescit et inter dolores non minimos. Equidem in osse nullum fracturae vestigium superest, verum deltoides, cujus nervi contusionem egregiam passi sunt, dolet et functionem renuit. Caeterum sic satis valeo.

Hahnii dissertationem accepi. Nihilne apud Orellios a Morgagno advenit, qui fasciculum mihi misit, mense credo Octobri?

Efficies procul dubio, quaecunque credis praestari posse cum S<chmiedelio>, et amicitiae Tuae haec omnia committo. Trewius in his minus potest, quia forte minus vult.

Mekelius perveniet suo tempore ad intercostalem nervum et certo satis me vindicabit. Verum id post aliquot demum annos continget, neque potest his in rebus properari, cum icones parare sit difficillimum. Beurerus Schmiedelianam²⁾ nerv. VIII. misit, valde certe malam. Misit Ramspeckius plantas Orchidemque, quam nunquam certe videram. Habesne ejus characterem, nam in sicca non bene adparet? Reliquae satis notae sunt. Spero ego B. C. D. Interlakum glacialesque montes me petiturum, non absque fructu. Plantae a Te communicatae pergratae erunt, exspecto aliquas a Lidbekio botanico Ludensi³⁾. Praeter Parisinos libros nullos novos habeo, Buffonii IV. Tomum, Tarini duo opera⁴⁾ etc., Sauvagesii mirificas theorias⁵⁾, magis passim vanas quam H<alle>ri Negant nunc

1) In den Philosophical Transactions von 1725 war De viribus magneticis erschienen, 1734 Experiments made on the Indian magnetic sand. Poggendorff II, 247.

2) Schmiedels anatomische Arbeiten s. BA II, 352.

3) Eric Gustav Lidbeck, Professor in Lund. BB II, 412.

4) Pierre Tarin, Anatom in Paris. BA II, 424.

5) Pulsus et circulationis theoria. Monspel. 1752. BA II, 301.

arterias a corde motum habere. Negant pulsum fieri ab arteriae diastole, sed a systole minuta diametro transversa, aucta altera, et quae talia. Si aliqua erit opportunitas mittendi aliqua Manettio, vellem mittere humano viro meam Enumerationem.

Löfflingius Americam petit¹⁾ et fluvium Amazonum adit. Lidbekius Lundini Leonorum integros agros conserit Croco, Iride Florentina aliisque officinarum stirpibus. Ita amici Sueci scripserunt. Popowitschius promittit mihi muscos Austriacos, quorum nomina petit.

Vale amicissime vir et amplissime meque ut soles ama. Die 16. Jan. 1754.

135.

(134).

Accepi, amplissime Gesnere, die 8. Febr. fasciculum Tuum; de ejus plantis fusius alias agam, nunc tantum cum plurima gratiarum actione ad literas Tuas responsurus. Occupor enim in absolvenda historia arteriarum oculi, quae propediem ad finem peracta est, et quam Gottingam oportet mittere. Icones Tuae coloribus vivis pictae pulcherrimae sunt, maxime Campanulae illius thyrsoflorae. In Sweertia, quam nuper copiosam legi, et color paulo magis mihi cyaneus visus est, et nectaria paulo distinctiora quam a pictore factae sunt. Sed haec levia possunt haberi. — Scheuchzerianis mallet abstineris, nimis enim eae sunt properatae, nisi forte raritas plantae excusaret artificem. Characteres pulcherrime delineati sunt et commode sculpti, inprimis si destinati fuerunt recipiendis coloribus. Unice vellem ut de receptione egregii libri securus laxares tabulas, neque nimis numerosis stirpibus cum parsimonia redderes obscuriores. Summe caeterum utile opus erit, nisi ipse Linnaeus suis perpetuis generum mutationibus prius aliquo antiquaverit quam Tu possis tantum ambitum implere. Colores equidem pulcherrime pro specimine illiti sunt. Verum in exoticis

1) Eine ergreifende Tragik waltet über dem Schicksal jener tapferen Schüler Linnés, die allen Gefahren einer damaligen Reise trotzend, in heller Begeisterung zur Erforschung fremder Länder auszogen und in der Blüte der Jahre den Tücken des Klimas und den Strapazen der Reise erlagen. So hatten drei Schüler, Ternstroem, Hasselquist und Forskal in Asien den Tod gefunden. Das vierte Opfer war Peter Löffling, der auf Linnés Empfehlung 1751 als königlicher Botaniker nach Spanien kam. Von dort wurde er 1755 zu einer Forschungsreise nach Südamerika geschickt, wo er ein Jahr später im Alter von 27 Jahren starb. Linné gab 1758 seine Reisebeschreibung heraus. - In den *Amoenitt. Academ.* Vol. VI. sagt er von ihm: „Nullus facile huic erat antefendus, vel amore plantarum, vel solida eruditione Botanica, nullique similis occasio concessa fuit.“ S. Stöver, *Leben des Ritters Carl von Linné, Hamburg 1792, I, 329 ff.*

variis vix poterunt accurati esse. Tu vero urge opus, elegantissimum certe. Ego ut tamen aliquid conferam, proximo mense excussis stirpibus mittam quae credam ullo modo posse usui esse. De plantis Alpinis proxime, ubi accuratius fuero speculatus. Aliquae enim mihi in Helvetia novae, aliae penitus novae videntur, ut illa flore dracocephalon concealans *Verticillata*, de qua nondum conjecturam habeo. Una Ramspeckianas stirpes excutiam, quae etiam apud me nunc sunt, measque denique omnes, et pro amicis selegam quibus abundavero.

Basileenses etiam ad me scripserunt, etiam nimis occupatum. Fasciculo VII. nunc absoluto interponam alios nonnullos necessarios labores, tunc elaborabo dissertationem de sanguinis motu pro Commentariis Gottingensibus¹⁾, et iter moliar aliquod, quando brachium concesserit aut in Thermas aut Alpinum. Valles sunt aliquae Gadenensis, Lauterbrunnensis, Gasterane, Adelbodensis, Simmentalensis et Sanensis, quas vellem adissem teneris annis.

Praefecturam etiam quaeram ejusmodi, quae vel calido vel valde edito loco sit, Aquilegiensem, Noviodunensem aut similem aliquam. Ita conabor synopsis stirpium Helveticarum emendare, absolvere. In muscis laborabo, neque enim hac aetate ullo modo potero per frigora quaerere.

Linnaei Species²⁾ penes me sunt, proxime lecturum. Jam video obstinato animo priores errores eum conservasse in *Orchidibus*, v. g. ubi illam spica conglomerata pergit totus monitus confundere cum ea cui petala caudata sunt, cum priori ut nosti ima sint obtusa aequaliter trifida, qualia palmatae calcaribus longis. Sic in aliis. Caeterum nomina sunt cum observationibus interspersis, ut solet alibi, et stirpes utique perquam multae. Forte in relationibus Gottingensibus latine fusius de iis agam. Valde me commenda exc. Vestris viris. Brachium pene in eodem statu est, os recte se habet, sed sedet in deltoide contuso profundus dolor, qui vetat elevare humerum et inhibet plurimos necessarios motus.

Mittam ubi permittes aliqua pro Manetto. Verum videris pro me nummos erogasse varios pro sumtibus, pro libris Targionii etc. Meas rationes reditus in patriam conturbavit, quare a Te enixe peto ut me doceas quantum sim in aere Tuo. Magnificum Musaeum Tessinianum rerum naturalium³⁾ etiam accepi; si aves evolvere,

1) De motu sanguinis factorum experimentorum corollaria. Comm. T. IV.

2) Species plantarum, exhibentes plantas rite cognitatas, ad genera relatas, cum differentiis, nomibus trivialibus, synonymis selectis, locis natalibus. Stockholm 1753. 2 vol. BB II, 251.

3) Linnés Beschreibung der Sammlung des Grafen Tessin. Stockh. 1753.

cum plantis et iconibus remittam. Succedet regis et reginae musaeum. Plurima ex Suecia exspecto, ubi mare apertum erit. Popowitschius mittit mihi muscos suos omnes. Grammaticus factus est.

Mylius scribit poenitere se atque paratum esse ad iter absolvendum. Verum quis fiderit homini adeo suarum et alienarum opum negligentem. Scripsi ut ostendat, qua ratione possit fiduciam reparare, quam merito suo amisit, et exspecto responsum.

Quinque fere menses sunt quod Morgagnus fasciculum ad Orellios Bergamum miserit. Forte hiems intercessit, quo minus advenirent. Ultima vice ero Vobis incommodus, nunc enim per Italos hic degentes specularios rem porro conficiam. Oederus de itinere cogitat in Norvegiam et de flora Danica edenda, cujus plantae singulae aere sculptae exstant.

Vale et me ut soles ama, cum gener. uxore. Bernae die 14 Febr. 1754.

136.

(135).

Dissertatio Schmiedelii¹⁾ aspera est, ut omnia quae solet scribere. Meckelius vero facile has injurias depellet. Icon sordida et manifestus testis parum mundae dissectionis, cum nervi omnes cellulositate quasi laciniis quibusdam appensis foedentur.

Plantas accepi iconesque. Has denuo consideravi, optime placuit tabula Siliquosarum, quia paulum minus plena est; Campanulaceae enim vehementer turgent quasi figuris. In majoribus figuris sculptor nimium usus aqua stygia minus placet quam in minoribus; majores enim volunt scalpeo perfici, ut lineae diversam pro re rata crassitiem adquirant. Delineationes perpulchrae sunt.

Stirpium catalogum inivi. Valde rarae intercedunt: Papaver quod crediderim esse Cambobrittanicum, Tu rectius dixeris, Spica celtica, Stoebe, Geum vestras, Genista tinctoria major Lusitanica, Absinthium ex Beverin, Pirola uniflora, quam etiam reperit Cl. Ramspek. Didynamiam illam folio erecto serrato, flore amplo purpureo clauso, nunc non adgnosco, et forte nova est, aut certe in nostris oris non reperta. Comparabo autem scriptores adfinium regionum. Credisne Aquilegiam vere diversam esse? Ob folia linearia magis. Omnia caeterum valde conveniunt.

Caeterum plantas quas permittes et iconum sculptarum aliquas servabo, reliqua et pictos icones cum novis Gottingensibus propediem remittam.

Editor ni fallor Norimbergae invenietur. Centies certe fa-

1) Wahrscheinlich „De nervo intercostali“. 1754. 4. BA II, 352.

cilius haec vendentur, quam recusae illae stirpes M... aut magnificae Decades T<rewii>. Colores etiam ibi facilius imprimuntur nonnullis exemplaribus: et ibi enim feminae et pueri hanc artem callent. Esset autem programma praemittendum cum operis schemate. Subscriptiones rarius ob taedia conjuncta locum inveniunt.

Post nuperas scripsit Reaumurius¹⁾, et de Gautierii incerta atque praecipite arte observandi monuit. Buffonique etiam opus ait contractum iri sequentibus. Musaeum Tessini legi, credo Linnaei opus. Pergit sales addere crystallis. In plantis etiam video aeterna in sua pertinacia pergere, ut v. g. Orchidem petalis caudatis et O. conglomeratam Dill., tum Muscifloram et Fucifloram jungat. Plurimas nunc retulit ad Ophrydem. Ego in hac classe paucas statuo species, cucullo biloculari s. Orchidem scapo solido cum 2 plerumque quasi in forcipe maxillis, quas inter apex est s. anthera; haec erit Ophrys et Helleborine; antheris duabus distinctis est Calceolus, plures species mihi non innotuerunt. A calcari non debent genera sumi, uti hic in Antirrhino, intercedit Limodorum, simillimum Helleborinae, et calcaria per gradus breviora, denique nulla Orchidum, tum quae inter testiculatas et palmatas reperi contra calcare et donatae et destitutae. Occupor nunc in Ramspeckii plantis et aliqua sub finem addam de ejus Orchide, quae utique est Buxbaumiana illa, a mea diversa longa spica, flore minore, Stipulae habitu, nam flos satis similis est. Nunc maxime fasciculum VII. finivi, ero aliquamdiu inter plantas siccas meas, tunc redibo ad fasciculum VIII.

Omnino genuinus videtur Ranunculus bellidiflorus. Mira omnino res et vix explicabilis. Vale vir ampl. meque porro ut soles ama. Bernae die 21 Febr. 1754.

137.

(136).

Remisi Tibi, amplissime et amicissime Gesnere, quae humaniter communicaveras mecum, tomum ultimum disputationum botanicarum, in quibus est ea Linnaeana, quam videris desiderare. Fasciculum Manetto aliqua opportunitate curabis. Risleri dissertationem²⁾ non satis intelligo. Non vidit Verbascum vulgatiss. staminibus purpureis, habet aliud mihi penitus ignotum. Quod flore magno, id simillimum vulgaris latifolii, in Cellensibus arenosis frequens est, subtiliter ab eo distinctum. Icon Celsiae non bona est.

1) René Antoine Ferchault Seigneur de Réaumur, des Anles et de la Bermondrière (1683—1757), hatte die Rechte studiert, wandte sich aber der Technik zu. 1708 Mitglied der französischen Akademie der Wissenschaften.

2) Jakob Risler, De verbasco. Argentor. 1754. 4. BB II, 440.

Non facile crediderim defecturum Tibi bibliopolam, possetque etiam nunc res per amicos praeparari. Facillimos se praebebunt, si opus perfectum demum reddendum fuerit. Nam T<re-wius> noster, caeterum vir praestantissimus, ad despera<tio>nem fere eos homines redegit incipiendo opera quae nunquam finiret. Monueram Haidium¹⁾, nunc opus jacet. Blackwalliam nisi perficeret Ludwigius, perinde se haberet. Si vero posses eos homines certos reddere sumtus tunc demum facturos, quando absolutum opus fuerit, certe nisi fuerint penitus enummes, suscipient, qui tot meras ex-scriptiones et difficile venditu opus Gesnerianum susceperunt, quod solis curiosis natum est, et ut video ex tabula colorata nunquam ita prodibit, quin lacunae et dubia et spuriae species supersint. Biennium brevis est terminus, posset etiam nunc contrahi. Vellem autem in hoc opus quidquam misceres praeter characteres, ut sit scholasticum opus, ea enim optime venduntur. Inescati bono reditu bibliopolae eo absoluto facile se praebebunt ad icones stirpium ipsarum per schedas edendas ut solent Noribergae. Nolo Tecum de Linnaeo litigare, et res mitigatur adsumtis 9 classibus naturalibus. Verum praeceps et mutabilis homo plurima genera mutavit, et continuo mutat, ut vix possis quidquam dare, quin interim sententiam ille innovet. Omnia autem mea semper Tibi parata erunt, libri, plantae, amici. Nunc totus demissus sum in stirpibus siccis, quas in ordinem redigo, ut meas suppleam; seligam quae credam Tibi usui fore, non erunt autem multa.

Ramspeckius erravit: dedit Rhamnum vulgarem pro inermi glabro, vellem possit is pudor ab eo averti.

Salices Segnerii conferam, omnia autem gero quodam ordine, ut omnes Salices una comparem. Habeo plurimas Berolinenses, summa est difficultas, cum multae calvescant per aetatem, acavicularum aut habeant aut non habeant etc.

Nummum mea imagine signatum primo fasciculo addam, qui nunc propediem excudetur.

Brachium certe valde incommodum est. Dolor acer est in elevatione variisque motibus, qui sustentationem aliquam requirunt. Itaque vivo ut mancus aut paulo deterius, nam mancus non dolet. Varia tamen ad flexionem pertinentia facile praesto. Paulatim malum sed lente remittit.

Nihil mitte pro Mylio, ea res fervet, et tempori monebo, si poterit in motum cieri. Oedero quae mittere vis mihi mitte, cu-

1) Der Kupferstecher Joh. Jakob Haid (1707—1767), der in Augsburg einen Kunstverlag hatte. Füssli, Allgem. Künstlerlexikon I, 308.

rabo: nam frequentes fasciculos mitto Gottingam. Ipse nunc quidem nuptiis indulget. Redibit autem ad opus et Norvegiam peragrabit, ut plantas conquirat.

Videtur Astragalus meus Helveticus esse merum Hedysarum. Ego nunquam adeptus eram satis maturum fructum qualem nunc misisti, neque possidebam Hedysari bonum exemplar.

Vale vir ampliss. et porro cum generosa uxore feliciter age et me ama. Bernae die 28 Febr. 1754.

138.

(137).

Si velles, Gesnere clarissime, additis foliis mittere Marsilii Cagnati varias observationes¹⁾ et Bonae dell' utilita del salasso²⁾, gratum faceres. Si posteriori nolles carere, possem tamen etiam lecto perficere. Stirpes proxime remittam, quas mihi commodasti et reliquas. Si quid ex Suecia adveniet (mense forte Majo), continuo submittam. Horminum Pyren. mihi non est notum.

Accepi hodie Berolino avium magnam partem, quas Frischius edit³⁾, tum novum tomum Commentariorum Berolinensium et finem operis Neumanniani⁴⁾, Parisiis a. tomum 1749 acad. scient. et aliqua alia. Est etiam Genevae homo nomine Bardin, qui rariusculos libros compactos habet, medicos tamen inprimis.

Brachium lente sed tamen convalescit. Rusticabo alicubi inprimis senatoris Steigeri causa, quem hydrope impetitum hactenus restitui, ut metuam relapsum. Scilla autem usus sum, potenti medicamento. Ita plantas spero plurimas me corrasurum.

In VIII. fasciculo et ultimo iconum mearum nunc laboro, cum quibus opus absolutum erit. Proxime vero eo labore ero defunctus.

Ex Hispania scripsit ad me Cl. Thiery, varia nova adjecit. Rex hortum botanicam jussit instrui. His omnibus praesidiis fruitur Linnaeus. Ignosce quod nomen Tuum in Gottingensibus Novis addiderim, si quis Zinanni opus sibi vellet comparare. Vellem quantum possum juvare utile institutum. Pauci vero ut credo erunt molesti.

Herrlibergerus vester desideravit imaginem meam, ut sculperet. Pictor melius quam unquam alius ea opera functus est, et habebitur facies meae simillima⁵⁾. Adjeci ad Herrlibergerum literas Tua cum venia.

1) Marsilio Cagnati, Variarum observationum libri IV. Romae 1785. 8. BA I, 264.

2) Giovanni della Bona, geb. 1712, Dissertazione della utilità del salasso nel vajuolo. Verona 1754. Gurlt-Hirsch I, 518.

3) J. Leonhard Frisch, Beschreibung der Vögel, Berlin 1733—36. BA II, 140.

4) Es ist unsicher, welcher Neumann gemeint ist. S. B. B.

5) Ein Kupferstich Hallers von David Herrliberger nach der Medaille von

Bonnetus ¹⁾ propediem nobiscum erit.

Beurerus scribit Haidium, qui certe honestissimus est artificum, opus Tuum suscepturum, quam rem Tibi et rei herbariæ gratulor. Vale cum gen. uxore et fave. Bernae die 30. Mart. ²⁾.

139.

(138).

Non satis manifesto respondisti, amice optime, num liceat mihi plantas servare, si duplices sunt iisque potes absque incommodo carere. Gratum foret. Nolo vero cum Tua jactura ditescere, et remittam si desideraveris omnes. Aperto pectore potes mecum agere, mi Gesnere. Siccas plantas selegi et Tibi deposui, ut cum primis aliis reculis mittantur, ne sumtus nimii fiant.

Adcipio de Orchide cogitationem. Sed vellem omnium dare iconem floris, ut intelligantur characteres. Tria erunt genera, cucullo staminum duplici et duabus antheris s. Orchis, anthera unica s. Ophrys, antheris duabus, sed in diversis scapis s. Calceolus. A flore non possunt sumi diversitates, cum flore inermi et testiculatae et palmatae species dentur, uti in Orchidibus flore calcare donato. Valde vero importabile est duo genera diversa dari, quorum tamen utrumque duo genera radicum habent similia. Conabor hic plerasque species reperire. Si tamen raras aliquas non nanciscerer, ad Tuum pictorem ³⁾ et ad Te confugerem, ut in Helleborine radice repente et inprimis in Chamaeorchide graminea. Adparebit vere diversitas Helleborinon, quas confudit Linnaeus. De graminibus inde cogitabo, vellem et carices praemittere valde confusas; intelligo vero difficultatem, quae fit a mutabili facie ejusdem plantae, uti junior gravida effecta est. Eadem difficultas regnat in Salicibus.

Minime dubito quin Noribergenses aut Haidius opus Tuum suscipiant, dum modo paratum sit et perfectum. Haec enim ipsis summa calamitas est, quod incepta non absolvantur, ut in Schmedelii iconibus et in Trewianis variis.

Mörkofer erschien 1758. S. Weese, Die Bildnisse A. v. Hallers. Bern 1909. Nr. 94, S. 201.

1) Charles Bonnet (1720—1793), Philosoph und Naturforscher in Genf.

2) In der rechten oberen Ecke der letzten Briefe steht jeweils von Gesners Hand das Datum. Hier: 5. mart. 54.

3) „Pictor est Augustanus homo, qui et Regenfusio in delineandis et pingendis conchyliis aliquandiu operam praestitit, per biennium apud me victitat et hospitat, diligens, artis suae satis peritus, invicibilis patientiae, bonis moribus et qui sapiat.“ Gesner an Haller, 18. Februar 1754. Epist. III, 442. Der Künstler war Christian Gottlieb Geissler (1729—1814) von Augsburg. Thiene, Allgem. Lexicon der bildenden Künstler XIII, 352.

Scribit Reaumurius Buffonium satis brevem fore, quando res ad exotica animalia, ad aves et ad insecta veniet.

Scribit nuper Collinsonius Myliusque, uterque valde urgentes. Mylius in periculum se coniecit carceris. Petit Collinson 50 l., ut continuo in Americam is homo abeat. Si in America esset, spes superest fore ut et ipse seclusus a peccandi occasionibus resipisceret et inprimis amici nostri ad praenumerationes redirent. Deinde ni numerantur nummi, pereundum est homini. Quare si posses efficere ut Escherus aliquam partem aut totam pensionem remitteret ad Renier Francofurtum, posset forte hoc adeo honorificum Germanis iter ad finem perducere. Sed properato opus est: Nam sumtus Londini, ubi his 7 mensibus haeret stultissimus, enormes utique sunt.

Vale et me ama. Die 8 Mart. 1754.

140.

(139).

Remittam Tibi, amplissime Gesnere, cum meis stirpibus eas quas desideras, Valerianam Celticam et varietatem Leucanthemi, et si quas alias desideras. Nomen meum si cum Tuo adderes Zinannianae¹⁾ subscriptioni coloratae, gratum faceres. Non dubito quin possit aequus bibliopola reperiri, quamprimum ipsi persuasum erit de serio fine impensarum, et Tu, qui filiis cares, poteris interim eo aequius ferre impensas. Ego desidero pictorem, verum, ut nunc sunt res meae, non cogito quidem de augendis impensis familiae meae. Maximo mihi constitit iter, et emolumentum muneris mei, praeter nominationem quam filiae dabo alterutri, paucum est. In praefectura utique molior aliqua, ut ejus ditionis historiam naturalem.

Mylius aegrotat, videt carcerem sibi imminere ab hospite, tunc desiderat in Americam navigare, quando convaluerit. Quinquaginta imperiales sufficient fere, sunt enim nobis 216, in numeratis desiderantur adhuc 34, quos forte efficiet Sulzerus. Et omnes isti nummi, si morietur Mylius, ad donatores redibunt. Insanus caeterum homo 2000 imp. et ultra consumsit.

Icones recentes desidero Orchideae gentis totius. Vulgares curo faciendas Gottingae, aliquas hic procurabo, Fruifloram Pannonicam IIII, Helleborinen aestivam, Monorchidem galea et alis cinereis, Helleborinen repentem, si eam in loco natali qui non procul abest reperiam. Alias mittet ad delineandum Gagnebinus, utar miniaturae pictore, vellim enim hoc genus denique firmare, certe

1) Zinanni (Conte Guiseppe). Delle uove et dei nidi degli uccelli, e sopra varie specie di cavallette, mit vielen Kupfern. Venezia 1737.

Europaeas, exteras vix licet, cum fabrica corrumpatur siccando. Horminum si esset, haberet vestra planta stamina duo dianthera. Visne etiam hasce Tibi remitti? nollem enim benignitatem Tuam Tibi molestam esse.

Non vero oleum Juniperi, quo utitur Langhansius ¹⁾, satis notum mihi medicamentum est; cum vero nummos inde speret nuperque uxorem duxerit, non oportet arcanum detegere. Morganiana accepi, practica omnia, et in iis Targionium. Verum alterum exemplum facile dominum inveniet, eritque donum gratum Werlhofio.

Me quidem cubiculum retinet. Caeterum hic maxime strepera tempora sunt: Consul alter, thesaurarius ditionis Germanicae, venneri duo creantur, et de supplendis ducentumviris plurimus sermo est. De rebus Toggicis ²⁾ magis nunc quam prius vobiscum sentiunt.

Bonnetus egregium librum de utilitate foliorum ³⁾ scripsit, qui aliquo modo etiam ad methodum spectat, cum foliorum ordines multo quam Linnaeus subtilius partiatur. Caeterum multum Halesianum ⁴⁾ studium eo in opere est. Etiam id duplex mihi erit, nam Leida misit Luzacus, valdeque lubenter Tibi offero.

Vale cum gen. uxore et me ut soles ama. Bernae die 20 Mart. <1754> ⁵⁾.

141.

(140).

Ecce, Gesnere optime, plantas et semina. Lithospermum tomentosum non potui continuo reperire. Verum notavi, et certe addam, quando nunc ad stirpes accedam glutinandas: potesque quas libuerit plantas repetere, reddam omnes. Semina ecce a Pontedera, sume

1) S. Epist. III, 449.

2) Die Toggenburger hatten in den letzten fünfzig Jahren ständige Reibereien mit ihrem Landesherrn, dem Fürstbist von St. Gallen, gehabt. Besonders umstritten war die Frage des Mannschaftsrechts, die Militärhoheit des Fürsten. Endlich kam 1755 durch Vermittlung von Zürich und Bern ein Vergleich zustande, wonach der Fürst das Recht habe, die Toggenburger zum Schutze seiner Person und seines Standes, sowie auch zur Verteidigung der Eidgenossenschaft anzubieten, jedoch die Militärverwaltung mit dem Volke teilen müsse. S. Dändliker, Geschichte der Schweiz III, 271 ff.

3) Recherches sur l'usage des feuilles dans les plantes et sur quelques autres sujets relatifs à l'histoire de la végétation. Gott. et Leid. 1754.

4) Stephen Hales (1677—1761), Pfarrer in Teddington. Durch seine physikalisch-biologischen Versuche wurde er einer der bedeutendsten Naturforscher seiner Zeit. Das Werk, auf das hier angespielt wird, ist „Vegetable Statics, London 1727“, ein grundlegendes, pflanzenphysiologisches Werk. Gurlt-Hirsch III, 26.

5) Die Jahreszahl stammt von Gesner.

quae lubet, ut divides, et alteram partem remittas Zinnio Gottingam curru usus publico, quo potes absque Tuo sumtu mittere ad Renier Francofurtum. Libros accipio ab humanitate Tua et respondissem dudum, nisi me res nostrae valde turbulentae totum voluissent sibi. Et promotio<nes> quidem cum maxima meae familiae jactura dilatae sunt. Consul dum scribo exspectatur Tillier¹⁾, de thesaurarii munere litigat Diesbachius²⁾ cum Steigero, uterque amicus.

Helianthemum nihil credo habet singulare praeter magnas illas ligneas radices familiares Alpinis stirpibus.

Heisterus plurima a me habuit, reddidit nihil, neque stirpes satis notas habet, senex avarus. Ita de Haidio Beurerus.

Fasciculos Tibi destinavi. Heri VII. accepi mediam fere partem, in octavo laborabam, quando ab eo labore depulsus sum civilibus undis. De Zinanni opere etiam scripsit Cl. Seguier, ad quem propediem rescribam Tua usus opera. Scilla amico nunc parum perficit, tentabo diuretica decocta. Anasarca est, non ascites.

Credo Magnolii botanicen³⁾ haberi posse, de eo inquiram.

Herrlibergeri literas amisi, cum pictor me destituerit aliis laboribus occupatus. Spes est tamen bene successurum plena facie et directa. Nudius tercius amicus Steigerus quaestor ditionis Germanicae electus est. Libri quos ex Anglia exspectabam, non absque jactura mea in mari perierunt. Occupatissimus his diebus fui rebus reipublicae, nunc ea paulatim subsident.

Vale vir ampl. et me ut soles ama. Bernae die 18 April. 1754.

142.

(141).

Accepisti nunc, ill. et amplissime Gesnere, varia partim per D. Ith missa, et inter ea plantas, partim nuper accepta, et inter ea Heisteri literas donumque. Silentium summa mea distractio imperavit, cum inter curas civiles, domesticas et medicas distraherer. Filia etiam ex puella me avum fecit.

Mazuchium⁴⁾ et Broglianum⁵⁾ legi, hunc satis eruditum, etsi nunc in Anglia D. Nugent vult vere sanasse hydrophobiam.

1) Johann Artur Tillier (1705—1771), wurde 1735 Mitglied des Großen, 1746 des Kleinen Rates, 1749 Deutsch-Seckelmeister, 1754 Schultheiss neben Christoph Steiger. Ischer, 1905, 173.

2) Gottlieb von Diesbach, 1747—49 Landvogt von Landshut, 1756 Deutsch-Seckelmeister, seit 1749 Mitglied des kleinen Rates.

3) Pierre Magnol, Botanicum Monspeliense seu plantarum circa Monspelium nascentium index etc. Monspel. 1686. BB I, 631.

4) Giov. Mazucchi, Chymiae elementa. Patav. 1751 Catalogus 64.

5) Ambros. Brogiani, De veneno animantium naturali et acquisito 1752. BA II, 482.

Nihil poterat morte Mylii magis optabile accidere; meraserat se ita alieno aere, ut Londini ne nummum quidem parata pecunia solverit, etsi 1366 a me et Holmanno imperiales acceperat suis desideriiis plures.

De Gmelino non audivi: dudum silet, postquam ipsi desii utilis esse. Si plantis siccis aliquibus potes carere, erunt gratissimae.

Vivo hic vitam certe inutilem, et vehementer praefecturam desidero, ut otio reddar et mihi. Solae horae pomeridianae mihi supersunt, et eas mire decurtat praxis aliqua et socialis vita nostrorum. Id unice lucri feci quod valetudinem recuperaverim. Rusticabor per sex fere septimanas, et plantas venabor, quantum pondus corporis mire auctum et debile brachium permittet.

Utique satis severa jactura fuit librorum quos dono dederat Monrous¹⁾, non facile reparabilium. His diebus ovum intra ovum dissecui. Interius ovum testa callosa albumine solo absolvebatur absque sacco colliquamenti. Exterior testa pariter callosa cellulosae telae ope cohaerebat interiori. Nihil his diebus legi, nunc redibo ad Bonneti opus, qui opinionem meam repetito requisivit.

Cl. vestrum Hagenbuchium²⁾ Societati Regiae Scientiarum Göttingensi proposui in locum D. Bochat³⁾ successurum. Honorifica haec adlegatio est, cum duo tantum in quavis classe sint socii Academiae exteri. Nolui ad eum scribere, neque certe speravit. Tu quaeso rem ipsi nuntia cum plurima mea salutatione.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 4 Maj. 1754.

143.

(142).

Valde placet, Gesnere amicissime, quod non displicet mea commendatio celeberrimo Vestro Hagenbuchio. Scripsi de ea re ad Academiam, et a Cel. Holmanno accepi, valde applaudire nostros tam egregio sodali. Diploma et plenior invitatio continuo sequentur, neque spero rem aliquam difficultatem habituram. Devinciet insigniter vir eruditissimus et sodales et me inprimis, si per otium aliqua pro commentariis elaboraverit.

Excursiones aliquas feci. Constitui et delineari curavi charac-

1) Alexander Monro (1697—1767), Anatom in Edinburg. Gurlt-Hirsch IV, 267.

2) Johann Kaspar Hagenbuch (1700—1763), Theologe und Altertumsforscher, Professor am Carolinum in Zürich. Seine Hauptarbeit galt der Erforschung der römischen Inschriften in der Schweiz. ADB X, 348. S. a. Epist. III, 452.

3) Charles Guillaume de Loys de Bochat (1695—1754), Jurist und Historiker, Professor in Lausanne. Er war am 23. Juni 1751 in die Gesellschaft aufgenommen worden (Comm. I, p. XXXII). De Montet, Dict. Biogr. des Genevois et des Vaudois. Laus. 1878, II, 74.

teres Orchidis militaris maris, Orchidis cucullo cinereo, Pannonicae quartae etc. Quare si Tibi occurret aliqua rarior Orchis, valde vellem Te exoratum ut delineari curares, v. g. Orchidem Ram-speckii, Orchidem nigram, Orchidem fl. purpureo conglomerato, Orchidem petalis caudatis, Orchidem cariophylloden, illam angustifoliam C. B., Orchidem barbatam foetidam, Orchidem muscam referentem, O. anthropophoram, O. simiam referentem, Helleborinen radice repente. Sumtus rependam. Spero aliquas a Gagnebinio missum iri, aliquas ipse conquiram, iturus rusticatum cras 23. Maj. cum novo thesaurario Steigero.

Valde ego desidero praefecturam, ut nanciscar otium. Totas matutinas horas senatus poscit, pomeridianas multa mutilant, amici, cognati, aegri nonnulli. In ranis experimenta facere cepi.

Mitte mihi deficientes schedas nostrorum novorum.

De fonte Niederbrunnensi satis bonam dissertationem misit Spielmannus¹⁾ et promittit plantas. Ego inprimis Orchides venabor. Credo tria genera esse nostratum: Orchidem cui stamina in duabus cucullis membranaceis duo sunt petiolata, II. Ophryn cui una grandis gemella anthera, fere fossilis, inter duo labia styli solidi, et III. Calceolum. Alia discrimina non invenio.

Orchides ita pingi curo, ut atramento flos unus aliquoties pingatur, et inprimis remoto cucullo machina staminum, haec acuta lente ictura. Ita tabulam dabo florum fere 24, si succedit collectio.

Belpenses lapidum figuratorum fodinas adibo et aliqua Tibi quaeram et Beurero. Certe pulchrae ibi compactaeque massae lapidum reperiuntur. Audio etiam in Hasli valle reperiri pulcherrimas pro mensis tabulas lapidis fossilis viridis cum venis rubellis. Etiam in has res me aliquantum diffudi, ut otium praefecturae historia naturali ejus regionis fallere possim.

Brachium magis et magis convalescit.

Vale vir amiciss. et me porro ama. Bernae die 21 Maj. 1754.

Has per opportunitatem mitte Seguierio quaeso.

144.

(143).

Ad carissimas Tuas 18 Junii prius respondeo quam Burgdorfium redeam, Gesnere amplissime; literas etiam addo ad Pasqualem, quas quaeso Heideggero mittes. Quod vocatio Cl. Hagenbuchio non displicuerit, gratum est, et facile ejus otium vel ego

1) Jakob Reinhold Spielmann (1722—1783), Professor in Straßburg, tüchtiger Chemiker, Botaniker und Pharmakologe, berühmt durch seine Institutiones chemicae, Straßburg 1763, 66. Gurlt-Hirsch V, 484.

expectavero vel Societas Regia, quae plurima inde sibi bona promittit.

Orchides fere omnes delineavi hoc anno. Superest musciflora, cujus icone valde me devinceret, Cl. vir, tum Chamaeorchis et palmata illa minor Rhaetica. Si anno adhuc 1755 aliqua harum Tibi occurreret, vellem me commendatum. Tuus enim pictor egregius est, et sumtus lubenter refunderem. Scopus est mihi ubique staminum machinam addere, unde mihi characteres sumendi videntur potius quam ex calcare aut ex labello nimis variabili. Pleraque habent calcar, etiam Monorchis, etsi perbreve.

Heri senatus 200 vir. jussit me Bactiacum adire et visitare fontes salsos. Ea mihi magna erit opportunitas plantas et rariora legendi. Inter ea ab Imhofio accepi lapidem similem crystallo, hexagonum, vere flexilem in calore corporis humani, erit adeo corium montanum Suecorum. Sollicite omnia colligam. De fossili lapide curabo, quem quotidie expectamus.

Valde vereor ne pereat noster Beurerus, amicorum optimus, ex febre lenta et tabe. Nemo Germanorum sincerius mecum egit. Gmelinum audio III. tomum florae suae edidisse. Buttnerus¹⁾ se ad iter Americanum obtulit. Verum ego quidem non ausim post Mylii exemplum quidquam tentasse simile.

Targioni iter expectatum erit. Lewii vestri amplissimum opus an stagnat²⁾?

Quotidie commentarios nostros expecto. Plantas lego frequenter. In Alyssso montano perenni reperi peculiaris nectaria adnata staminibus lucidioribus, squamas bidentatas, saepe praelongas. Corallorhizam reperio ab Helleborine aliquantum differre, quod 2 stamina habeat petiolata in facie interiori, cylindri, quam tubam vocat Linnaeus. Reliquae species habent 2 apices sessiles. Caeterum reliqua et vomeris figura labellum convenirent.

Herrlibergeri causa vivis coloribus nuper pictus sum, optime successit; cum autem idem pictor voluisset exprimere atramento indico, nihil fere de similitudine superfuit, et nunc Genevam iconem miserim ad peritorem pictorem. Nemini hactenus hic labor successit.

Physiologiae meae minoris versionem Anglicam accepi³⁾. Quo-

1) Wahrscheinlich David Sigismund August Büttner, Arzt und Botaniker (1724—1768). Gurlt-Hirsch I, 614.

2) Das Allgemeine Helvetische, Eidgenössische oder Schweizerische Lexicon von Hans Jakob Leu war 1754 bis zum 9. Band gediehen, der nächste erschien zwei Jahre später.

3) Übersetzt von Sam. Mihles, London 1754.

tidie experimenta facio in ranis et commentarium hoc autumnno Gottingam mitto. Caeterum etsi minus severa sunt quae ago, tamen valde destituor otio et inquietam vivo vitam, donec feriae autumnales redierint. Est habenda ratio amicorum reique publicae, senatui academico sum adscriptus¹⁾ et passim adhibeor.

Fasciculum habeo a Bergenio Tibi destinatum, quem per oportunitatem mittam.

Vale vir ampliss. et me ut soles ama. Bernae die 29 Jun. 1754.

145.

(144).

His adeo celeriter respondeo, quod fasciculum missurus Gottingam possim una symbolam von Hagenbuchii, si quam habet, transmittere.

Multa spero ab itinere ad lacus salsos, maxime vero plantas. Utinam possim Tua sodalitate uti. Verum facile video Te non posse 20 diebus abesse. Conquiram autem omnia naturae dona. Köchlinus hic fuit, verum aut de me adeundo non cogitavit aut absentem voluit convenire²⁾. Satis autem frequenter absum ob curam D. Steigeri. Alioquin ut oportebat commendationi Tuae satisfecissem.

Doleo de Seguierii valetudine. Orchis est vomerem referens, credo Helleborine, quam in primis desiderarem. Proximo anno reliquas supplebo Orchides, quare si tunc muscifloram cum staminibus posses pictam curare, faceres rem pergratam.

Vix possunt Bernae nostri Commentarii haberi. Si desideras, curabo ut habeas. Audio tomum III. non esse absolutum, in IV. dabo historiam circuli s<anguinis>.

Nondum accepi Kalmii editionem Suecicam, sed exspecto. Deficientia Gottingensia curabo, pretium est ni fallor 6 pf. in schedam.

Buttnerus ad omnia paratus est, sed ego ad hujus modi intricatum negotium nolim redire, et certe nunc otio destituor magis magisque mersus civilibus undis. Excurro subinde, ut plantas legam, idque aegriuscule. Digitalem luteam hic in vicinia nuper reperi, Orchidastrium nondum, quod certo noram suo loco pervenire. Ranis etiam multum dedi otii non absque mea utilitate. Libros

1) Am 3. Juni 1754 war Haller zu einem Assessor des Schulrates gewählt worden. Auf seine Anregung wurde noch im gleichen Jahr ein Seminarium philologicum gegründet, das zur Ausbildung der künftigen Lehrer der Lateinschule dienen sollte. S. Haag, Die hohen Schulen zu Bern, 1903, 137.

2) S. Epist. III, 457.

hodie accepi, Albini tabulas osteologicas¹⁾, Kleinii ostracodermata²⁾, et alia quaedam. Sed urget me rheda abiturum. Vale vir amplissime et me ut soles ama. Bernae die 6. Jul. 1754.

146.

(145).

Mitto Tibi, Gesnere amplissime, fasciculum Bergonii. Iter aggreddiar propediem, quamprimum Steigerus paulo magis confirmatus erit. Beureri mortem ego certe dolerem acriter. Vix quemquam inveni fide, liberalitate parem. Utique X. volumen Act. Cur. mihi destinatur, tum alia Schäfferi, et forte dissertationes aliquae. De Targioni itinere gratias ago. Fasciculum ex Germania quotidie exspecto.

In historia infelicis itineris scribenda nunc versor, quam oportebit edere, ne aliqua calumnia me tangat³⁾.

Iterum in plantis fui. Pulchra Tua Saxifraga flore aurantio nascitur in rupibus Utingensibus 4 leucis ab urbe nostra. Prenanthis purpurei vim magnam reperi, Orchidastrum nondum. Nummos Mörikofero audio Te imperasse, atque hanc exiguum occasionem doni mihi abreptam esse.

Morgagno et Tibi iconum fasciculum VII. mittam propediem; quae Morgagno destinantur, ea tradere oportet Orelliis Bergamumque mitti, ut ibi Andreae Pastae, medico⁴⁾ non incelebri, tradantur. Etiam fasciculum ab eo viro exspecto. Plurima mea spes est ex itinere in salinas. Scopus est pedibus et equo percurrere omnem illum montem, qui hinc in Panex, inde Bactiaci salsos fontes edit. Est autem ibi australis omnino et calidior apricatio.

Hodie Epipactin examinavi, reperi habere perinde ut Helleborine sex petala, quorum tria superiora paulum neque penitus tamen conglutinata sunt. Itaque certo expungitur hoc genus, et potest Ophris, Helleborine et Corallorhiza conjuncta relinqui.

Vale vir clarissime et me ut soles ama. Bernae die 19 Jul. 1754.

147.

(146).

Ecce Gesnere amplissime iconum fasciculum, Tibi destinatum, tum Linnaeana quae lecta quaeso remittas, demum fasciculum pro ill. Morgagno, quem Tibi de more commendo.

1) Bernhard Siegfried Albinus, Tabulae ossium humanorum. Leid. 1753 fol. max. BA II, 128.

2) Jak. Theod. Klein, Methodus ostracologica. Leid. 1753. BA II, 231.

3) Die Myliussche Reise. S. G. G. A. 1754. 873 ff.

4) Andreas Pasta (1706—1782), Arzt in Bergamo. Gurlt-Hirsch IV, 503.

Iter meum perfelix fuit. Plantarum vim collegi maximam, aliquas in Helvetia rarius visas, Botryn, vere spontaneam, Lapatum ponduriforme, quod peculiare videtur, Ruscum, Hippomarathrum, Iunitidem siliquis pendulis, quam solent ex Sibiria mittere, Uvam ursi, Aretiam unifloram flore sessili, fructiferam et tamen sessilem. Osyridem (Nast) vere a vulgatiore diversam, hexastemonem, Oleam, alia. Fui in Aquilegiensi ditione atque ad rupes glaciales Orgeraux, ubi plurimum Hedysarum siliqua levi, Doronicum radice dulci, aliae bonae plantae.

Retuli etiam numerosa mineralia, gemmae sal varium et bullis aëris etiam fetum, sulfur vivum in matrice, cornu Ammonis enorme, quod olim mecum vidisti, figurata varia, mineras metallicas, spati pulchras species talcique, flores aluminosos, sulfur ex aquis Bactiacensibus etc., fontem etiam desertum nostris persequendum et excolendum suasi.

Vale nunc quidem meque ut soles ama. Bernae die 29. Aug. 1754.

Fac quaeso sciam an possint apud vos haberi tesserae Badenses? Desiderat Bohadschius, cui etiam sulfur vivum mitto. Si possent haberi aequo pretio, addas quaeso, rogo. Sulfur ipsum quaeso fac habeat J. Christophorus Wirtz Banquier. Totum fasciculum Cl. Weissio tradidi occasione usus.

148.

(147).

Mitto Tibi, humanissime Gesnere, nupera nova literaria, quae ni fallor desiderasti; addidi elegantem disputationem nostri Dunzii¹⁾ et dissertationem Lechii²⁾, quam forte velis legere, et quae nuper excidit manibus: sed eam unicam possideo, illam quaeso Tibi serva. Seguierii supplementum accepi et his literis viro gratias ago.

Sauvagesii libellum non vidi, parum vero ab ejus theoriis exspecto boni.

Knonianam tabulam addidissem, si ausus fuisset complicare, sed Lithospermum tomentosum addidi, quod invenies in Dunzii disputatione.

Plantae quas mittes gratae erunt. Nolim nunc Passavantio molestus esse, ocium certe deficeret, cum necessario commentarius pro Gottingensi academia scribendus sit.

De Ven. fratris promotione gratulor³⁾.

1) Arnold Duntze, „amati olim auditoris“, Experimenta varia calorem animale spectantia. Leid. 1754. BA II, 505.

2) Johannes Leche, BB II, 338.

3) Hans Jakob Gesner war 1740 Professor linguae Hebraeae am Carolinum geworden. 1754 wurde er dazu noch Professor biblicus. Leu VIII, 480.

Ramspekius suam Orchidem misit, magnos vero sumtus fecit Zinnius, qui integras icones mihi misit, quas vereor ne ipsum pretium sculpi vetet. Ego solos flores destinaveram delineare.

Post has ultimas literas accepi a Reaumurio, quibus nuntiat mihi esse me in locum Folkesii¹⁾ inter exteros sodales Acad. Reg. Scient. receptum die 31 Aug. Novus hic ad colendam naturam stimulus erit.

Libellus de irritabilitate Gallice versus nunc maxime sub prelum datur²⁾. Expedivi me variis negotiis, et nunc ad commentarium de circulatione s<anguinis> redeo.

Lapides inter nostrates cepi magnam vim reperire minerae ni fallor sulfuris. Foliaceus quasi arenosus lapis est plurimis foliolis pallide aureis plenus, lithargyrio similis. Alabastrum, marmor nigrum venis albis talceis hic frequenter. Ita solor excursiones non semper in plantis abundantes.

Vale vir ampl. et me porro ut soles ama. Bernae die 10. Sept. 1754.

149.

(148).

Accepisti nunc procul dubio, praestantissime et amplissime Gesnere, per Heideggerum aliqua specimina sulfuris — plura vero possum submittere, si placet. Video et doleo me oblitum esse tabulae minerarum a Beurero missae, ea alia occasione sequetur. Quod electio mea Tibi indigna visa non sit gratus adgnosco³⁾.

Totum hunc mensem trivi finiendis meis experimentis de vita absque corde aliisque praeter hanc musculum circulationis causis, et nunc in commentario elaborando versor. Lamurii subdolum et fallax consilium ad eripiendum mihi honorem detecti pulsus venosi in Mémoires de l'Académie 1749 inveni, atque ope literarum a Sauvagesio acceptarum facile avertor, quibus constat a me Mospelienses hoc inventum habuisse⁴⁾. Non oportet ut video cum his

1) Martin Folkes (1690—1754), englischer Altertums- und Naturforscher, 1741 Präsident der Royal Society als Sloanes Nachfolger; 1742 wurde er zum auswärtigen Mitglied der französischen Akademie erwählt. Dict. Nat. Biogr. XIX, 361.

2) In der Übersetzung von S. A. D. Tissot, Lausanne 1754.

3) Gesner an Haller, Epist. III, 473 f.: „Nemo erat, quem Academia digniorem seligere aut Rex Christianiss. denominare poterat, aut a quo praeclara magis in omni scientiarum ambitu eruditionis verae ac solidae specimina prostarent et jure deinceps expectanda porro essent. Faxit Deus ut diutissime scientiis decus et praesidium vivas felicissime“.

4) Es handelt sich um die durch die Atmung bedingte rhythmische Bewegung des Gehirns. Haller hatte Versuche darüber angestellt, die er in der Sitzung der Göttinger Gesellschaft vom 22. April 1752 bekanntgab. Die Arbeit erschien 1753

hominibus liberum nimis esse in revelandis novis experimentis. Caeterum satis consonant quae scripsit cum meis paucis exceptis, quae aliqua adhuc experimenta requirunt, ut definiantur in avibus et quadrupedibus. In iis nunc versor.

Quae de Commentariis nostris desideras Tibi notavi.

Sulfur nostrum habitat in lapide selenitico, et talcum ipsum in vicinia reperitur quale coram est; colligo enim porro lapides, et magnam vim omnis generis silicum, certe quam pulcherrimorum ipse ambulando selegi, alabastrum etiam hic frequens, marmor et rudius et pulcherrimum nigrum, micas varias etc. Consilium est aliquando per ocium haec omnia examinare igne et aquis stygiis. Ad generationem imprimis lapidum animum adplico. Ita reperi rotundum lapidem, arenosum, durum, qui continet silicem fuscum. Oportet hunc prius generatum, inde arenoso lecto cinctum, ab aqua volutante in rotundam figuram fictum esse etc.

In plantis nuper reperi me Aquilegia duas raras Filices retulisse, alteram Polypodium meum 8., alteram in Enumeratione desideratum, simile 10., sed deconpositum, ut singulus ramus 10. trunco aequivaleat. Cetariam etiam retuli, vimque magnam Rusci aculeati, qui vulgo circa Roche provenit. Magna spes est, si possem per otium eo divagari, plura eam regionem suppedituram.

Libros aliquos sed practici argumenti accepi, inter quos eminet Lindius de Scorbuto¹⁾. Transactionum etiam volumen 47 et 48 novo consilio ita editum apud mercatorem est, quod casu duplex advenit potestque aequo pretio haberi. Nempe numeri Transactionum cum 497° desierunt, et nunc numerant volumina. Exspecto vol. Mem. de l'Acad. 1750. A Morgagno fasciculum accepi, nihil ibi nisi Montelatici de agricultura²⁾ exigui momenti. Ad Seguierium literas has quaeso Tuis aliquando adde. Orchidem raram misit.

Traductio meae de partibus irritabilibus et sensibilibus corporis humani sub prelo est et proxime prodibit. Ita etiam pergant dissertationes meae chirurgicae, ingens collectio futura 4 grandium

gedruckt im II. Band der Comm. ad annum 1752. Lamure hatte durch einen Brief Hallers an Sauvages Kenntnis von den Versuchen bekommen. Er wiederholte sie 1752 und schickte die Arbeit für die Mémoires de l'Académie des Sciences. Sie erschien dort im Bande, der die Jahreszahl 1749 trägt, doch erst 1753 gedruckt wurde. Gegen den Vorwurf Hallers, abgeschrieben zu haben, wehrte sich Lamure durch eine „Lettre de M. de la Mure a M. D'Aumont etc. Lyon 1756. BA II, 369.

1) James L. Lind, A treatise on the scurvy. Edinburg 1752.

2) Ubaldo Montelatici, Raggionamento sopra i mezzi piu necessari per far riflorir l'agricultura. Firenze 1752. BB II, 414.

voluminum. Satis nitide inprimitur. Marianus misit novem editionem libri sui de aurora boreali¹⁾, quae nuper prodiit cum responsione ad Euleri objectiones.

Vale vir cel. et me ut soles ama. Bernae die 4. Octobr. 1754.

150.

(149).

Ecce schedulam quae significat 2 volumina quae desideras, amplissime et amicissime Gesnere, esse pretii 6 scutatorum = baz. 180 monetae nostratis, tantum dentis 3 crucigeris. Mitto eos die Veneris. Aperui aliquantum alterum volumen, cum meum nondum advenerit. Satis recte nunc Anglica possum procurare.

Pergo fossilia colligere, inprimis lapides amorphos, in quibus spero me ad intelligendam fabricam horum corporum aliquid profecturum. Gratae erunt plantae quas mittes, Helveticae sunt gratissimae, cum synopsis aveam paulatim parare, in qua certe solae eae plantae exstent. Salices, Hieracia et ejusmodi difficiliores classes duplicata cura aggredior.

Gronovii habeo Musaeum²⁾. Certe pulchrum opus dignumque.

Targionii prodromum non vidi³⁾, Fabbrae vero possideo. Royenii junioris orationem inauguralem⁴⁾ habeo.

Coram est tabula alitudinum Alpium Micheliana, in qua perficienda laboro. Delineavit per otium horizontem Arburgensem. Montium altitudinem calculavit subponendo distantiam Geneva Basileam esse 98000° atque cum ea sit in meridiano tot graduum, gradum esse tantam partem hujus numeri. Ex Rhaetia hi montes ad usque ditionem Saenensem continuantur. Altissimus est 2750°, alii 2736° et sic porro. Spero me operi colophorum impositurum dimetiendo geometricè Montem Letschberg, altissimum certe eorum qui hic conspiciuntur. Unico monte recte determinato reliqua facilia erunt. Nomina etiam non satis accurata habet.

Commentarium de sanguinis circulo absolvi, et hac septimana Gottingam mitto, alter sub prelo est⁵⁾, recudo etiam mea opuscula

1) Jean Jacques d'Artous de Mairan (1678—1771), *Traité physique et histoire de l'aurore boréale*. Paris 1733, 1735 et 1754. Poggendorff II, 17.

2) Musaeum Gronovii index supelectilis lapideae. Lugd. Bat. 1740. S. Catalogus 34.

3) Prodomo della Corografia e della Topografia fisica della Toscana. Firenze, 1754. S. BB II, 275.

4) David van Royen (1727—1799), Neffe von Adrian, 1754 Professor der Botanik in Leyden: *De hortis publicis praestantissimis scientiae botanicae adminiculis*.

5) *De motu sanguinis factorum experimentorum corollaria*. Comm. T. IV. Gott. 1754.

pathologica auctiora¹⁾. Inde expeditus ad physiologiam revertar, quotannis tum iter Alpinum dum vigeo suscipiam, hac aestate ad vallem Gademensem. Equo autem adjuvabo me, cum longum laborem vix feram.

Reukusius speciem *Asplenii Rutae murariae* similem sed diversam *Monspelio* adtulit datam a D. Commerson. Plantas etiam promisit.

Vale cum gen. uxore et me ut soles ama. Bernae die 16 Oct. 1754, natali meo 47.

151.

(150).

Plurimum Tibi debeo, Gesnere amplissime et humanissime, propter beneficia et humanitatis summae testimonia quibus fratrem meum onerasti. Utinam paria aliquando Tibi Tuisque reddere possem²⁾.

Plantas etiam perpulchras et inprimis gramina gratis accepi.

Brunnerum mercatorem, qui in *Engelii* aedibus habitat et a quo *Transactiones* emisti, de ea re monebo.

Advenit tertius tomus *Comm. Gott.*, quem nesciebam cui redderem. Si Tibi destinatus est, mittam, erit aliquanto leviori pretio quam apud vestros.

Audio de campo *glossopetris* pleno alioque *ostreis* praegrandidibus. Utrumque tum montem *Belpensem* proxima aestate adibo: plantarum enim curam interim negligere nolo. *Zimmermannus* *cistulam lapidum figuratorum Mandacensium* misit. Nisi habes, potero Tecum communicare. *Crystallos* valde curiosos etiam dono accepi, et quotidie rariores lapides hic reperio, singulares *micas* fragiles, quae *argenteae* et *aureae* videntur et forte *vitriolicae* sunt, *marmora silicesque*.

Commentarius de circulatione sanguinis heri Gottingam abiit ad societatem; alter vero de *irritabilitate et sensibilitate* propediem absolutus erit³⁾. *Opuscula etiam pathologica* misi *Lausannam* ubi prodibunt.

Audio absolutum esse tomum *G* operis *Leenwiani*; cum eo mea vita contineatur, vellem mihi emerere, sed pretio definito: nollem enim Tibi post tot beneficia molestus esse.

1) *Lausannae* 1754. Auf dem Titelblatt 1755.

2) Hallers Bruder war in Zürich gewesen und von Gesner sehr gut aufgenommen worden. Gesner an Haller, *Epist.* III, 475: „Pergratum est humanissimum fratrem salvum suis redditum esse eidemque saltem testificationem voluntatis nostrae non displicuisse.“

3) *Experimenta de partibus sentientibus et irritabilibus* in *Op. min. P. I* *Laus.* 1762. Vorher in französischer Übersetzung von Tissot. 1756.

Ammannus Scaphusinus¹⁾ Tibi procul dubio notus est. An habet aliqua ad rem herbariam Helvetiae? Aveo enim ad rariores plantas vel sola nomina locorum natalium colligere pro synopsi quam paro. Inter meas plantulas nuper reperi aliquot cives novos Lycopodium VII Dill. a Gagnebinio missum, Aconitum hyemale a Schuhio, Lichenis perpulchrum specimen inter meas. Ita spero paulum auctum iri nostram synopsis.

Interim nummos Tuos accepi, et ecce schedulam a mercatore.

Advenerunt aliqua ex Anglia, inter quae est Youngii²⁾ de opio singulare et utile opusculum. Habet pro calido et cardiaco medicamento ad suscitandas vires utili.

Vale ampl. Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 26. Oct. 1754.

152.

(151).

Mitto Tibi, Gesnere optime et celeberrime, duas schedas calculi, quem de nummis Mylianis posui; optima mihi jura videntur hospitis Londinensis, qui diu hominem aluit, deinde Meyeri, cujus sumtu sepultus est. Krausii aes alienum non credo cum horum injuria exsolvi posse, cum alioquin metus sit, ne nummi sociorum in diluendo alieno aere Mylii perierint.

Bauhinianum indicem cum plantis Tibi et Bohadschio destinatis remittam. Commentariorum defectus sarcietur. Hoc anno 1754 longa dissertatio mea in commentariis exstabit et anno 1755 si vixero alia de Orchidibus³⁾. Hujus modi labores difficulter procedunt longamque seriem experimentorum requirunt. Cl. Michaelis ad me scripsit de vestro Ven. Hagenbuchio. Aliqua sunt Cl. viri verbula, quasi commentarium nobis ad edendum missum judicio Gallicae academiae submissum vellet. Id videtur nostris contra decora sua fore, forte error subest, quare ut officiose ven. Hagenbuchii mentem requiras, rogatum Te volumus.

Misit Zinnius semina plantae de qua loqueris. Coronatur autem non aristas, sed lana quadam copiosa, ut cum Verbesina stare nequeant.

Nihil credo mihi esse lapidum figuratorum quod desideres.

1) Johann Konrad Ammann (1724—1811), Dr. med., bekannt durch seine reiche Sammlung von Kupferstichen, Muscheln und Versteinerungen. HBL S. I, 344. S. a. Epist. III, 475.

2) Georges Young, Treatise on opium founded on practical observations. Edinburg 1753. BB II, 428.

3) Orchideae classis fusa historia cum Synonymia. Sie wurde nie gedruckt, dagegen ein Auszug 1760 in den Act. Soc. Helvet. T. IV. Basil. VI, 182.

Verum spero paulatim me ditiores fore. Trewius, qui innumera a me habuit, dudum silet.

Ad Aescherum literas ignarus quomodo ad gen. virum perventurae sint, Tibi inscripsi et sumtus deprecor.

Praefectura Schenkenbergensis vacat per mortem Dni Zehender¹⁾. Utinam mihi obtingat ob viciniam Vestram desiderabilis.

Novi vix habeo quidquam. Bibliopola non vult dissertationes meas chirurgicas vendere, nisi duos *tomos una possit publicare. Exspectandum erit.

Audio missam mihi esse Herpetologiam et Lithologiam Kleinii, sed nondum accepi.

Claretus novellus D. Valesiacus Monspelio redit, et promittit plantas se Martiniaci lecturum — posset si serio vult pulcherrimas. Mirum est, quanta intra horam Agauni mihi messis nata sit — et habet proximum montem D. Bernardi.

Vale cl. et amiciss. Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 12 Nov. 1754.

153.

(162).

Accepi, Gesnere humanissime, nummos, certe praecoces, cum imperfectum sit quod misi specimen, tum Lechei disputationem et Hagenbuchii expositionem mentis suae. Vere virum vellem humanissime salutatum. Non detrectabunt Gottingenses communicationem quamcumque eorum quae nobis pro sua bonitate mittet: id metuerunt ne in academiae alterius actis ederentur eodem vel priori tempore quae nobis misit. Itaque haec ni fallor confecta sunt.

Plantae Tibi destinatae cum libello, et Bohadschianae²⁾ nunc puto advenerunt. De specie Zinnii non dubito. Libris et aliis adminiculis destituitur. Bonam vero descriptionem dedit et iconem.

Poterit fieri ut sors faveat, et alia nata est opportunitas, quae possit nos etiam propius conjungere: ista quidem incertior hactenus.

Si Kleinii testacea legisse velis, mittam.

Si quae superflua sint inter Seguieriana lubenter acceperim.

Omnia hic civilibus undis perstrepunt, mortuo consule veterano, suffecto senatore, plurimis undique funeribus elatis, accedente tempore novae electionis, concertante de mea nominatione hinc familia, inde filia natu majori: unde multa mihi fastidia nata sunt.

1) Wolfgang Zehender, 1735 Mitglied des Großen Rates, 1750 Obervogt von Schenkenberg. Leu XX, 34.

2) Joh. Baptist Bohadsch (1724—1768), a. o. Professor der Naturlehre in Prag.

Itaque parum procedunt omnia quae molior, iconum nempe fasc. VIII. Non aliam urbem ad labores credo ineptiorem nostra ob societates, adfinitates, frequentes senatus utriusque conventus etc.

Ex Germania praeter libros parum bonos et dissertationes aliquas nihil accepi. Edimburgo vero novae societatis e<ru>d<itae> acta misit Monrous cum longa adversus sexum plantarum dissertatione. Parisiis etiam nonnulla habeo, imprimis du Hamelii tomum 2. et 3.¹⁾ Gmelinus scripsit ita confuse, ut vix intelligatur. Sopotum ajunt esse, et parum sui compotem. De tomo tamen III. adseverat, eum proditurum.

Vale vir celeb. et me ut soles ama. Bernae die 10 Dec. 1754.

154.

(153).

Literas Tuas, Gesnere amplissime, ad Societatem Regiam hodie misi, quae plurimum sibi in Te collega placet²⁾.

Ante hos 15 dies senatus me rogavit ne patriam desererem. Itaque multis rationibus a valetudine, ab aetate, a familiae cura repetitis acquievi et regias condiciones deprecatus sum, porroque in nostra Helvetia manebo³⁾. Gottingenses academici variis mihi non satis perspectis contentionibus agitantur, quarum deteriores sunt quas cum bibliopola suo alunt, unde metuo certe ne detrimentum totum elegantissimum institutum capiat, et commentariorum editio interrumpatur. Interim Orchidum Tomus I. eo missus est et physiologicus commentarius alter. Non ideo non valde delectabor veriori icone et anatome, aut recente planta Orchidis barbatae, quam undique venabor. Palmatam alp. calc. brevi siccam habeo et recentem a Cappelerio exspecto, praecocem vero frutidam Jena.

Debeo Tibi 24 ni fallor liras, et quaelibet est . . . . . (!)
Oblitus sum quot crucigerorum puto 12^{1/2}. Dissertationis exiguum donum velim benigno animo accipias.

A Burmanno aliqua exspecto. Ellisium⁴⁾ et Trans. XLVIII

1) Henri-Louis Du Hamel du Monceau (1700—1782), *Traité de la culture des terres*. Paris 1750—1761. 6 vol.

2) In den G. G. A. vom 11. Oktober wurde Gesners Aufnahme bekannt gegeben. S. 1134.

3) Haller hatte eine Berufung nach Halle als Kanzler der Universität bekommen. Im Namen Friedrichs des Großen war Leonhard Euler mit ihm in Verbindung getreten. Gleichzeitig hatte Haller mit Göttingen Verhandlungen angeknüpft wegen seiner allfälligen Rückkehr. S. bei Hirzel I, 324 ff.

4) An essay toward a natural history of the Corallines and other natural

curabo. Grata erit accuratior historia declinationis magneticae. Scriptum ad me Brigae terram fissam esse, et speluncam parum latam inexhaustae profunditatis et longissimi tractus natam esse, verum plura exspecto.

Misera Gottingensium negligentia factum est ut nondum ad-
venerint nova Suecica, neque alia. Siegwartus¹⁾ Tubinga misit
disputationes, plerasque anatomicas. Audio Pozzi²⁾ experimenta
meis consentanea prodiisse, et habet eas Sauvages, ad quem fasci-
culum mittam, cui si quid addere voles, curabo. Prohibent enim
intra 2 menses Gallici commentarii duo de irritabilitate, duo de
motu sanguinis³⁾, qui duo justa volumina 12. conficient.

His temporibus totus mersus vivo civilibus negotiis, consiliis
de re cameraria et publica capiendis. Ajunt non laetos nuntios
a Toggicis venire neque conditiones ab iis hominibus recipi. Si ve-
rum narratur, plenissime insaniunt. Nihil enim poterat ipsis magis
salutare ne cogitari quidem.

Tu vero vale meque ut soles ama. Bernae die 10. Jan. 1755.

155.

(154).

Accepi, optime et humanissime Gesnere, tabellarium cum fossi-
libus Veronensibus, quae nondum evolvi, adeo mersus civilibus
undis, ut vix aliquibus minutis horae enatem. Deinde nuper socer
78. anno aetatis obiit⁴⁾ curasque meas et temporis dispendia auxit.
Id solatio est, omnia haec taedia intra 28 Martii necessario sub-
sidere.

Steigerus noster ex hydrope gravissime, et praeter spem sa-
nationis laborat. Mitto Tibi pro ill. Seguiet desideratam diss. de
Cassellanis marmoribus, quam Gottinga accepi.

Manettus scripsit, avet nostris sodalibus accenseri.

Hagenbuchio ven. narra quaeso rem cum Gottingensibus com-
positam esse, et me curaturum ut quoties aliquid misisse voluerit,
aliquot exemplaria in ejus usum describantur.

Spes est per D. Thiery accepturum me plantas Hispanas. Nova
literaria Suecica narrant de adventu Löfflingii, qui Carthagenae

productions of the like kind commonly found on the coasts of Great Britain and
Ireland. London 1755. BB II, 433.

1) Georg Friedrich Sigwart (1711—1795), ursprünglich Theologe, dann Medi-
ziner, 1746 Hofmedicus in Stuttgart, von 1753 an Professor der Anatomie und
Chirurgie in Tübingen. Gurlt-Hirsch V, 401.

2) Cesare Pozzi, Professor der Mathematik in Florenz. Er beschrieb seine
Versuche in einer Epistola ad Antonium Laghi, Florent. 1755.

3) Deux mémoires sur le mouvement du sang. Laus. 1756.

4) Samuel Wyss.

est, Kähleri¹⁾, qui Neapoli. Linnaeus novam editionem generum²⁾ et herbarium amboinense³⁾ (disp.) edidit post eas quas vidisti.

Hugo archiater et amicus meus ex primariis periculose aegrotat, idem 70rius senex. Ita paulatim vincula solvuntur, quibus rebus humanis revincimur. De vocatione in Daniam agi audio, nihil vero adhuc ad me scriptum est. Obsequeretur certe, adeo omnia hic mihi adversa acciderunt, praeter unam valetudinem.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 30. Jan. 1755.

156.

(155).

Accepi, Gesnere humanissime, cum gratiarum actione disputationem Tuam, cujus justa fiet mentio⁴⁾.

Adjeci his literas cum pictura mea pro Herrlibergero.

Valetudo mea recte se habet; satis etiam confirmatum videtur utrumque generum⁵⁾, nunc reconciliatum, faustum eventum petitionis sortiturum. Amara varia passus sum, quae patienti constantia superata sunt⁶⁾.

Manetto desiderata aliqua proxime mittam Tua si placet usus opportunitate. Idem est Thiery, cujus dissertatio adversus cuprea vasa magnae in suppellectile mutationi occasionem dedit.

Etiam Hasselquistius aere alieno obrutus periit Smyrnae. Multa tentant Snaeci alacriter, sed ex parciore fortunis.

Albinus Deum non amat et homines odit. Praeceptoris icones dudum fero et ferre pergam. Vidi in dictatis ejus multa censurae obnoxia, neque enim aut vasa aut nervos unquam satis diligenter persecutus est viscerumve situs.

Listeri⁷⁾ majus de conchyliis opus in bibliotheca Gottingensi exstat. Si mora placet, curabo ut Tibi communicetur.

Et a Borussiae rege et ab Hannoveranis varie tentatus fui. Verum si fortuna faustum dederit 28. Mart. satis quietus hic vixero. Spero sortem mihi in amoeniori recessu rusticationem honestam daturam, et in familia quietam olim mortem.

1) Martin Kähler, Schüler Linnés, der Italien bereiste.

2) Holmiae 1754.

3) Upsala 1754. 4. BB II, 253.

4) De thermoscopio botanico. Tig. 1755. 4. S. a. G. G. A. 1755, 395.

5) Hallers zweite Tochter Friederike Emilie Katharina war mit einem Verwandten, Samuel Haller, verlobt.

6) Haller an Zimmerman, 19. April 1755. Bodemann 36: „M. St. le consul en plein 200 a defendu de me nommer *Secrétaire* ou Secrétaire d'état . . . . J'ai essayé plus d'insultes et d'offenses depuis le 1. de Janvier que dans les 17 années de mon séjour de Gottingue.“

7) Martin Lister. BA I, 586 ff.

Nihil novi habui, et certe nunc omnes Bernae pene febrimus, adeo ardet ambitio et bellum fere omnium contra omnes. Opuscula pathologica et dissertationum tomum II. forte proxime mittere potero.

Tu vero vale et me ut soles ama. Bernae die 1. Mart 1755.

157.

(156).

Mitto Tibi, Gesnere optime, nova Gottingensia, utinam satis plena, tum semina et alia nonnulla; seminum partem dabis Ottio clar., quem perhumaniter velim salutatum.

Accepi fasciculum et Jani Planci poemata varia. Scripsit mihi Cap de Vila, Professor Valentinus, et indicem librorum Hispanorum promittit. Scripsit etiam D. Thiery et plantas mittendas confirmat.

Uterque gener, Jennerus, hic 36 votis, et Hallerus unanimis in senatum lecti sunt, a prioris tamen cognatis, etsi contra fidem, simultates tamen supersunt. Praefecturas 4 sorte tentavi, sed frustra. Adeoque exspectandum est.

Suecica plurima accepi, quorum quae latina sunt offero, et interim addo herbarium amboinense, quod ubi commodum erit remittes.

Ad studia nunc spero fore ut rebus compositis redire possem et ad rem herbariam. An Gottingenses aut Berolinenses conditiones sim accepturus, deliberabo proxime.

Interim vale et me ut soles ama. Bern 3. Apr. 1755.

Nunc maxime accepi a Basilio Veneto cistulam, in qua primae lineae physiologiae recusae. Valde urgent Hanoverani ut decidam, et serio nunc hac de re consulo.

Possimne per Seligmannum habere hos libros continuatos.

Avium Edwardi Catesby collect. T. II. i sq. tabulam v 29 sq. ¹⁾

Röselii insecta T. III. p. 497 seqq cum tabb. eo pertinentibus ²⁾.

Nummos ut daret refundam.

His diebus primum in agrum excurram ut inquiram de Peta-
sitide minore.

158.

(157).

Tantum Tibi debeo, vir optime, vel ob solorum fasciculorum quos absque meo sumtu in Italiam mittis, vel ex Italia recipis, ut mei libelli minimam partem hujus aeris alieni diluant.

1) Catesby und Edwards Sammlung seltener Vogel oder Sammlung verschiedener ausländischer und seltener Vögel von J. M. Seligmann. Nürnberg bey Fleischmann 1749 f. Catalogus I.

2) Der 3. Band der Insekten-Belustigungen erschien Nürnberg 1755. BA II 399.

Minime expectari poterat omnia adeo fausta mihi cessura. Quare et sors minus favit, et nunc filia minor, vix 13. annum ingressa, renititur matrimonio. Quare ea omnia ad 15. ejus annum dilata sunt, ut melius consideret quantam fortunam sit spretura. Haud enim infra 130 000 l. nostrates Hallerus a patre jam pene 70rio expectat.

Mira est rerum publicarum facies. Invidi fuerunt Germani, millies invidiosiores cives mei, certe multi. Et illi habebant quod inviderent, hi quod accusent in me honoris aut fortunae donum ego non video. Omnia enim decora mea ad patriae portas deposui, atque hic inmiscor turbae salutantium. Et tamen etiam inter optimates quotidie hujus aversi animi testimonia experior. Nuper tamen inter eos lectus sum, quibus belli pacisque cura mandata est, *Sandesfriedliche commissiön*. Retuli etiam de novo fonte salso, quem heri sequendum decreverunt ducentum viri, etiam reliqua consilia mea de ea re secuti sunt. Nunc sub prelum misi orphanotrophii ideam, quod nonnulli salutis civium cupidi extrui suadent, ego vero calamum commodavi. Et hodie solutus turba curarum, prima vice ad plantas excurro, singulis septimanis itinera additurus ejusmodi.

Gottingae non offerunt adeo professionem. Botanices, chirurgiae, anatomiae labores mihi non imponunt. Volunt ut praesidio Soc. Reg. Sc. unico addam munus physiologicum meaque de rebus publicis academiae consilia. Haec volunt redimere 1700 imper. annuis, aliisque beneficiis, quae 2600 fere imp. efficiunt. Et accedit haec omni annona mihi carior conditio, ut omnis porro vita mea literis Musisque unice sacra futura sit, cum hic optimae horae inter deliberationes saepe odio plenas interque colloquia minime desiderabilia pereant. Interim animo constitui praefecturam me novo itineri praemissurum, qua fundamentum fortunae pro filiis statuatur. Inde si vires supererunt, consenescam in grenio Musarum.

Collinsonius scribit editionem Belgicam specierum plantarum inhibitam esse, genera vero accepi cum aliis. Proxime eum librum expectabam a Wetstenio.

Commersonius scripsit, atque catalogum earum quas omittit plantarum praemisit. Ipse autem totus est in piscibus et Neptunum Gallicum parat.

Quis est liber ille Brownii? Si inspectum habes, quaeso communica. Ellisii historia 200 phytorum sub prelo est, quam laudat Collinson. De Edwardi collectione recte mones, habeo 100 primas tabulas et ultra. Nimium audax fuit Hoferus¹⁾ in destru-

1) Johann Hofer von Mülhausen. BB II, 414.

endis speciebus. Vera species est v. g. Typhoides delicatum et villosum et a vulgaribus diversum paniculatum, non bicorne. Nosti vero in multis nimis subtilem fuisse Scheuchzerum.

Accepi Pocokii itinera ¹⁾, Pontoppidani 2. volumen, quo mira monstra et incredibilia continentur ²⁾, Wabst de hydroxygyro splendidum opus et alia. Scripsit ad me Vālentia D. Capo de Vila et codicem promisit ad historiam medicam Hispanicam. Adest nobiscum Herrenschwandius senior ³⁾, Parisiis advena, multaque de rebus ejus regni urbisque reginae narravit. Accepi a Chomelio ⁴⁾ codicem librorum omnium medicorum, qui continentur bibliotheca regia. Paro me sensim ad meliorem editionem meae bibliothecae. Basilius (Baseggio) misit Venetiis aliquot exemplaria primarum linearum mearum ibi recusarum. Vitam Zimmermanni ⁵⁾ vidisti, a qua multa abesse mallet, imprimis querelas illas de invidia professorum, sed nolebat sibi eradi aut oblini quae scripserat, et nimis certe cupit scriptis inclarescere.

Tu vero vale et me ut soles ama. Die 19 April. 1755.

159.

(158).

Convalui, optime et humanissime Gesnere, die fere 6., et interim serum illud frigus remisit. Heri plantarum causa rusticavi, et die Veneris iter Aventicum ad eam rem suscipiam, Orchidum imprimis gratia, quas pergo delineatas curare, magno quidem sumtu. Sculptorum vero mercedem sublevabit ill. Munchhusius.

Muscifloram et militarem majorem Tibi commendo. Haec non procul nascitur, nondum tamen inveniri potuit. Deficient ut video aliquae, imprimis illa palmata, calcare breviori, spica densa C. Bauh. et Chamaeorchis, ad cujus exemplaria sicca icon fieri nequit, sed difficiliores tamen expediam.

1) Richard Pococke (1704—1765), A description of the East and some other Countries. Poggendorff II, 477 ff.

2) Erik Pontoppidan (1698—1764), dänischer Theologe: Förste Försög paa Norges naturligi Historie. 2 Dl. 4°. Kopenhagen 1752—54. Poggendorff II, 500.

3) Johann Friedrich Herrenschwand (1715—1798), von Murten, Arzt der Schweizergarde Ludwigs XVI. in Paris, 1764 wurde er Leibarzt des Königs Stanislaus August von Polen. Gurlt-Hirsch III, 176. Der jüngere H. war der bekannte Nationalökonom. ADB XII, 208.

4) Vielleicht Jean Baptist Louis Chomel, der 1754 Dekan der Pariser Fakultät war. Gurlt-Hirsch II, 16.

5) J. G. Zimmermann, Das Leben des Herrn von Haller, Zürich bey Heidegger 1755. Über die Entstehung siehe den Briefwechsel Haller-Zimmermann bei Bode-mann und Ischer.

De Seguieri habitu non libens audio.

Exspecto conditiones Hannoveranas, quas proponam nostro senatui et veniam acceptandi peto.

Catalogus Rauwolfii exspectatus adveniet.

Ergo curabo Tibi Transactionum vol. XLVIII. P. I. et II. et Ellisium. Nuper advenerunt libri Anglici plusculi, princeps a Kirkpatrick de inoculatione¹⁾. Advenit etiam novorum Actorum Edinburgensium vol. I., quo si cares, potero Tibi cedere pretio 3 flor. 1. bz. Continet inter varia bona imprimis refutationem sexus Linnaeani. Accessit tandem Baker, employment for microscope²⁾.

Ego in Physiologia majori laboro horis subrisivis et dissipatis. Suietensis pagus mirificam epistolam ad nostrum misit, negavit prius auxilia mitti debuisse, quam in diaeta de rebus omnibus conventum esset. Nos aliter foedera interpretamur. Die Lunae, rogantibus Uraniensibus, nostrum militem revocavimus, qui Sopri in Valesia tunc tendebat³⁾. Ad vos proxime scribemus, et accipiemus conventum ob res Toggicas vestra opportunitate usuri.

Post 14 vel 20 dies Aquilegiam denuo repetam messemque spero pulchrarum stirpium.

Adest Parisiis advena gen. a Brunn olim Gottingensis hospes. Valde laudat Levretum⁴⁾ obstetricem, caetera fere minus. Adtulit Dni. Sue Anatomen⁵⁾ exigui momenti et ex meis operibus manifeste descriptam. Mirum in tantis quibus gaudent opportunitatibus.

Springsfeldius⁶⁾ scribit se editurum Gunzii et Haenelii epistolas amoebaeas. Voluit etiam meas et Haenelii dare. Ego absque scopo ejus modi publicationis scribo, nulla cum cura nullove studio, pressus fere semper otii defectu.

Hodie propter plantas abfui, adtuli Orchidem fuscifloram. Militarem majorem non reperi. De barbata foetida dudum nihil inaudivi. Petiveram a Gmelino, nam Tubingae legeram. Sed is amicis inutilis est factus — et vereor ne sibi.

1) I. Kirkpatrick, The analysis of inoculation comprizing the history, theory and practice of it, with occasional consideration of the most remarkable appearances in the small pox. London 1754. GGA 1755, 843.

2) Henry Baker, Employment for the microscope. London 1753. BB II, 316.

3) Es handelt sich um den Aufstand der Liviner gegen die Urner, der im Juni 1755 blutig unterdrückt wurde. S. Dändliker, Gesch. der Schweiz III, 273.

4) André Levret (1703—1780), berühmter Pariser Geburtshelfer, Accoucheur de la cour, Verfasser einer Reihe wissenschaftlicher Werke. Gurlt-Hirsch III, 694 f.

5) Jean-Joseph Sue (1710—1792), Professor der Anatomie in Paris: Abrégé de l'anatomie du corps de l'homme etc. Paris 1748. 2. A. 1754. BA II, 394.

6) Gottlob Karl Springsfeld (1714—1772), Arzt in Weißenfels, Karlsbad und Wien. Gurlt-Hirsch V, 496.

Vale amicissime vir et me ut soles ama. Bernae die 17 Maj. 1755.

160. (159).

Accepi cum plurima gratiarum actione, Gesnere optime, icones missas et plantas, atque muscariam quidem Orchidem commode delineatam nactus sum, militarem minus, cum sicca advenerit. Si posset meo sumtu apud vos reperiri et tota pingi, res grata fieret. Si non potest, sufficiet quantum potest figura floris mea Tuaque. Credo varietatem esse ejus galëa et alis cinereis, cum perinde bracteas habeat minimas. Nobis unico loco nascitur, neque reperiri potuit. Nunc montanas conquiram et ego et Gagnebinus, ut absolvatur series iconum. Characteres omnes habeo.

Gmelinus obiit¹⁾. Te in ejus locum collegam exterum Societati Regiae destinavi, neque puto rejicient meam lectionem. Ad nullum officium obligaberis, et exemplar accipies Commentariorum: erisque noster propior collega. Sex omnino sunt exteri: Kästnerus²⁾, Mekelius, Hagenbuchius, Ernesti³⁾, Königius⁴⁾ et Tu, si placet aggregari. Correspondentes absque numero recipimus.

Redii his diebus ab itinere Moratensi et Biennensi. Reperi Oenanthen striatam rigidam, sed non est Oenanthe, Carvi propior, tum Uvam ursi, Lactucam purpurocaeruleam, Cariophyllum fl. gemino, et alias plantas non vulgares. Cras iterum proficiscar in agrum Urbigenum Method et ibi 8, 10 ve diebus rusticabo plantasque quaeram. Exspecto alias a Coppeto, Ricou et Claret. Mospelienses ubi selegero, quas credam placituras offeram.

Scripsi ut exemplum mittant Phil. Trans. V. 48 P. I et Ellisii de Corallinis. Nova literaria pauca habeo. Miserunt tamen Roma folium quo experimenta mea de insensibilitate tendinum penitus confirmantur a P. Tosetti⁵⁾. Mospelio commentarios accepi de curationibus electricis. A Morgagno fasciculus in via est, quem male neglecto Tiguro ignarus geographiae per Basileam mittit.

Vale amice optime et me ut soles ama. Bernae die 4 Jun. 1755.

1) Am 20. Mai 1755.

2) Abraham Gottlieb Kästner (1719—1800), Professor an der juristischen Fakultät in Leipzig, Mitglied seit dem 19. Mai 1751.

3) Johann August Ernesti (1707—1781), Professor der Beredsamkeit in Leipzig, Mitglied seit dem 19. Mai 1751.

4) Samuel König (1712—1757), Mathematiker und Philosoph an der Universität Franeker, Bibliothekar des Prinzen von Oranien, Mitglied seit dem 23. Juni 1751.

5) Veröffentlicht in einer Epistola ad Josephum Valdambrini. Romae 1755. BA II, 511.

161.

(160).

Redii nuper, Gesnere optime, ab itinere Aventicensi. Vidi vallem du lac de Joux, conscendi montes Dent de Cheval et Montendre, plantas varias rariores legi, maxime Limodorum, Orchidem anthropophoram feminam aliasque. Lapsu manum dextram adfixi in M. la Dent, alias praestiturus plura. Lapidem arenosum ebrum petroleo et nonnunquam sudantem Tibi adtuli et aliquos sed vulgatiore figuratos.

Delevi P. I. T. 48 Transactionum, Ellisium vero curo. Zinnanii audio opus¹⁾ prodiisse, quod a Te exspecto numeraturus nummos quos rogaveris.

A Gottingensibus responsionem exspecto. Hagenbuchii feliciorum sortem gratulor.

Plene nunc oblatum mihi munus est cancellarii Hallensis et curatoris omnium academiarum Prussicarum. Quid acturus sim certe ignoro. Senium obrepsit, neque perinde par sum laboribus. Sed hic langueo, certe liceat dixisse, minus acceptus a civibus quam exspectaveram, a studiorum occasionibus exclusus. Dimittent me cives ne verbulo quidem retenturi.

Figura O. militaris grata advenit. Paro nunc quae sunt reliquae. Anthrophora Oreades mas Columnae videtur militaris aliqua (cinereo cucullo); nonnihil dedit vir optimus admirationi in figuris suis, cucullis staminum in funiculos fictis et brachiis atque cruribus alterne flexis. Dabo puriores. Seguerius, cui inclusi has ipsas, misit iconem et florem O. Italicae vomerem referentis. Orchis est non Helleborine, antheris petiolatis.

Libros novos Germanicos non vidi, accepi vero Italicos nonnullos anatomici argumenti a Morgagno. A D. Thiery ex Hispania literas, nondum vero plantas habui. Ricou Aquilegia misit aliqua. Sola vero Junitis siliquis pendulis rarior est.

Bassanus misit Tosetti schedam de experimentis ad insensibilitatem tendinum Romae factis. Ait verti libellum meum et Zimmermanni. Rahnius vester aspere de vita Zimmermannii hic ad chirurgum scripsit, qui toti civitati epistolam circumtulit et praelegit²⁾: adeo oportet cautos esse, ne innocentibus noceamus.

1) Die Opera posthuma von Guiseppe Ginanni. Venet. 1755 fol. BB II, 444.

2) Zimmermann an Haller, 27. September 1755, Ischer 1907, 185: „J'ai appris la petite histoire que vous avez eu avec Mr. le senateur Rahn de Zurich. Je vous suis très redevable et de la part que vous voulés bien prendre à mes petits interets. Tout le tort qu'il y avoit dans cette affaire tombe sur le seigneur operateur Kuhn qui m'a toujours hai, toujours calomnié et persecuté clandestinement, pendant que je me trouvai à Berne. C'est un faut devot, sans honneur et sans

Ex Suecia nova varia exspecto, quae Gottingam advenerunt.

Valde sollicitor ob pictoris quo hactenus usus sum inertiam. Dubius haereo an Monorchidem, Pseudorchidem, Orchidastrum sim a Michelio sumturus, an ejus commissurus fidei. Adeo non placet icon Orchidis petalis aristatis et batrachitis. Hujus modi homines lente formantur et rari sunt inventu. Plurimum decessit mihi cum Kaltenhofero.

Vale amicissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 24 Jun. 1755.

162.

(161).

Eo expeditus respondeo, Gesnere amplissime, ne Tibi delineatione Pseudorchidis et Monorchidis molestus sim, utramque enim nactus, quantum sufficit delineatam habeo. Cum salinas forte iterum sim aditurus, M. Bernardum petam aliquid rarius reperturus.

Utcunque sint Alstonii experimenta¹⁾, credidi tamen Tibi legenda esse.

III. Rahnius procul dubio invitus valde mihi nocuit: ejus enim epistola plurimis lecta pro testimonio habita est displicere vestris viris nostras laudes.

Nihil quidquam novorum librorum habeo, serius enim mei advenire solent. Unice Hahnii epitaphia²⁾ accepi, et catalogum pulcherrimae certe bibliothecae Gunzianae³⁾.

Quid acturus sim certe nescio. Fluctuo inter libertatis et otii amorem gratitudinemque qua Munchhausium colo, cui odiosissima contingeret mea in ditiones Borussicas migratio, et denique cupidinem benefaciendi atque bene meritos viros regi commendandi. Exspecto ad aliquas quaestiones responsionem necdum definivi quid sim acturus. Utique sunt hic aliqui amici, sunt vero etiam oligarchicae nobis valde potentis factionis plurimi homines, qui mei similes nolunt emergere. Videtur e re familiari fore, si honeste transactis 10 annis redirem et praefecturam ex optimis, nam tunc patebunt omnes, mihi sumerem.

sentiments. Il ne faut pas se scandaliser du mal qu'il fait." H. H. Rahn (1709—1786) war Dr. med. und Ratsherr in Zürich, Friedrich Kuhn (1725—1783) Pfarrer in Grindelwald, auch als Arzt und Geburtshelfer in Bern tätig.

1) Charles Alston, *Essays and observations physical and literary etc.* T. I. Edinburgh 1754. 8. BB II, 418.

2) Johann Gottfried von Hahn, Arzt in Breslau, von Friedrich dem Großen zum Dekan des Collegium medicum ernannt. Er starb am 1. Mai 1753 auf einer Reise nach Karlsbad. Gurlt-Hirsch III, 17.

3) Vielleicht Justus Gottfried Gunz, Professor in Leipzig, Leibarzt am Dresdener Hof. BA II, 270.

Pro Michelio vehementer laboravi, ut in nosodochium translatus mitiori in custodia haberetur. Paucis votis id negatum, tamen Aarburgi commodior habitatio ipsi concessa est. Vidisti procul dubio delineationem Alpium cum altitudine ad mare comparata.

Advenit Gottinga quod Tibi de Commentariis deficiebat. Novus tomus propediem prodibit.

Vale vir cel. et me ut soles ama. Bernae die 5 Jul. 1755.

Heideggero vestro quaeso significa me 2 fasciculos Lipsienses accepisse et gratum adgnoscerere ejus humanitatem.

163.

(545, 1/10).

Ecce Gesnere praestantissime Hahnii epicedia Breslaviensis, nam Ultrajectinus ¹⁾ feliciter a morbo convaluit. Tum defectus Tui Commentarii, novus enim etsi paratus non advenit.

Nummos non adtinuerat misisse. Ero enim in aere Tuo pro Brownio et pro Zinannio.

Est Orchis palmata angustifolia calcare brevi quam Huberus propecta aestate inter Vettis et Melimpsch, Bauhinus olim Michelfeldia reperit, vera et distincta planta. Suntne Tibi aliqui Rhaeti cogniti, per quos ullo modo cum bona delineatione aliquot prospectuum unici floris haberi posset? Aveo plenam dare Orchidum familiam. Chamaeorchidem a proprio homine in Gemmio quaero. Valde volupe esset, si certe Helveticas omnes ad naturam pictas darem. Somisius aliquas etiam promisit Italicas. Pleraeque paratae sunt, etiam Corallorhiza, Orchis nigra purp. conglomerata aristata, Orchioides Tr., Pseudorchis, Limodorum, Ophris minor et reliquae rariores. Magno afficerer beneficio.

Ab Alstono facile Te tueberis. Labatus ²⁾, simia du Tertrii, levem auctoritatem praestat Kämpfero imparem.

Optima disputatio Kohlreuteri ³⁾ advenit, tum libri Gottin-genses, novi parum praeter Balhami Institutiones physicas, Grashuisii de colica Pictonum appendicem s. modum curandi ⁴⁾, et pauca alia. Plurimum laboravi, ut delineationem nanciscerer Da-

1) Johann David Hahn (1729—1784).

2) Jean-Baptiste Labat (1663—1738), vielgereister Dominikaner. Haller nennt ihn (BB II, 169): „Catus homo et ad res agendas aptus, rei vero naturalis parum gnarus, magnus exscriptor.“ In seinem Voyage aux Isles Antilles, Paris 1721, gab er Abbildungen, die der Histoire générale des Antilles des Dominikaners Jean-Baptiste du Tertre entnommen waren.

3) Joseph Gottlieb Kohlreuter, De plantis quibusdam. Tubing. 1755. 4. BB II, 453.

4) Johannes Grashuis, De colica Pictonum. Amst. 1752, vermehrt 1755. 8.

masonii alii latif., nempe Helleborines. Saepe reperi, semper flaccidum, speraveram a Zinnio, cum Gottingae plurimum proveniat. Non reperit. Ita toti mei circuli pro hoc anno turbantur, et retardabitur Orchidis historia.

An alia est *Lychnis umbellifera* Zanoni a nostra coronaria?

Michelium omni opera adnissus sum juvare, ut libertatem obtineret. Penitus non obtinui. Carcer tamen liberior concessus est. Utique distantiam ad pedes montium ex mappa sumi certa ad errorem via est. Vix autem poterat in carcere hoc vitium effugere. Quod refractiones adtinet, non valde multum credo in montibus posse, ubi levior aer et minora crepuscula. Altitudines barometricae non deberent negligi, imprimis quae sunt inter multa experimenta mediae, sed pertinacior Michelius vix patitur sibi quidquam dissuaderi.

Ramspekius in Belgium abiens petit epistolas commendatorias. Ergo iis scribendis distineor. Vale et me ut soles ama.

164.

(162).

Gratus sum, amplissime Gesnere, ob Damasonii iconem. Verum frustra Tibi molestus fui. Nam Zinnius qui vulgarem et ibi et hic Helleborinen pal. debuerat ab eccellente nostro pictore curare delineari, re promissa nescio quare officium omisit. Sic ad annum alterum hoc differri necesse est. Valde etiam metuo ne *Orchis Alpina humilis*, quam per chirurgum Ricou curaveram, neglectim rustico traditam necdum advectam, etiam perituram. Repererat in Gemmio, quo misi, eodem loco quo Tu mecum anno 1728.

In alba Helleborine pictor 2 petiolos pinxit in antheris, quos ego in 100 floribus nuper non reperi. Mihi videtur non alius petiolus esse nisi is qui totam antheram et spongiosam ejus carnem sustinet. In 2 vero oculis corpus pulverulentum sessile est.

Si proximo anno *Orchis barb. foetida* obtineri potest, perinde fuerit. Nam etiam linguiformem demum curabit D. Somis. Majus vero infortunium accessit ad priora. Nam Luzacus, qui Gottingensia Commentaria inprimit, non vult continuare editionem, male vendi conquestus, et vereor injustus homo. Sumtus etiam meos in delineationibus impensos nolunt refundere. Itaque vel Parisiis forte dabo in illorum Comm. vel etiam singulari libro curabo edi. Certe differenda est editio. Tres feceram partes: *Orchides calcare donatas*, calcare nullo aut brevi, *Calceolum*, *Epipactin*, *Corallo-rhizam*.

Plantas rariores suo tempore deligam. *Hieracii praemorsii* unguentati aliquot specimina etiam habeo.

Erit etiam ad Seligmannum recurrendum. Nondum audeo, cum totus susceperit in se Trewius mittere ad minimum Blackwelliae schedas. Valde desidero Beurerum.

Mitto hodie Tibi quidem nova literaria, Hagenbuchio vero exemplum Commentariorum IV. et fasciculum, quem praestantiss. Ottio commendo pro Morgagno.

Tandem responsum ad Eulerum dedi. Conditiones jussus fixi luculentas et maximas cum libero reditu. Si quidquam renuerit, patriam praeferam ¹⁾. Ita etiam nuper suadebat Reaumurius.

Totus sum in observandis ovis incubatis. Res satis succedit, microscopio tamen ob splendorem summum albuminis aegre utor. In universum bonus et fidus est Malpighius ²⁾. Hoc in eo studio taediosum est quod omnes excursions et fere hominum commercia excludat. Cappellerius magnam epistolam scripsit de nescio quo balneo frigido nitrum continente et Vaccinii rubri infuso theiformi.

Initium accepi versionis mei commentarii de motu sanguinis.

Reaumurius aegrotavit et senescit. Tomus Actor. 1751 proxime regi offeretur et publice prostabit.

Vale amicissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 21 Aug. 1755.

165.

(163).

Accepi heri, Gesnere humanissime, fasciculum Trewianum Tumque. Nummos continuo mittam. Si tamen fieri posset commode aut modica cum jactura ut Seligmanno possent tabulae remitti, quas interim Spielmannus mihi emtas misit, gratum foret. De ea re an quid credas fieri posse mone quaeso. Continuabo autem opus.

Suntne editae tabulae Trewii Ehretianae 30—40?

Infortunium mihi accidit non leve, nisi scripsi. Plantae Valesiacae et Gemmii a Ricou lectae omnino non ad me pervenerunt, perfidia advocati cujusdam qui curandas sibi sumserat.

Audio a Sibthorpio etiam Londini Blackwellianum opus comitius edi, et nescio quem edere tabulas stirpium officinalium.

Engelii l. dissertatio de itinere marino per N. O. edita est, sequentur tres aliae.

1) Hallers Bedingungen, Engagement auf zehn Jahre, dreitausend Taler Besoldung, Würde des Kanzlers, Kuratel der Universität, Freiheit alle Jahre zu reisen etc., waren dem König zu groß. Hirzel I, 325.

2) Marcello Malpighi (1628—1694), Anatom in Bologna. Zu seinen bekanntesten Versuchen gehören diejenigen über das bebrütete Ei.

Zinannii opus audio dono mihi mitti a Pontedera. An vidisti Chorographiae Prodromum Targionianum ¹⁾?

Quotidie ab academia exspecto de Tuo diplomate. Consenserat ipsa, regis voluntatem non perceperat, cum aula aliis curis distineatur.

Tu vero vale et me ut soles ama. Bernae die 23 Aug. 1755.

166.

(164).

Nimis certe humanus es, amicissime Gesnere. Et quidem omnino ferre non possum, ut cum Tuo damno in me liberalis sis. Quare Zinannium quidem pretio adscripto mitte quaeso, quem, ubi meum exemplar adveniet, Gagnebinio donabo. Adde quaeso Targioni novum scriptum, quod incorruptum restituam. Deinde remitto quidem tabulas Seligmanni aliasque quas Trewius duplices misit; has restitues per otium, illas si vult cum mea jactura recipere Seligmannus, gratum faciet. Si non potest obtineri, damnum meum erit, ut error meus est (aut Spielmanni). A Röselio nihil remitto, sed rogo ut continues et hoc opus, cujus defectus subplebis, et reliqua. Spielmannoque nuntiabo, ne porro laborem aliquem sustineat mei causa. Vellem etiam 4. Decadem Trewii prioribus addere.

Nulla necessitas est nunc parandae iconis. Luzacus librarius cum societate dissidia quaedam ut videtur alit neque vult in opere edendo pergere. Quare Parisios mittam, sed ea res tempore eget.

Utique de φ sui fontis urget Cappelerius.

Valesiaca stirpes advenerunt pene omnes putridae. Potui tamen iconem Chamaeorchidis gramineae parare, cujus magna vis advenit, et erant inter reliquas novae cives: Gramen echinatum, quod ex Italia vulgo mittitur, et Saxifraga trid. latif. Pyrenaica, tota alia a nostra vulgatiori Alpium flore majori albo.

Inprimis laboravi in osteogenia. Nullam veri speciem reperi in Hamelii hypotesi ²⁾, nam certe ossa pulli cartilaginea absque adhaerente membrana ex uniformi gelatina durescunt. Ossea vero natura flavorum acerum sive sabuli specie ad ingressum arteriae incipit et inde sub forma linearum sanguine et jugis osseis alternantium in cartilagineam sensim se diffundit.

Deest nunc adhuc *O. barbata* faetida, *O. palmata* angustif. calcare brevi, nempe recentes. Reliquos omnes aut habeo paratos

1) Prodromo della Corografia e della Topografia fisica della Toscana. Firenze 1754. 8. BB II, 275.

2) Du Hamel du Monceau vertrat die Anschauung, daß Bildung und Wachstum des Knochens vom Periost ausgingen.

aut facile possum ex floribus complere. Scripsi de ea re ad Reaumurium.

Tuum diploma proxime adveniet.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 28 Aug. 1755.

In eo fuimus hodie, ut in Friburgenses dudum injurios asperi quid statueretur. Factum est tamen occulto studio eorum qui pacem amant, ut temperatior sententia praevaleret. Poterat certe bellum inde exarsisse.

Defuit in Centuria II. Trewii aut Blackwellii quidquid, ultra p 62 in historia auctorum sequitur.

167.

(165).

Seligmanno jacturam omnem restituam, Gesnere clarissime. Accepi Zinannum, certe non nostri seculi librum, et 16 liras Tibi numerari curabo, quae quantum nostrorum nummorum faciant, rogo ut significes. Scripsit Cl. Segnier se alium fasciculum per quemdam Heers Reineggi degentem misisse. An Tibi hoc nomen notum est? Metuo ne pereat. Ajebat Reinegg prope Tigurum esse. Ita nuper nescio quis Dantik volumen meum Comm. Acad. Paris. amisit aut suppressit. Röselio nihil remittam, etsi plurima sunt dupla. Targionium remittam cum Nov. Lit. Gott., quae adveniunt Tibi destinata.

Nescio num scripserim de plantis ex Gotthardo. Nihil novi, plurimas tamen raras adtulit. Quonam in solo Plantago monanthos vivat quaeso mone. Forte circa nostros lacus etiam nascetur.

Orchidem graminif. nunc depictam habeo, labello spadiceo linguam humanam referente. Superest semper illa palmata brevibus calcaribus circa Melemsch, tum barbata faetida. Hanc a Te et a Ramspeckio exspecto et ipse quaeram Neocomi. Corallorhizam etsi depictam habeo, tamen per proprium hominem in Germania abundantius legi curabo.

Vereor ne mercator libros Anglicos negligat. Quare vel denuo erit mandatum repetendum aut omnino desperandum. Quid velis fieri jube.

Tragacantha nascitur ad pedem montis qui a 1714 ruinam dedit nomine Diableret. Mittam exemplar cum reliquis.

Dissertationes ex Suecia adventant, quas Tecum communicabo. Obiit Browallius ¹⁾, qui diminutionem aquae maris Bothnici et Balthici refutaverat contra Linnaeum. Flora Suecica recusa est

1) Johann Browall (1707—1755), Bischof von Åbo, vorher Professor der Naturgeschichte an der dortigen Universität. Poggendorff I, 310.

et II. tomus Kalmii. Omnia mittuntur. Ego ex gravi catarrho laboro. Vereor ne in difficillimas lites cum Friburgensibus incidamus, qui suis innumeris diebus festis nolunt per suam ditionem currus transmittere, et magnis mulctis aurigas vexant, ne sale publico quidem excepto.

Cum rex Borussiae primam conditionem refutaverit, dimissionem nempe liberam, ea vero valde necessaria sit mihi a praefectura inprimis hereditatem liberis promittenti, res abrupta est, et ego porro cum libera vocatione Gottingensi, quam quotidie possum acceptare, in patria manebo interque meos moriar.

Equidem varia experimenta perfecissem adjutus auxiliis et discipulis, quae nunc solus ne tentare quidem potero. Sed alia interim urgebo, et Physiologiam per otium absolvam novamque Synopsin stirpium Helveticarum, cui porro quotannis itinera destino, quamdiu repere potero. Proximum Aquilegiam ducet et in Valesiam, ut absolvam iter Veragricum.

Ab Oedero, si gratus est, exspecto septentrionales plantas itineris Norvegici. Deberet in omnino urgere ad Wardhusium usque, nam magis meridionalis Norvegia procul dubio Sueciae jam valde evolutae similis erit. Eximium in Regenfusio¹⁾ pictorem nactus est, qui nunc conchas suas cum 10. tabula procul dubio dimittet.

Vale amicissime et ampl. Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 13 Sept. 1755.

168.

(166).

Remitto, Gesnere optime, cum gratiarum actione Targionium et addo Nova lit. Gottingensia. Nummos in rationes retuli. Heerianum fasciculum exspecto et gaudeo honestos homines esse.

Mirum ad me non missum esse catalogum bibl. Gmelinianae.

Quae ex Italia nuncias consentiunt cum similibus quae Monspelio scripserunt. Num vis praejudicii obsit hominibus, num indoctae manus ignoro. Romae tamen Bassanus egregie confirmavit omnia. In tendinibus, in dura matre infinita experimenta facta sunt, quorum nunc diarium dabo, testes plurimi et praestantissimi. Id aegre me habet quod omnino nunc nequeam iterare experimenta, adeo auxilio et loco destituor et vivo cum ignaris mortalibus.

1) Franz Michael Regenfuß (gest. 1780), Kupferstecher von Nürnberg, kam später nach Kopenhagen, wo er Hofkupferstecher wurde. Er ist bekannt durch seine „Auserlesenen Schnecken, Muscheln und Schalthiere auf aller höchsten Befehl Sr. Kgl. Majestät nach den Originalien gemalt, in Kupfer gestochen und mit natürlicher Farbe erleuchtet.“ 1758. Nagler, Künstlerlexicon XII, 363.

Advenit Mühlmanni libellus¹⁾, qui cum nova editione dissertationis meae edatur. Tentabo num Zinnius velit experimenta repetere, quae caeterum nunquam fefellerunt neque difficilia sunt, certe pleraque.

Manetto si prior scribis, nuncia dudum esse adscriptum Gottingensi Academ. Scient. Diploma cum Tuo exspecto. Sed ille ex correspondentium numero.

Accepi ex Germania aliqua nova non magni momenti.

In Helleborines genere nunc sum, seposita tantisper Physiologia. Deinde adornabo diarium experimentorum ad sensibilitatem etc.

Hic fuit Trembley²⁾ cum duce Richmondensi. Multa narravit de Vesuvio, Herculano etc. A Donato bona plurima promittit.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 24. Sept. 1755.

169.

(167).

Recte accepi, Gesnere amplissime, catalogos, pulchris utique libris, sed quibus facile careo, plenos, et gratum donum Florae Orientalis. De Novis lit. noli quaeso verba facere, sum vehementer in aere Tuo ob tot transmissos libros et onera viarum. Gratum est quod nulla Seligmanno jactura incumbat. A Råmspekjo miror me literas non accepisse. Literas Seguierii oportebit remittere, quas Nemausum expediam. De Heeriis miror; cum temporis abunde sit, gratum faceres, fasciculi sunt tres in uno, nempe a Manetto et Bianco aliqua.

Grandem ex Suecia fasciculum exspecto, cum Browallii nuper demortui libro contra decrementum maris, Florae Suecicae nova editione etc.

Ab Eulero nuperas literas accepi, quibus denuo sollicitor, ut patriam relinquam. Conditiones ego urgeo ejus modi, ut operae sit pretium patriam reliquisse et Bibliothecam atque experimenta anatomica possim continuare. Res credo ad nihilum redibit.

Orchides meae infelices sunt. Luzacus novus bibliopola Soc. Reg. detrectat sumtus. Itaque, si in patria mansero, mittentur Parisios Commentariis inserendae academiae. Si Halam petierim, edentur proprio libro, cujus sumtus faciam. Verum desunt variae, quas

1) Friedr. Wilh. Mühlmann, Kurze Untersuchung, ob durch die Verletzung der Sehnen und des Beinhäutchens Schmerz und Brand entstehen könne. Königsberg 1754. BA, II, 505.

2) Abraham Trembley (1700—1784), Genfer Naturforscher. Als Hofmeister des jungen Herzogs von Richmond reiste er mit diesem in Deutschland und Italien. 1760 wurde er mit Bonnet Direktor der Genfer Bibliothek. Auch politisch betätigte er sich. Nouv. Bibl. Gén. XLV, 613.

venabor. In Pilato M. crescit illa palmata calcare brevi, quam forte obtinero Neocomi, et apud vos barbata faetida, in Italia anthropophora mas, quam a Pontedera et Somisio¹⁾ et Allione²⁾ exspecto. In Sueciam etiam et Angliam de aliis speciebus scripsi, ut plena fiat historia. Helleborinen s. Epipactin absolvi, species sunt 15, Caleeoli 2, quatuor Helleborines. Tournefortianas separavi, notas dedi et icones.

Vere proximo certo petam Aquilegiam et Valesiam, nunquam verno tempore peragratam. Inde mittam homines in montes aliquos Valesiae, quos non adibo, et venatores in nostras enormiores Alpes. Valde enim cuperem emendare meam Enumerationem stirpium.

Mirus homo Argentorati scripsit „se chylum, lac, sanguinem arte posse ex vegetabilibus parare“. Fontem abundantem petrolei Galli quidam detexerunt prope Langenthal. Adventat fasciculus Morgagnianus Bergamo ad Te pro Tua humanitate mittendus.

Vale et me ut soles ama. Bernae 25 Oct. 1755.

170.

(168).

Nulla alia causa fuit dilatarum literarum, amicissime et praestantissime Gesnere, praeter exspectationem quotidianam tertii et quarti voluminis Disputationum Chirurgicarum, quas volebam literis meis comites addere. Paratas esse oportuerat die 4 Dec., nunc vero die demum 19 poterunt ad Te mitti cum plantis siccis et fasciculo ad ill. Morgagnium. Neque enim unquam negotia mea me ab officio erga amicos distinuerunt.

Accepi Batarram³⁾ gratus ob egregium donum, tum fasciculum Gmelinianum; Kohlreuteri disputationem habeo, equidem non coloratam, sed nihil est cur mea causa ea careas. Clathroidastrum inter meas est, dudum in Enumeratione sculptum.

Quod non invitus collegio nostro accedas gratus adgnosco. Ipse forte non diu in ea societate manebo, jubeor a rege Borussiae categorice respondere, num cancellarii munus sim acceptaturus. Amici mei nolunt me dimittere. Intra 14 dies res ista transigetur, et erit de mea sorte statuendum. Gottingenses remotiora commoda offerunt, et fateor eum mihi locum minus placere,

1) Ignazio Somis, Conte di Chiavrie (1718—1793), Leibarzt von König Karl. Gurlt-Hirsch V, 462.

2) Carlo Allioni (1728—1804), Professor der Botanik in Turin. Gurlt-Hirsch I, 108.

3) J. Anton Batarra, Fungorum agri Ariminensis historia. Faventiae 1755. 4. BB II, 444.

insalubrem, angustum, loco frigidiori situm. Hala laetissimam viciniam habet.

Literas poteris ad me aut ad Gesnerum dare, uti malueris. Ad Manettum miserunt nuncium alia occasione, is interiit.

Nihil valde fuisset in Bodmeri auctione, neque Gunzii. Neuter historiam naturalem usquam adtigit.

Ex Belgio similia scripsit Ramspeckius. De Beureriana bibliotheca aveo audire.

Plurimos nuper libros accepi, inter eos Buffonii T. V. cum magna canum caterva, Tilleti methodum praecavendi cariem frumenti¹⁾, egregium scriptum, Jobloti novam editionem²⁾, Malouini novam editionem Chemiae³⁾, Martini commentarium in Eustachium⁴⁾, Act. Edimburgensium novam editionem. Tua non accepi et dudum desperavi. Nunc Wilsonus bibliopola ad me scripsit, vult convertere Physiologiam meam in Anglicum sermonem, vertit opuscula pathologica et tractatum de irritabilitate. Si placet, per hunc hominem curabo Ellisii egregium tractatum Tibi curare et quae volueris alia. Nam cum a me schedas prodituri operis exspectet, non poterit non officium praestare.

Lausannae tractatus meus de irritabilitate prodiit cum catalogo experimentorum, qui integrum volumen complet. Lamurius et Tandon⁵⁾ de re sua desperarunt, carebo adeo hac lite non invitus. Ex Valesia D. Claret non vulgares quasdam stirpes misit, plures ni fallor proximo anno lecturus.

Die 9. hora 2. 30 terra hic satis valide tremuit. Passim in pago nostro muri arcium fissi sunt, alicubi etiam camini ruinam dederunt. Hic damno res caruit, non ita terrore.

Atque ita vale, Gesnere celeberrime, meque ut soles ama. Bernae die 12 Dec. 1755.

171.

(169).

Frater meus, Gesnere amplissime et amicissime, imprimi curavit opuscula mea Germanica varia, 25 folia, prosaica omnia⁶⁾.

1) Du Tillet, Dissertation sur la cause, qui corrompt et noircit les grains de blé dans les épis, et sur le moyens de prévenir ces accidens. Bordeaux 1755. 4. BB II, 445.

2) J. Joblot, Observations d'histoire naturelle faites avec le microscope. Paris 1716. 2e ed. 1754. 4. BB II, 126.

3) P. I. Malouin, Chymie médicinale, contenant la manière de préparer les remèdes les plus usités etc. 1755. 12. 2 vol. BB II, 276.

4) G. Martine, Commentaria in Bartholomaei Eustachii tabulas anatomicas, ed. Alex. Monroo, Edinburgh 1740. 8. BA I, 228.

5) Antoine Tandon (1717—1806), Anatom in Montpellier. Gurlt-Hirsch V, 612.

6) Sammlung kleiner Hallerischer Schriften. Bern 1756. 8.

Metuit ne vestri, Heideggerus inprimis hunc libellum recudant, uti recuderunt poematia. Ergo ad magistratum se convertit Vestrum et privilegium petit. Ignarus morum Vestrorum et formae rei publicae vult Te exoratum, ut per procuratorem, aut qua demum ratione placuerit, supplicem libellum cures offerri, et privilegium obtineri, sumtus rependam et excusatum ut me habeas peto, quod fratris unici amoris hanc importunitatem dederim.

Nummos pro disputatione nolo mihi rependas. Detraham Ginanni pretium de Anglicis libris, quando advenient.

Vehementer perturbat animum filii mei annos nati 20¹⁾ gravissimus morbus de febrium acutarum maligniori classe. Insultus gravissimus fuit cum rigore, delirio, faecum incontinentia, stupore. Nunc paulo melius habet.

Consilium humile et modestum ut Deo placeat omnino optasse licet. Rex respondit humaniter neque irascitur, quod oblatas condiciones deprecatus sim. Seligmannus literis ad me datis eam humanitatem est contestatus suo et Roeselii nomine. Meyerus autem nummos accipit.

Non possum nunc Ehrhardo respondere, ut vero 2 florenos homini optimo cures rogo. Sauvagesio fasciculum curabo.

Valde metuo ut Micheliis venia detur. Metuunt hominem, nolunt de gratia civium exulum quidquam moveatur. Causam ejus hac aestate frustra oravi. Orphanotrophium factioni contrariae extorsimus, cui curator constitutus sum²⁾. Proxime Gottinga Tibi Nova literaria exspecto.

Ad ampl. Ottium literas ut potero dabo. A Morgagno fasciculum Bergamo exspecto.

Vale vir optime et me ut soles ama. Bernae die 5 Febr. 1756.

172.

(170).

Accepi, optime Gesnere, fasciculum et privilegium. Mitto desiderata duo exemplaria duoque alia pro amicis, et denuo rogo ut quae Tibi forte impensae factae sint, eas indices.

Filius convaluit, ego altera nunc vice ex podagrico insultu claudico et mensulae adfigor. Satis distinguo dolorem esse nervorum qui secundum internum hallucis latus incedunt.

1) Gottlieb Emanuel, geboren 17. Oktober 1735.

2) Haller an Zimmermann, 29. Januar 1756 (Bodemann 43): „Lundi nous emportames contre le parti oposé l'aprobation du souverain pour une maison d'orphelins. Quels horibles discours n'a-t-il pas fallut essayer! Mais enfin la bonne cause a prevalu. Depuis ce jour j'ai reçu en qualité de caissier et de directeur près de 100 crones de contributions annuelles et une bonne somme pro semel.“

Miror maxime ea quae mihi ex Manetti ore scripsisti. Nunc enim reddita mihi est edita Florentiae epistola Caesarei Pozzi, qua experimenta Florentiae M. Septembri 1755 praesente Cocchio¹⁾ et Manetto, praesentibus omnibus fere eruditis viris qui Florentiae vivunt, maximo apparatu solemniter facta sunt in meninge, tendinibus, pericranio, et omnia secundum me coacerunt. Ea edam in 2. tomo commentariorum de irritabilitate, quorum primum²⁾ huic addo fasciculo.

Ni fallo florenor. 5 pretium est annum nostrorum diarium.

Mitto Tibi nonnulla Linnaei opuscula. Suecica alia non misi, aliqua ligata mittam. Horticulturam commodo Rislero, ut tamen si placet remittat, cum unicum exemplar sit. Aliud exemplar Centuriae 1. Linnaeanae³⁾ curabo adferri, aut meum mittam, quo depingantur.

Multae Suecorum disputationes discipulorum sunt, neque magni momenti. Kalmiani itineris editio per nescio quas lites librariorum interrupta est Holmiae. cum 2. tomi 18 schedae impressae essent.

Accepi stirpes ex Hispania a quodam nomine Quer⁴⁾, chirurgo et horti Madridensis <curatore>, et ex Vascenia a Dno. Gerard⁵⁾. Quamprimum potero, Tecum communicabo aliquas. Alionii de plantis Pedemontanis⁶⁾ etiam eximius liber est, quem si placebit etiam mittam, ut legas.

Addidi Cl. Ottio exemplar opusculorum Germanicorum, cui vero plurima debeo, et fasciculum Morgagno.

In Roselii insectorum T. III semper deficit p. 491—504.

Ab aliquot diebus multa nova accepi, quibus nunc adfixus mensulae vix possum frui. Fallo taedium meum Commentario II, de motu sanguinis. Habeo vol. II. des ouvrages présentés ab academia acceptum, tum demum a. 1751 et coronatam disp. de motu navium. Exspecto pluscula ex Suecia et Belgio, etiam Orchides a Burmanno.

Nuper Galanthum spontaneum reperi.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 10. Mart. 1756.

1) Antonio Cocchi (1695—1758), Professor der Anatomie und Physiologie in Florenz.

2) Memoires sur la nature sensible et irritable des parties du corps humain. Lausanne 1756. 12.

3) Centuria I. plantarum, Upsala 1754. 4.

4) José Quer y Martínez, spanischer Chirurg und Botaniker.

5) Louis Gérard (1733—1819), praktischer Arzt und Botaniker in Cotignac (Provence). Nouv. Biogr. Gen. XX, 166.

6) Rariorum Pedemonti stirpium Spec. I. Turin 1755. 4. BB II, 452.

173.

(171).

Vexat me adhuc podagra, Gesnere clarissime, neque sinit reculas meas librosque perquirere, quos praeter me nemo facile reperiat. Sed mittam ut potero seligere disputationes physicas plusculas in Suecia editas, Centurias vero illas plantarum cum icone jussi ex Suecia mitti.

Du Hamelium accersi. Misit Reaumurius quatuor novos tomos epistolarum ad Americanum, quae Buffonio opponuntur. Bertrandus accepit Oryctologiam d'Argenvillii, satis malum etsi magnificum opus. Burmannus hodie scripsit se mihi Orchides et duos fasciculos Plumerianos misisse. Audio Linnaeum floram scribere Alpinam, intelligo agi de discipulo Linnaeano.

Selegi stirpes Hispanicas aliquas Tibi destinatas, non malas, ut quidem videbatur. Eas ut potero mittam. Sunt a Querio.

Quid agunt vestri poetae, qui mihi subinde innocenti Gottschediana aliqua odia confiant?

His diebus distribuuntur praefecturae. Certe aetas et valetudo faciunt ut optem nunc potius quam post aliquot annos mihi meam, quaecunque fuerit, adire provinciam. Vix enim videor mihi porro posse ammanni munere fungi. Mira debilitas podagram sequitur.

Millerum icones botanicas edere audio, procul dubio Ehretianas aliquas.

Vale vir clar. meque porro ut soles ama. Bernae die 7 April. 1756.

Darjesia, junior uxoris soror, cum summo ejus meoque dolore a febre miliari abrepta est.

174.

(172).

Mitto, amicissime Gesnere, die Veneris Allionum et quaedam Suecica. Audio vero tertium tomum Amoenitatum prodire, quo haec omnia conjuncta habentur. Libros serius advenisse ex morbo meo interpretor, qui me cogit per alios res meas gerere. Libelli de motu sanguinis editio suspensa est chartae ut ait bibliopola defectu. Bene ad finem perductus erat.

Remitto Manetti epistolam. Non capio hominem, qui Florentiae eodem quo scribit mense Novembri inter testes fuit pluscentum experimentorum, quae in sensum meum administravit Josephus Vespa¹⁾ et descripsit Caesareus Pozzi. Quidquid autem

1) Guisepe Vespa (1727—1804) studierte zu der Zeit Chirurgie in Florenz bei Cocchi, Benevoli, Bertini. 1756 kam er zu weiterer Ausbildung zu Levret

sit de his Italis, reconditi sensus gente, experimentis pugnare oportet.

Plantas Hispanicas selegi. Addam nunc Minuartiae ramulos, nam unicum exemplum habeo. Reliquas certe cum his nominibus nunc memoriae non revoco. Holosteum vulgatissimum Gottingae est; scripsi ad Zinnium, ut quantocyus legat, nam verna omnino est plantula.

Podagra mea leniri videtur, nondum tamen vel ad familiam meam repo, et totis diebus in sellula immobilis mensae adsideo, miratus posse cum hoc vitae genere appetitum et motum peristalticum multo melius stare quam Gottingae solebat. Libris legendis tempus tero neque possum in Physiologia versari, cum libros quaerere nequeam.

Nova Gottingensia non advenerunt. Quando advenient, in relationes referam. Sum enim in aere Tuo.

His diebus distribuuntur praefecturae. Utinam Morgia, Ebrodunum aut Romanum monasterium mihi contingat, in regione calida, in qua spes est nova varia superesse, inprimis in ea praefectura quam ultimam citavi.

Libri Gunziani advenerunt, rari aliqui practici et anatomici, nam ad historiam naturalem nihil faciunt. Exspecto fasciculum Morgagnianum dudum ab humanissimo viro citatum in literis.

Vale et me ut soles ama, Gesnere suavissime. Bernae die 13. April. 1756.

175.

(173).

Adventant, optime et humanissime Gesnere, libri Tibi destinati, qui Londini empti sunt. Plantas Hispanicas selegi, et, cum vix fasciculum proprium efficiant, cum commentario de motu cordis advenient, cujus munda exemplaria propediem advenient. Etiam V. tomus disputationum ad finem properat; post eum vero collectio disputationum practicarum sequetur. Physiologiae T. I. ipse mundius describo, quo liber a vitiis fiat tutior. Primus liber de cellulosa proxime sub prelum dabitur. Experimenta in vivis animalibus varia repetii et confirmavi, „in vena pulmonali pariter ut in cava vim contractilem esse, quae cordis motui supervivat“ Intestini partem 15' postquam ex ventre evulsam in tabulam disposui, irritabilem reperi, ut etiam labia vulneris inverteret et replicaret.

---

nach Paris und bekam 1760 den neugegründeten Lehrstuhl der Geburtshülfe in Florenz. Gurlt-Hirsch VI, 98.

Abhandlungen d. K. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Math.-phys. Kl. N. F. Bd, 11, 2. 17

Gratissimae erunt Decades Trewianae. Librum nunc crediderim absolutum esse. Quae a Sanchezio habes, non tanti momenti sunt; loquitur de boni senis Bianchi¹⁾ Turinensis dudum per lites cum Morgagno notissimi epistola, qua tria experimenta non ab ipso, sed a puero refectorii facta recenset. Vandermondus eam epistolam Gallice recudi fecit.

Catalogum Haazenii vidi.

Horti Malabarici pretium nimium est. Meum exemplar 40 imperialibus constat. Venalis hic est Danubius²⁾, qui vili credo pretio posset haberi.

Tandem studiosus huc venit comes futurus mearum incisionum et excursionum botanicarum. Die 19. Lausannam cum filia, sponsa, peto, ea occasione Aquilegiam excurram, non sine fructu in tam beata regione. Redux incumbam in experimenta incubati ovi inque ranarum porro phaenomena.

Praefectoris me sortem exclusisse nosti. Senatui sanitatis adnumeratus fui.

Plantas aliquas non pessimas Monspelio accepi et exspecto plures. Magnolius dono obtulit tabulas H<orti> R<egii> Monsp<eliensis>³⁾ patris sui. Multa etiam gramina misit Cl. Mieg, earum deliciarum amans, qui parum sibi placere Hoferi conatus testatus est.

Obiit Krascheninnikof⁴⁾.

Gratissimus erit fasciculus Morgagnianus.

Vale amplissime Gesnere et me ut soles ama. Die 10. Maj. 1756.

176.

(174).

Accepi heri, Gesnere clarissime, satis bene conservatam Orchidem barbatam faetidam, pro qua plurimas grates Tibi ago et Cl. Ammanno. Eam delineari curavi, tum anthropophoram feminam, quam Lausanna et ex vicinia Bex retuli cum musciflora, fuciflora aliisque. Deest ex Helveticis fere sola cercopithecophora, de qua dubito ut sim detecturus. Basileae quidem reperit Stehelinus.

1) Giovanni Battista Bianchi (1681—1761), Professor der Anatomie in Turin. Gurlt-Hirsch I, 443.

2) F. Al. Marsigli, Danubius Pannonico-Mysicus. Haag und Amsterdam 1726 fol. max. BA II, 81.

3) Pierre Magnol, Hortus Regius Monspeliensis, seu Catalogus plantarum quae in horto Regio Monspeliensi demonstrantur. Monspel. 1697. 8. BB I, 632.

4) Stephan Petrovitch Krascheninnikof (1713—1755), russischer Forschungsreisender, Mitglied der Gmelinschen Expedition nach Sibirien, als deren einziger er in Kamtschatka vordrang, wo er vier Jahre blieb. Er starb als Professor der Botanik und Naturgeschichte in Petersburg am Tage, da seine Description du Kamtschatka erschien. Nouv. Biogr. Gén. XXVIII, 187.

Palmatam brevi calcare exspecto ex M. Pilato. Exteras, anthropophoram marem et linguae similem promittit Donatus.

Iter meum hactenus infelix fuit, quod in eremitae sede prope Agaunum, loco mirifico et in altissimis rupibus posito, valde herbifero, podagra correptus multo pauciora praestiterim quam quidem speraveram. Retuli tamen partem, et partem, immaturas, signatis locis commendavi Cl. de Coppet, bene multas raras. Inter eas Centaurium jugl. f., Salvia quam credo Horminium Pyrenaicum, Asclepias nigro flore (nam florentem amicus vidit), Asplenium, Absinthium inodorum, nondum notum, cum nondum floruerit, rupestre, Cardamine impatiens, Limodorum, Gramen plumosum, Alsine petalis pungentibus, Herniaria, non vulgaris in Helvetia planta, aliaeque.

Misi heri Ellisium et Phil. Trans. partem desideratam. Cum hi duo libri constant 22. sh. 4 penn. et shillingus nunc sit libra Bernas, erit pretium florenorum 10 et aliquanto plus. Tibi vero debeo:

ob Seligmanno numeratas pecunias	flor. 5.38
ob numeratas Ehrhardo	2
ob Zinannum	6 ni fallor.

Si recte calculum inivi, debeo Tibi 3 flor. et plus quam dimidium. Tu quaeso corrige, neque enim de Zinanno firmus sum.

Addidi nescio quae passim accepta et paucas plantas Hispanicas. Alias ex itinere addam fasciculo quo continebitur vol. Disp. Chir. V. et de motu s<anguinis> commentarius.

Londino accepi varia, Meadii vitam¹⁾, Hillii de arboribus fructiferis²⁾, Celsi versionem³⁾, Whyttii Physiologica mihi opposita⁴⁾, alia. Video etiam Hillium icones botanicas edere, quas curabo.

Misit Morgagnus Romanam editionem sermonis mei de irritabilitate cum tribus Tosetti epistolis quibus experimenta continentur. Adjecit tomum III. Comment. Bononiensium.

De Danubiano opere idem mihi iudicium est. Vili haberi posse credo, sed tabulas nonnullas madefactas fuisse. In statum libri inquiram et nuntiabo. Uti est 12 imp. forte venibit.

1) von Maty, 1754. BA II, 12.

2) John Hill, The British Herbal: an history of plants and trees native of Britain cultivated for use or raised for beauty. London 1756. fol. BB II, 356.

3) Die Übersetzung von J. Greive, London 1756.

4) Robert Whytt, Physiological Essays containing an enquiry into the causes which promote the circulation of the fluids in the very small vessels of the animals with observations on the sensibility and irritability of the parts of man and other animals. Edinburgh 1755. 12. BA II, 466.

Burmannus communicavit Orchidum Indicarum sceletos et icones, nescio an servituras, tunc Europaeas aliquas, inter quas est anthropophorae maris splendida, sed vereor non vera icon, et excellens alia militaris majoris. Adsunt etiam plurimae Orchides fucum referentes cum labello rotundo, etiam marginato, piloso. Hanc muscae majoris flore vocant botanici veteres. Conabor ut resciam num veri quid subsit discriminis, et si potes aliqua rescire, fac quaeso sciam.

Misit etiam Chomelius icones Orchidum Gallicarum. Inter eas est cercopithephora, melius quam apud Columnam, quae adfectata est, curvis nimis crusculis tum alia Pannonicae IIII analoga praegrans, non satis nota. Multa promisit Pontedera, Seguier, alii. Ego vero in opere, cujus nunc icones pleraeque ad 32 species absolutae sunt, continuabo. Indicas an sim admissurus non satis novi. Ex Suecia Ophrydis cujusdam iconem exspecto, quae a nostris omnibus diversa est.

Proxime sub prelum ibunt disputationes practicae. Vale et me ut soles ama. Bernae Helv. 12. Jun. 1756.

177.

(175.)

Scripti continuo ad adfinem, num velit Marsiglium 2 ludovicis aureis vendere, nam id ni fallor pretium significaverat: efficiunt autem imp. 12. baz. 20. Potes tuto exemplar emere, nam inspexi et reperi unice nidos avium, rem satis inutilem, ab aqua putrescente corruptos esse. Si advenit, mittam continuo cum tomo V. disputationum, tomo novo commentarii de motu sanguinis etc. et fasciculo pro amicis Italis. Insignis erit quidem moles Marsigli, ut currum onerarium exspectem.

De nummis facile conveniet. Pro Novis lit. Gott. nihil debes, neque pro Actis, quantum memini.

Ab eo tempore plurimam O. militarem majorem reperi, iconem adornari curavi, sed pictor meus adeo atrabilarius est, ut quo confugiam fere nesciam. Etiam ex vicinia Genevae O. barbata faetida ad me missa est. O. fucum referentem et O. muscam majorem referentem nunc credo esse unice vetula exemplaria O. fuciflorae majoris vulgaris. Nam ejus florem nunc video contrahi, ut spiculum abscondatur labelli et incisura nascatur inter denticulos et ultimum ambitum labelli. Scripsi tamen de ea re ad amicos externos. Bis ob plantas excurri, reperi plurimum O. muscifloram et Gallium quadrifolium, illud quod Crucata sem. hirsutis, Helleborines etiam albae vim collegi. Itaque Orchidum Helveticarum nihil superest pinguendum praeter cercopithephoram et angustifoliam palmatam,

calcare brevi, quam spero a Capellerio. Vereor autem de Orchide linguam referente et anthropophora mare, nam etsi promiserunt Itali, non valde confido.

Grata erit Cl. Schinzii disputatio¹⁾.

Si potero, Interlacum iter faciam per vicinos²⁾ ibi montes repaturus, ut prius aliquid stirpium corradam quam penitus artuum amittam usum. Debilitas est femoris summa, subinde cum doloribus in maximo digito. A Du Hamelio Orchidum figuras accepi non valde bonas neque novas.

Cum ad disputationes practicas transeam, possintne forte quas nominabo Scaphusio aut aliunde haberi?

Brunner de modo luem veneream absque salivatione curandi Scafus. edit. ³⁾.

Commersonius aliquamdiu Genevae fuit et partem Jurae ob plantas oberravit; curabo ut Berdotus aliquid simile in Alpibus Simmiae vallis tentet.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 21. Jun. 1756.

178.

(176).

Distuli responsum, amicissime et amplissime Gesnere, quod iter in vallem Lauterbrunnensem ad rupes glaciales ejus vallis, quae ad occidentem monti Jungfrau adjacent, molitus redditum meum exspectarem. Iter felix fuit hactenus, plantas tamen fere consuetas Alpium retuli, Astragalos, Pediculares etc., neque quidquam valde reconditi, deinde lapides crystalliferos et peculiarem durumque lapidem fossilem sat pulchre rubentem. Lacertam etiam majorem, elegantissimam ex viridi nigroque variam 14" longam dissecuri. Exanthema in cervice et manu perstitit et auctum est, nihil impediens pluviis, quibus redux pene obrutus fui.

Iconum fasciculum VIII. accepi Tibique et Morgagno curabo proxime.

Catalogum desideriorum meorum addo. Deficit etiam in 2. parte sceletorum Meyeriorum³⁾ plagula D.

De tabulis Ellisii valde doleo.

Auctarium Rumphianum⁴⁾ accepi, et proxime exspecto fasci-

1) Salomon Schinz, De calce terrarum et lapidum calcariorum. Leid. 1756. 4. BA II, 524.

2) J. Conr. Brunner, De methodo tuto et facile luis venereae curandae experimentis et observationibus confirmata. Scaphus. 1739. 4. BMP III, 321.

3) Joachim Daniel Meyer, Betrachtung curiöser Vorstellungen allerhand kriechender, fliegender und schwimmender Thiere, als auch ihrer Scelette. Nürnberg 1748—1756. 3 Bde. BA II, 430.

4) Auctuarium Herbarii Amboinensis. Amsterdam 1751. BB I, 617.

culos stirpium Millerianos¹⁾, quorum fere 16 prodierunt. Ego absque coloribus emi, nam coloratis duplum pretium est.

Schinzius et ob proprias virtutes et tamquam nepos Tuus mihi eximie commendatus est. Undique conor augere meam Synopsin. Misi sumtibus meis chirurgum Ricou in Valesiam. Anno sequente iter cum iisdem amicis, nuperi itineris sociis, meditor ad Rhodani fontes, ubi pulcherrimae stirpes nascuntur, vallemque Urseram. Anima equidem adscendentem moratur, progredior tamen, dum lente modo festinavero. Pictor meus nuper exstinctus est febre hectica. Verum Orchides paucae supersunt pingendae, Helveticae tantum duae quas dixi.

Zinnius meditatatur Salviarum historiam, qualem ego edo Orchidum.

Physiologia mea nunc Lausannae et emendatior prodibit.

Caldanus Bononiensis²⁾ experimenta fecit meis consona, quae cum Tosettianis aliisque versa prodibunt Lausannae.

Vale vir amicissime meque ut soles ama. Bernae die 29. Jul. 1756.

179.

(177).

Mitto cras, amicissime Gesnere, Spicae Celticae plantas nuper ex D. Bernhardi M. acceptas. Si florebunt, vellem iconem florum habere.

Londino scripsit D. Ramspek, unde audio Hillii icones etiam prodire oppositas Millero³⁾, tum historiam naturalem Alepi⁴⁾.

Valde dolui nuper ex morte uxoris amici, quam dysenteria frustra me contra pugnante abstulit. In pullis pergo, et satis nunc credo enodatum esse problema de cordis mutationibus, quae revera minime tantae sunt ac Malpighius scripsit. Tres vesiculae sunt, auris utraque, ventriculus uterque et aorta. Caveae duae aurium pro unica sunt habendae, una etiam replentur ventriculi, una per arteriam pulmonalem et aortam sanguis ejicitur, et ista alio quidem modo ac in homine, cum aorta in unum truncum dorsalem confluit. Pulmonis arteria et vena sero et lente uti alii aortae rami explicantur.

1) Philippe Miller, Figures of uncommon plants described in the gardeners dictionary. London 1755—1760. 2 vol. BB II, 221.

2) Leopold Marc Antonio Caldani (1725—1813), Professor für praktische Medizin und Anatomie in Bologna, später in Padua. Gurlt-Hirsch I, 643.

3) The british herbal etc. London 1756, oder Eden or a compleat body of gardening. London 1757. BB II, 357.

4) Alexander Russel, Natural history of Aleppo. London 1756. 4. BB II, 455.

Vellem absque molestia Tua Morgagni quamdam querelam Tibi operire, quae procul dubio invito humanissimo Ottio accidit. Scribit nonis Augusti sibi fasciculum missum, quem ineunte Martio noluerit recipere Pasta ob tabellarii iniquissimam petitionem, ipse Morgagnus omni conditione voluerit habere. Ego vero credebam Bergamum ad Pastam cum mercibus ferri libros. Quare qua es prudentia velles cum Cl. Ottio agere de ea re, nollem enim et huic Cl. viro molestus esse, et tamen apud Morgagnum malam gratiam inire ob iniquius pretium.

Ex Alpihus aliquas stirpes accepi, novi nihil, Telephium vero ex Valesia, novam civem; loca natalia sensim augentur. Du Hamelium accepi, et minoris nunc aestimo, cum pars botanica varietatibus nimis aucta et parum propria sit. Oeconomica bona videtur.

Physiologiae prima scheda impressa est satis grandi typo neque ineleganter, sculpuntur ornamenta varia et facies mea a Willio Parisino magno sculptore¹⁾.

Fasciculum iterum a Morgagno exspecto, credo per Ottium Clar. virum. Experimenta Caldani de dura matre repetii, nihil serii reperi.

Vale vir optime meque ut soles ama. Bern. 25. Aug. 1756.

Possem plantas Alpinas cum radicibus facile Tibi curare, si placebunt. Cappelerius Orchidem desideratam, sed flore exutam misit.

180.

(178).

Quae misisti, clarissime Gesnere, recte ad me pervenerunt. Pro plantis gratias ago. Kramerum etiam legi missum a Popovitschio.

Pro disputationibus iterum grates dicendae sunt. Aliquas non recudam, itaque remittam. Ex Gmelini libri<s> aliquos desiderabo. Zwickio respondi.

Peregre fui ad fungos conquirendos. Rara varia reperi, Pezizamⁱ tubae aemulam, Clavariae speciem singularem viridem compressam, linea divisam, Mucos aut qua demum voce velis has vegetationes vocare flavas ramosas, gelatinosas, Iungermannias raras, Lunulariae folia.

1) Johann Georg Wille (1715—1806), einer der bedeutendsten Kupferstecher des Jahrhunderts; bei Gießen geboren, lebte in Paris. Nagler, Künstlerlexikon XXI, 465 ff. Die Elementa physiologiae erschienen ohne Hallers Portrait. Zimmermann an Haller, 9. Oktober 1756: „M. Wille allemand de nation a une grande réputation à Paris. Je suis bien charmé que ce soit lui qui doit graver votre portrait. Mais d'après lequel de vos desseins ou peintures doit-il le graver?“ Ischer 1908, 142.

Cl. Cap de Vila ex Hispania promittit stirpes, etiam Peruvianas, misit libros. Aliqua mittet Pontedera, quae per vestros exspecto.

Quo magis Du Hamelium lego, eo minus reperio botanicum esse. Ne quidem Vitem odorem vulgarem novit, neque Ericam, et pro utroque plantam alienam pingit. Optima vero sunt quae ad mechanica arteficia habet ab aliis communicata.

Quamprimum potero, seligam stirpes meas siccas et incrementa hujus anni mittam, quae tamen sunt aliqua, cum inprimis glaciales illas cives plerasque optime siccitas habeam. Exspecto ex valle Augusta aliquas a D. Claret.

Pene absolvi experimenta in ovo facta et edam Galliae puto¹⁾, cum Commentarii Gottingenses penitus sileant, mira ibi confusione nata. Physiologia lente procedet, sed spero emendata satis, postquam Lausannae editur. Totum autem exemplum describo mea manu. Castiglioneus per famam forte Tibi notus misit versiculos nonnullos edendos cum suo Popio. Jussit me eos D. Giustiniani Tigurum mittere. Tu rectius noris quis hic sit homo, cui quaeso adjecta trades, nisi molestum est.

Novum Transactionum volumen prodiit pro anno 1755. Hillii British herbal jussi adferri et Milleri icones, has, quia praecarae, absque coloribus. Hillianae vili satis pretio veneunt. Homo est acerrimi certe ingenii et celerrimi laboris. Verum ajunt aliena opera pro sua uti, nihil ipsi novi esse.

Ex Suecia dudum nihil audio; misi tamen eo varia, etiam semina Laricis et Pinastri magna copia. Abjetis albae nescio quare non potui corradere, cum vulgo hic nascatur.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 31. Aug. 1756.

181.

(179).

Hodie, amicissime Gesnere, profectus est per tabellarium, ita enim Trenkius maluit ne laederentur, marmorum series 21, singuli 6 baz. venales. Hanc summulam in Tuas rationes retuli, neque enim aere Tuo sum solutus. Sumtus in viviradices facies nullos. Quas alias abjicerem, eas unice Tibi servabo. Amici enim solent plantas cum radicibus et terra ipsa mittere, mihi vero nullus est hortus cui committam.

Doleo quod molestus sim ampl. Ottio, doleo quod Morgagnus queratur, cujus commercio nollem excidere, quia varia nova non

1) Deux memoires sur la formation du poulet. Lausanne 1758. Lateinisch erschienen sie in den Opera anatomica minora T. II. Lausanne 1767.

aliter a me obtinenda subinde mittit. Etiam nunc fasciculum ab eo exspecto.

Physiologiae tertia scheda impressa est. Legibili caractere prodibit, forma nimium fere et longa et lata. In describendo nunc sum, misero satis labore.

Schwachheimio, non valde bono viro, parum tribuo. Brunneri disputatio nunc penes me est. Guettardus ¹⁾ hypothesi servit. Varia nimis est Helvetia, et tota undique <me>tallica.

Berdotus discipulus meus abiit in vallem Grindeliam, a quo pulchra aliqua exspecto, est enim diligens et optimis oculis praeditus.

In ovīs meis valde processī, pauca supersunt enodanda: imprimis qua fiat, ut in tenero fetu unica videatur magna arteria de corde prodire, cujus loco paulo post non una aorta, sed quatuor omnino vasorum succedit fasciculus. Ossa a longitudine $\frac{1}{10}$ partis pollicis, quo tempore flexile est gluten quod postea os fit, ad perfectionem usque persecutus sum. Periosteum nunquam adhaeret, nunquam lacinias relinquit, et ossa etiam tenerrima accurate dissecantur, quod in membranīs mollibus fieri non potest.

Filia mea Jennera humanitate Tua perspecta rogat velis ipsi indicare, quodnam [sit] ejus modi serici quale in exemplo adjeci pretium sit.

Vale amicissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 14. Sept. 1756.

182.

(180).

Serici utriusque, amplissime Gesnere, aliquam copiam desiderat filia. Quartam librae partem ejus quae cerulei quid admistum habet. Tres octavas ejus quae penitus alba est. Nummos rependam.

Initium hujus anni ad Gottingensia Nova pertinens ut puto ad Zimmermannum aberravit, qui si accepit mittet. Sin minus, vel remittam quae accepi, vel arcessam primas 33 schedas, uti jusseris. Anglicos libros curavi veritus ne hiems eos intercipiat.

Tanacetum ex caractere est quam Tu ais plantam. Nascitur in der Golden prope Unterseevam. Nuper ob muscos excurri, plurimum legi Bryi rosei mei florentis, et Muscoidis Absinthii f.

Nuper scripsit Michaelius. Relationes redibunt in ordinem, ipso M<unchhausi>o sumtus faciente. De Commentariis et Orchidibus

1) Jean-Etienne Guettard (1715—1786), französischer Naturforscher, lebte als Konservator der Sammlungen des Herzogs von Orléans. Nouv. Biogr. Gén. XXII, 472.

etiam nunc ignoratur. Earum interim augeo icones, desunt tantum 2 Italicae et Limodorum, quod facile recepero et cujus characterem jam habeo. Si Gottingae penitus morantur, edet Bousquetus cum aucto de Alliis libello¹⁾. Docti illi viri se conficiunt invidia et pertinacia in tuendis sentiis.

Birchii historia Societatis Regiae²⁾ multa habet quae in Transactionibus deficiunt, pleraque tamen brevia et transitoria quasi, magnum videtur opus futurum, unius ad 10 annos voluminis, adeoque decem vol. 4. bene grandium.

Defectus Noriberger repetendos, si Tibi molestum est, per Roeselium curabo. Milleri icones non valde pulchrae sunt. Hillianae ut vereor deteriores.

Vale Gesnere amicissime meque ut soles ama. Bern. 1756 1. Oct.

183.

(181.)

Accepi libros, Gesnere amicissime, laetor vero, quod non addideris sericum, nam perpetuae pluviae libros penitus madefecerunt, absque tamen malo.

Die Veneris mitto quae adsunt de N. Lit. Gott., reliqua complebo.

Ego ob muscos et fungos excurri, legi varias, etiam Geastrum, et pergo curare ut pingantur. Plurimas pulchras stirpes a Clareto accepi, nonnullas aegre in Helvetia visas, ut Judenbergensem Jacobaeam Clus. et duas Umbelliferas, quas non accurate contuli cum meis, nunc protinus vix adgnosco.

Die Lunae deliberatum est de milite in Moraviam mittendo; plurimis sentiis jussi sunt nostri manere, defendendo tantum Galliae regno dicatos. Vos quid agatis hac in re aveo scire. Multa hic in me odia conscivi, dum resisto Gallicae factioni, sed ante omnia faciendum est [ut] ne ipse me cogar odisse.

Iacea nihil est nisi mea Onagra carneo flore.

Mitto Morgagni epistolam cum N. L., ut videas querelas boni viri. Miror ubi latet fasciculus, quem mihi valde dudum misit.

Birchium nunc legi, multa habet notatu digna.

Tandem Relationes Gottingenses in ordinem redeunt, nondum Commentarii. Experimenta in pullis absolvi inque ovo incubato. Certum est periosteum in animali tenero nondum adhaerere nisi ad finem ossis; eo adolescente sensim magis adnectitur, et id vitium fuit Du Hamelii quod teneros fetus neglexit. Uti pulmo

1) De Allii genere naturali. Gott. 1745.

2) Thomas Birch (1705—1766), seit 1752 Sekretär der Royal Society: History of the Royal Society of London 1756—7, 4 vol. Dict. Nat. Biogr. V, 68 f.

cum suis vasis sensim subrepat satis recte vidi, et ni fallor haec experimenta ostendunt utique alias partes corporis animalis post alias explicari.

Zinnius aegrotat. Cum eo Gottingensis Academia ultimum vere utilem hominem amitteret, de medicina loquor.

Vale amicissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 13. Oct. 1756.

184.

(182).

Mitto, Gesnere amicissime, Rumpfi desideratum Auctarium cum plantis quas collegi. Seligmanno numeratos 2.45 in rationes refero, addamque sericum, cujus pretium placeat repetere. Deducam de libris ex Anglia exspectatis.

Amicus ex nostris valde desiderat libellum, quo Pagus Sui-tensis se purgavit, cum Stadlerum supplicio adfecisset. Dixi difficile repertum iri ante 50 annos Tugii impressum scriptum, tamen ad amicum de eo scripturum. Nollem molestus esse, si tamen confici posset, gratum foret.

Avemus de senatus vestri decreto rescire. Friburgo relatum est eos homines, etsi Galliae dediti sunt, tamen abusum hunc militis Helvetici improbare.

In fungis pergo, et pictor adsuescit. Multi tamen perierunt, quia non satis expedite ad pinguendum accesserat. Plena vicinia nemorum ad hoc studium vehementer apta est. Fere 20 prioribus addidi iconibus, quae sunt, ad aliquot centurias. Difficile opus ob varietatis et ejusdem fungi variabilem naturam.

Gottingae spero res in ordinem redituras. Praemium pro generatione animalium propositum nemo refecit nec alterum pro Rubiae cultu¹⁾. Cogendi sunt Germani ut experimenta faciant. Nova quatuor problemata proposui.

Plantas iterum aliquas Alpinas accepi, inprimis plurimam Vitem ideae f. albicante oblongo, quae frequens est in montibus Aquilegiensibus. Ego ad Muscos ut tempestas favet redibo, ut emendem ornemque novam editionem Enumerationis. Nullus mihi hoc labore suavior videtur, quo peccata nostra abstergimus.

1) Die physikalische Preisaufgabe lautete: „Was das wahre weibliche Ey sey, in welchem der Mensch und das Thier im Mutterleibe wohnen? wo es entstehe und wie bald es sich vom Eyerstock ablöse? ob es in dem gelben Körper seinen Anfang nehme? ob dieser aus einer Graafischen Blume erwachse, und was der Nutzen dieser letzteren sey“? Der ökonomische Preis war bestimmt für die beste Abhandlung „Vom Bau der Seeländischen Krappe, und wie diese Pflanze in den zunächst an der See liegenden Gegenden mit Nutzen gebauet werden könne“ G. G. A. 1756, 906.

Orchides Africanas mirificas Burmannianas evolvi. Vix potero his uti, cum destruere non liceat, in siccis vero fabrica floris non adgnoscat.

Satis nunc disco varietatem esse et anthropophoram marem et cercopithecoram, tamen utramque omni labore requiram, ne quid desit. Difficillima est Pilatina illa palmata, calcare brevi, spero tamen a Capperio me habiturum.

Valde nos erexit felix regis Borussiae de Saxonibus victoria¹⁾, qua paulatim aequilibrium restituitur, quod a foedere trium potentissimorum imperiorum periclitabatur.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 28. Oct. 1756.

Accepi hoc minuto horae fasciculum. Pretium serici desidero. Bottaghisii excusationem addam primis literis Morgagnianis. Nescio quomodo ejusmodi incommodo occurratur. Seligmanniana omnia ad me pertinent. Pro curatione harum rerum gratias ago.

185.

(183).

Remitto cum plurima gratiarum actione librum Marquerii parum acutum. A Morinio literas habeo, plantas exspecto, alias vicissim missurus. Ab Allionio accepi non multas, perpulchras tamen, et ni fallor novas.

Mihi nullum fere literarum cum Belgis commercium est. Si posset Tua cura fieri ut Gaubii Pathologiam²⁾ et Gronovii Systema Linnaeanum acciperem, gratus omnino forem.

Rex Sardiniae literas nostras et prohibitum militis usum offensivum valde probavit. Aspere respondit Chavigny³⁾; ea occasione legi quae olim gesta sunt, et eundem totius Helvetiae sensum fere in singulis paginis expressum reperi. Res in melius mutari et vacillare Russos legimus.

Acta Gallica mea nondum accepi, sed alios plusculos libros, Bauerii Observationes anatomicas, compilatitiam historiam animalium, quae pro supplemento destinatur ad opus D. Geofroi, Viussenii posthumum opus de viscerum structura⁴⁾, alia. Anglici nostri libri appropinquant.

1) Der Sieg Friedrichs des Großen bei Lobositz am 1. Oktober.

2) H. D. Gaubius, Institutiones pathologiae medicinalis. Leyden 1750.

3) Anne-Théodore Chevalignard, genannt Ritter von Chavigny, französischer Gesandter in der Eidgenossenschaft von 1753—1762. HBL I, 324. Er suchte die Allianz mit den reformierten Kantonen zu erneuern und hatte 1756 mit Heidegger verhandelt.

4) Raymund Viussens, Experiences et reflexions sur la structure et l'usage des viscères. Paris 1755. BA I, 713.

In Physiologia pergo, sed res publicae plurimum furantur otii. Plagulae impressae sunt 14. Immane opus erit plagularum 500.

Zinnius convaluit, totus se ad botanicam applicat.

Salinae quas a. 1754 et 1756 adii et commendavi ut nunquam cultarum denique cura generatur, cuniculis factis luculentissime, fere quotidie et aquae copia et salis augentur, ut omnino spes sit plus unde prodituri beneficii quam ex antiquis illis pagi Panex. Scaturiunt in rapidissimo prato sub excelsa rupe Chamosaire, via molestissima eas bis adii. Fructus sunt botanices, nunquam enim absque eo studio eas rupes perreptassem. Jussus etiam sum antiquitates Kulmenses¹⁾ inspicere, sed a tempestatis saevitia prohibeor.

Vale meque ut soles ama. Bernae die 18. Nov. 56.

Innumera ex Suecia exspecto, quae Tecum communicabo. Jam M. Septembri Gottingam missa sunt.

186.

(184).

Si modico pretio hi libelli haberi possunt, Gesnere humanissime, peterem ut mitteres.

De militis Vestri usu aveo scire quid porro sit futurum. Nos die 3. post longas et vehementes satis controversias in priori consilio stetimus et ad Gallos rescripsimus, non posse militem Helveticum tamquam auxiliares copias aliorum mitti. Id unice miror Vilettium hic nihil tentasse, certe publice nullum scriptum dedisse. Tugienses literas aveo rescire, ut Vestrates acceperint. Dehortati sunt eos Lucernenses, asperum hominum genus.

Multum hae lites inimiciarum mihi conflant, cui certum est pro legibus, foederibus et patria stare. Iracundi mollescunt, multos variis modis magnates pelliciunt, alios ignorantia rerum seducit.

Nunc quidem ad studia mea redii. Nonnullos malos satis libros ex Anglia accepi, sunt tamen quibus carere vix possis, ut Hill British Herball, cujus acceptum specimen si placet mittam. Novas plantas passim aut certe varietates describit, et eum audire oportet. Icones descriptae fere ad antiquas, nihil ad Millerum qui naturam sequitur.

Ex Hispania a D. Barnades²⁾ iterum stirpes exspecto, Americanae vero Hamburgo adventarunt, et una ut credo libri nostri

1) Im Auftrag der Regierung ging Haller mehrmals nach Kulm im Aargau, um die römischen Altertümer zu besichtigen. Die Ausgrabungen wurden größtenteils unter seiner Leitung vorgenommen. S. Samuel Schmidt, Recueil d'antiquités trouvées a Avenches et a Culm et., Berne 1760; Hirzel I, 358.

2) Miguel Barnades, „professor primarius in horto Matritensi“. BB II, 583.

Angli nuper imperati. A Morenio et Morgagno video nihil hactenus advenisse, de isto miror et doleo.

Suecica Gottinga abierunt, inter ea sunt 13 disputationes Linnaeanae.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 7. Dec. 1756.

187.

(185).

Mitto Tibi, Gesnere celeberrime, specimen Hillii, ut si placet acersere possis opus. Millerianas enim plantas unice Tibi curavi. Pro egregio dono Linnaeani Systematis gratias quas decet ago.

Suecica appropinquant. Ex Germania nihil accepi hactenus, una adveniunt omnia. Miror et metuo de retardatione fasciculi Morgagnani adeo dudum missi. Si gen. Ottius vellet a suis amicis Bergamo resciscere quae causa morae sit, gratus agnoscerem officium.

Auctor operis quod nominasti est medicus nomine Thierry, quem valde laudat Popowitsch, parcus satis laudator et infrequens.

Hodie de salinis in Chamoseyre referetur ad CC viros. Ad 2700 libras annuas salis jam inventus et certus proventus adsurgit, et plura sperare licet. Utinam vel ex hoc eventu discerent nostri aliquam esse cognitionis naturae utilitatem. Sed misere haec omnia non negliguntur adeo quam ridentur ab ignaris. Non alia certe gens magis nasum, ut satyricus olim, rhinocerotis habet.

Vidi literas Lucerniensium Tugienses dehortantium.

Turpis historia est Sturleri, castellani in valle Simmia inferiori, qui aere et delictis gravis die 11. hujus mensis aufugit et hodie senatu movebitur.

Gratulor amici Tui praestantissimi Hagenbuchii novam dignitatem¹⁾, et etiam gratulor felicem progressum pulcherrimi Tui operis.

Adansoni conspectum averem videre, et ipse subscripturus.

Nihil ego novi vidi, legi vero Buffonii T. VI., quo pauca animalia describuntur. Utilior est anatome leporis.

Vale praestantissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 16. Dec. 1756.

188.

(186).

Accepi, humanissime Gesnere, Adansonium²⁾, et remittam cum eis quae propediem ex Suecia adventant. Cum interim Rumpfi

1) 1756 wurde Hagenbuch Kanonikus und Professor der Theologie. ADB X, 348.

2) Histoire naturelle du Sénégal, des coquillages etc., Paris 1757. 4. BA II, 534.

Auctarium apud Te sit, et ego loco indigeam, quo de veneno Ma-
cassarico agitur, vellem Te rogatum ut eum locum ex indice mihi
significares.

Alius est D. Thierry qui apud Falconetum¹⁾ degit, literarum
commercio mecum conjunctus, qui in Hispania cum Gallico legato
aliquamdiu vixit, alius qui in Russia et Austria medicinam fecit
et libelli auctor est quem nosti. De Societate Physica gratulor.
Nostri praeter res civiles vix quidquam curant, quibus hiberno
maxime tempore toti mergimur.

Totum consilium mittendarum in Germaniam legionum Helve-
ticarum dispositum est, atque adeo hactenus confecta quae de ea
re litigavimus cum Gallico legato. Ajunt prodiisse apud vos
scriptum *Ein Buch an die hifigen toggenburger*, id legisse averem.

Valde miror et metuo de fasciculo Morgagniano, et ad virum
ill. de ea re scribam.

Adveniunt Tibi quae desiderasti Nova literaria Gottingensia.
Ea ubi venerint mittam. Mea Physiologia lente procedit, plus
spero, quando proximo vere officio ammanni me casuero(!), sive pro-
vincia aliqua mihi sorte cadat, sive omnino otio reddar. Aarburgae
praefectura ob mite caelum et spem pulchrarum plantarum exoptata
accideret. Thorberga lucrosior, tristis autem Carthusianorum
cella est. Ad fontes salinos mense Julio redibo, Bernhardi M. si
Deo videbitur conscendam, non absque spe boni fructus. Vix alia
regio ea ditior mihi visa est et Alpina et calida. Inter plantas a
Clareto, harum rerum ignaro, mihi missas duae aut tres sunt mihi
non visae, in quas per otium inquiram.

Scriptis heri Senacus²⁾ comes archiatrorum, se mihi Duver-
neyi pothuma destinare, quae propediem sit editurus, piscium puto
anatomem³⁾. Idem consilium aperit de edendis iconibus in *Bibl.*
*Regia adservatis Robertianis*⁴⁾, certe officinalibus. Quaerit an
subscriptio possit obtineri. Pulcherrimarum figurarum meministi.
Ramspekius Adamsonio familiariter utitur et valde laudat. Pro-
pediem in patriam redit.

Vale et me ut soles ama. Bern. die 29. Dec. 1756.

Felices anni natales Tibi gratulor Tuisque.

1) Camille Falconet (1671—1762), Arzt in Paris. *Gurlt-Hirsch II, 334.*

2) Jean-Baptiste Sénac (1693—1770), Leibarzt Ludwigs XV. *Gurlt-Hirsch V, 361.*

3) 1761 wurden von J. E. Bertin, dem Sénac Duverneys Manuskripte über-
geben hatte, 2 Bände *Oeuvres anatomiques* herausgegeben, BA I, 629.

4) Nicolas Robert (1610—1684), Maler und Radierer in Paris. *Nagler, Künstler-Lexicon XIII, 237.*

189. (187).

Accepi heri, Gesnere humanissime, Rumpfi Auctarium et Hillium. Misi eodem die N. lit. Gottingensia et catalogum librorum, quorum aliquos Tibi placituros conjeci. Posses per Ludwigium curare aut per Christianum Andreae Grimmische Straße bey

Hutmacher Finn

qui meos curat.

Valetudinem reparatam spero. Frigus utique extremum fuit maxime die 4. et 5. Scriptum ad Toggios aliunde accepi, pro missis gratus sum. Valde molestum nuntium accepi, fasciculum Gottingam datum, in quo manuscripta pro N. lit. et literae pene innumerae fuerant, omnino periisse. Vix satis laboriosus sum, ut eodem labore bis velim fungi.

Totum consilium de mittendo milite Helvetico depositum est.

Advenerunt Suecica fere innumera, sed nondum ea evolvi, plurimae etiam disputationes Linnaeanae botanicae, Flora Palaestina, Alpina etc.

Adamsonium remittere neglexi, fiet proxime.

Vale rectius Gesnere optime et me ut soles ama. Ber. die 8. Jan. 1757.

190. (188).

Ad Tuas binas honoratiss. literas una respondeo, Gesnere clarissime, per summam otii inopiam, cras enim ad visitandam Academiam Lausannensem proficiscor, quam ajunt in disciplina et fide laborare¹⁾. Accepi per hum. Ottium fasciculum Morgagnianum, accepi etiam ingentem cistam plantarum Americanarum, quam discipulus olim meus Bornemannus ex New Gottingen, Carolinae meridionalis oppido misit. Nondum licuit evolvere, cum publica negotia congestissima intercederent.

Quae senatus vester die 31. egit nunc ut spero effectum carebunt, cum mutatis ministris ad pacem regis animus inclinare videatur. Nos intestinis amarissimis turbis haec rerum conversio divinitus eripuit: nam et foedera nostra aliter sonant, et nostro militi interdictum erat, ne praeter regni tuitionem quidquam ageret. Quare oportuisset in migrantem militem animadvertere etc.

Die Veneris magnam post luctam orphanotrophii institutum a supremo senatu probatum est, unde magnam civium inferioris ordinis emendationem speramus. Magna cum resistentia bona causa vicit.

1) Haller reiste als Abgeordneter des Kleinen Rates mit dem Rats Herrn von Bonstetten.

Valetudinem Tuam confirmatum iri opto et spero. Ad optimum Engelium epistolam misi. Hodie nemine contradicente epistola Vestra ad Toggios approbata est.

Novellas Gottingenses puto a Zimmermanno suppletas esse.

Quando poteris carere, communicationem II. partis Musaei Gronoviani peto ut mittas. Suecica omnio mea Lausannam mecum porto, ut lectionem absolvam Tecumque possim communicare, plurima sunt, sed multa lingua vernacula scripta.

Ramspeckius propediem domi erit. A Pontedera etiam plantas habeo siccas.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 7. Febr. 1757.

191.

(189).

Redii his diebus Lausanna, Gesnere amicissime, quo certe loco amplissima seges est emendationibus. Mihi qui Gottingae cum viris laboris patientissimis vixi, haec desidia pene intolerabilis est. Aliquantum tamen ex itinere nostro boni proditurum spero¹⁾.

Musaeum Ichthyologicum²⁾ reperi, quod pro Tua humanitate communicasti. Id proxima septimana gratus remittam cum Allionii libro et literis ad Te datis. Ad Suecica legenda redeo. Sunt autem plurima. Linnaeana pretio minuuntur, uti vir egregius aliis obrutus negotiis minus atque minus discipulos adjuvat. Musaei primum tomum habeo, nollemque Te magnifico opere fraudare.

Morinienses plantas expediam his diebus, sunt autem plurimae, forte duplices erunt. In literis certe stirpes promisit. Incredibile est, quantum minorum sed necessariorum tamen negotiorum redux collecta repererim, eaque auxit Ithii mei ad Belgas et Anglos iter, qua oportunitate literas et fasciculos ad amicos dedi.

Stirpes, infandum dictu, nondum evolvi, quas misit Bornemannus. Totam vero cistam Tecum communicabo, quando evolvero. Sunt enim plurimae et rectissime conservatae.

Ex Anglia accepi Hilliani Herbarii magnam partem, cum iconibus fere exscriptis, Russelii Historiam Alepi, hanc egregiam, et alia. Italica etiam Morgagni evolvi. Ex Gallia tandem meum Commentariorum vol. accepi. Guettardi vero hypotheses non placent. Minime licet regiones in ejusmodi zonas dividere. Ubique ferrum provenit, et in montibus nostris ubique fere marmor, inter marmora passim schistus, ut ruber ille Lauterbrunnensis medius inter marmora. Sed etiam vicissimi montes Bactiacenses circa

1) S. F. Haag, Die Mission Albrecht Hallers nach Lausanne im Jahre 1757, Berner Taschenbuch 1900, 53—76.

2) S. Th. Gronovius, Musaeum Ichthyologicum, Lugd. Bat. 1754. Catalogus I. Abhandlungen d. K. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Math.-phys. Kl. N. F. Bd. 11, 2. 18

Fondemens talcum copiosissimum (fragile) et nonnunquam crystalliforme flexile continent, Rupes vero (Roche) marmoris pulcherrimam fodinam. Ita nihil serii reperi in Buache montibus, adeo rudis hominis ut Alpes in oras Danubii septentrionales ponat.

Tu vero vale meque ut soles ama. Bernae die 12. Mart. 1757.

192.

(190).

Febre catarrhali his diebus laboravi et etiamnum laboro. Ea causa fuit omissi I. tomi Musaei Ichthyologici, secundum, si quidem jubes, retinebo. Video aliqua esse ab Ammanno nostro.

Lausannae neminem eorum viventem reperi, quibuscum consuevimus a. 1728. Martinus, non indiligens homo, in stultitiae genus delapsus ex haemorrhagia periit, non ita dudum. D. Tissot¹⁾ elegantia morum et candore conspicuus est. Caeterum certe beate potius vivere student illi homines quam prodesse publice. Desecabimus tamen de feriis. Professorem constituimus matheseos, et alia tentabimus ni fallor non inutilia.

Allionii literas librumque nunc habes. Suecicos libellos finio, qui sunt infiniti, aliqui perelegantes. Russelii addam librum, quem legi cum voluptate.

Quid factum est de libro Patricii Brown, Natural history of Jamaica²⁾? Nolim molestus esse, sed aveo rescire an nostrae subscriptiones in effectum datae sunt. Liber enim jam a. 1756 prodiit et citatur a Gronovio. Si nihil profectum est, alia via curabo.

His diebus absoluto I. tomo Physiologiae plantas meas perquiram Bornemannianas, Pontederianas et Morinii. Mineras etiam aliquas ex ducatu Bipontino accepi.

Orchidem anthropophoram marem a Jussievo depictam adferet Cl. Ramspeck. Valde nunc desidero Alpinam illam calcare brevi, et monebo Cl. Cappeler, in quo spes mea posita est. Si omnia fallant, ad siccum exemplar erit pingenda.

Reditum exspecto filiae meae, desponsatae Hallero actuario, ut variolas inoculem puellae, quas nunquam passa est; ipsa vero desiderat id auxilii. Saeviunt, discretae equidem, et plerosque etiam adultos invadunt. Nuper gravidam feminam ex conspicua familia, cum jam suffocaretur ex copia variolarum os, pharyngem et oeso-

1) Simon-André Tissot (1728—1797), berühmter Praktiker in Lausanne. Er wurde besonders durch seine Behandlung der Pocken bekannt. Gurlt-Hirsch V, 687.

2) Civil and natural history of Jamaica — of its natural productions, fossils, vegetables and animals. London 1756. BB II, 455.

phagum replentium, vapore illo Tuo aceti felicissime deglutiendi facultatem vocemque restitui, ut paulo post integre convaluerit.

Vale amicissime Gesnere meque ut soles ama. Bernae die 22. Mart. 1757.

Addidi literas pro Morinio, cujus veram inscriptionem ignoro. Oro ut eas acceleres, cum nonnullas Orchides ab eo petam.

Tria folia duplicia sunt inter Gronoviana. Ea remittam.

193.

(191).

Remitto Adansonium, cujus iter cum voluptate legi; concharum ordinem non valde probat Bertrandus¹⁾, qui apud me coluit, neque nomina trivialia placent nihil sonantia. Meum exemplum adventat.

Suecica quando per otium legeris, remittes, si placet. Nova literaria inscribes rationibus meis, sum vero in aere Tuo.

Kaempfiana prodit. Doeveri multum dubitans ob nimiam molem omisi, typographus enim me ad certa volumina restrinxit. Wepferi²⁾ dissertatione quam citas careo lecturus libenter.

Thermometrum secure remittam. Eo minime fuit opus. Nam filia his inoculata novis filis de alio corpore sumtis tamen variolas non concepit. Alii nobiles pueri et puellae, etiam maturiores virgines iisdem filis et infectae sunt et morbo feliciter defunctae.

Ego hactenus valeo, ut tamen ob debilitatem pedum domo vix exeam nisi ad consistorii frequentationem, quod laboriosissimum pensum mihi nostri imposuerunt, lucri ut credo causa, cujus est aliquantulum.

In ovis et pullis haereo triplici usus, lente et bene res procedit. Simplicissimas esse cordis mutationes ostendam optimumque, Malpighium omnia aliena vidisse. Ossium etiam ex glutine generationem absque adhaesione periostei confirmabo. Ob lentorem Gottingensium Gallice edam.

Salinarum directoribus additus iter faciam in Julio et absolvam iter Veragricum s. historiae naturalis ejus regionis certe curiosissimae specimen, cum plantis, etiam nonnullis animalibus.

Multum metuebam ne Galli Hanoveranam ditionem vastarent, nunc aliquanto sum fortior post victorias Borussicas.

Vale et me ut soles ama. Bern. die 19. Mai. 1757.

194.

(192).

Mitto Tibi, Gesnere humanissime, N. Lit. nuper accepta. Adansonius mihi advenit.

1) Vielleicht Elias Bertrand (1713—1797), französischer Pfarrer in Bern.

2) Johann Jakob Wepfer (1620—1695), bedeutender Schaffhauser Arzt. Gurlt-Hirsch VI, 243.

Non crediderim aliquam cruris a brachio diversitatem alicujus momenti esse. Certe reliqui pueri cruribus venenum receperunt ¹⁾.

Nunc maxime accipio J. Bernoullii orationem de variolarum inoculatione ²⁾, quam nondum legi.

Ita est, plurima certe pulchra in ovis vidi, simplicissimum modum quo cor in adultam fabricam mutatur, ossium ex glutine successivam compactionem, ac deinde certam membranam novam oculi. Eam, sed sub silentii fide, Tibi descriptam dabo. Nimis saepe in eo infelix fui, ut de iis quae bona fide inveneram, a nemine monitus, lites mihi motae sint.

Retina membrana adhaeret leniter ad processuum ciliarium circumulum interiorem, qua cum exteriori coit; duo enim sunt in avibus circuli. Ab ea adhaesione membrana quadruplo quam retina tenerior procedit ad lentem crystallinum ejusque capsulae inhaeret, tegens faciem posteriorem circuli ciliaris interioris, adusque eam sedem ubi et ipse lenti crystallino adhaeret. Mirum quam facilia haec sunt in fetus oculo, quando aceto confirmatus est. Arachnoideam suo tempore dicam. Vitreae incumbit. Ad retinam pertinet, cujus est interius sed subtilissimum stratum, et cum qua manifesto continuatur.

Nescio ubi degat Ramspeckius, qui 3. et 4. Plumerianum fasciculum mihi a Burmanno destinatum retinet. Scripserant Parisiis eum domum rediisse. Nihil ab eo exaudio.

Vereor Tecum ne calamitas aliqua in Hanoveranos incumbat. Deo ago gratias, qui his me malis et certe terroribus eripuit. Valeo commode intra 3 septimanas aditurus salinas et Sedunum usque iter versurus, non absque spe pulchrarum stirpium.

Vale vir praestantissime et me ut soles ama. Bernae die 10. Jun. 1757.

195.

(193).

Est amicorum aliquis, qui libros quorum catalogum mitto venales profert. Eum catalogum credo Tibi ante omnia mitti debere, Gesnere humanissime, si quid eorum placuerit.

1) Nämlich bei der Variolation. Bis zur Entdeckung der Kuhpockenimpfung durch Jenner (1798) wurde im 18. Jahrhundert häufig in der Weise eine Immunität erzeugt, daß man anlässlich einer leichten Epidemie Pockengift Gesunden einimpfte. Diese erkrankten leicht und wurden immun gegen weitere Ansteckung. S. A. C. Klebs, Die Variolation im 18. Jahrhundert, Gießen 1914.

2) Die erste Inokulation in Basel wurde am 29. Mai 1756 von Achilles Miege vollzogen auf Antrieb der Brüder Daniel und Johannes Bernoulli. Der 12½-jährige Sohn des Letzteren hielt am 8. April 1757 seine Baccalaureus-Rede „De insitione variolarum“, abgedruckt in Epist. IV, 86 ff. Burckhardt 234 f.

In absolvendis ovis laboro inque parte secunda, quae ab experimentis corollaria colligit, quae in parte 1. secundum h<or>as enumerantur. Multa vidi, sunt quae supersint videnda ab aliis, emendavi multa etiam in elegantissimo libello Malpighii¹⁾.

Doleo quod litibus fatigaris. Me fere obruit consistorium. Duorum in septimana dierum partem abripit multo majorem. Sed etiam miserrima illa Jennerianae²⁾ cohortis causa me fatigat et disturbat. A Bergenio dudum non inaudivi.

Die 7. Julii iter meum adgredior, et ibi variis distractus alienissimis mandatis ad academiam Lausannensem reformandam, lites quasdam componendas, sylvas visitandas etc. Spero tamen non fore absque fructu, et si ullo modo fieri poterit, Valesiam ad Leucam usque invisam.

Caldani experimenta de insensibilitate nunc legi, valde certe pulchra et optima methodo scripta. Omnia cum meis conveniunt unico excepto cujus rationem non intelligo.

Limodori nunc iconem paravi et Corallorhizae characterem satis singularem. In membranacea tenerrima anthera biloculari quatuor certissime crystallini globuli habitant, quos ipse ad lentem vitream delineavi.

Retinam nunc in tenerioribus pullis dies 10. 11. 12. incubationis facillime ad usque lentem vitream deduxi. Eadem est gracilescens quae novae membranae nomine a me dicta est. Res nova est, et etiam in adultis animalibus potest ostendi, quando oculus per pullorum anatomen exercitatus accedit. Nam etiam in adulta columba, quam in exiguo (?) spatio occideram, eam membranam, in mensum teneriorem suo loco vidi. Musculum etiam avium liquido perspexi, qui retinam retrahit, a sclerotica posterius ortum et posteriori pariter lentis parti infixum, qui vitreum corpus perfodit. Valde desiderarent ejusmodi musculum in humano oculo physiologi.

Novos libros nullos accepi, pessimosque de rebus Hanoveranis nuncios tristis audio³⁾. Interim etsi magna mihi 300 imp. annua jactura inde imminet, grates tamen divinae bonitati reddere oportet, quae me sorte a. 1753 his malis et certe terroribus eripuit inque tranquillum etsi pauperius litus exposuit. Etiam de Physiologia

1) De formatione pulli in ovo dissertatio epistolica. Londini 1673. BA I, 488.

2) Jenner war Oberst des Bernerregiments, das in französischen Diensten stand und gegen Geldern marschieren sollte.

3) S. Meiners, Geschichte und Beschreibung der Stadt Göttingen. Berlin 1801, 151 ff. Göttingen wurde von den Franzosen besetzt, die fünf Jahre dort blieben, zum großen Schaden der jungen Universität.

mea bibliopolaë litigant, et vereor ne inde aliqua in eo opere edendo mora nascatur.

Tu vero vale et me ut soles ama. Bern. die 25. Jun.

196.

(194).

Priusquam discedam, Gesnere optime, visum est significare Tibi, libros quos misisti recte advenisse. Sincera vota concipio, ut hae Tuæ molestiæ finem inveniant et propinquum et laetum, utque Deus Tibi Tuos porro velit conservasse; Blaarerum solebam Tiguri venerari et numerare inter patronos.

Cras proficiscor, eodem die certe quo ante 29 annos magnum iter comites sumus adgressi, sed mire mutatus et septuaginta libris onustior. Conabor tamen pristina legere vestigia vel Leucam usque vel in montem S. Bernhardi, et dubius haereo quodnam horum itinerum praeferam; vellem praeferre id quod utilius videbitur. Sed etiam in Aquilegiensium altissimos montes erepere constitui feliciori nunc anni tempore. Una lapides venabor et testudines. Quae poterunt Tibi grata esse non neglexero. Utinam esset qui Rhaetiam nostros in usus adiret. Inter Curiam et Mauritium per M. Weissenstein pulcherrimas plantas Huberus reperit, sed eas ex defectu chartae emporeticae corruptissimas adtulit, ut Astragalos, Orchidem illam desideratam, alias non potuerim agnoscere.

Libros nondum accepi nisi Allionii *Oryctographiam*¹⁾ et alios quosdam Italicos, tum Belgicos.

Libros ex catalogo Tibi notavi.

Zinnius edidit catalogum horti Gottingensis²⁾, quem nondum accepi, nominibus Linnaeanis; pergit in suo ad enodandas Salvias studio.

Vale et me ut soles ama. Bern. die 5. Jul. 1757.

197.

(195).

Utique, Gesnere optime, a 15 diebus ab itinere meo redii, summi Numinis providentia conservatus, cum in ponte Dransiae, prope Octodurum, praecipitem me proxime in torrentem currus dedisset, super trabem 6 pollices altam altera rota vectus, inque alterum latus periculosissime inclinatus.

Plantas retuli plurimas, novas hospites varias, Ruyschianam Borsch magna copia lectam, Ranunculum Alp. folio ovato cordato, albo peramplo flore, Millefolium luteum maxima copia lectum, Mille-

1) Carlo Allioni, *Oryctographiae Pedemontanae Specimen*. Par. 1757.

2) Catalogus plantarum horti Academici et agri Gottingensis. Gott. 1756. BB II, 428.

folium odoratum Alpino simile sed diversum, verius Genipi, Anemonen apii folio, Astragalum ochroleucum ramosum, quem eundem in Comm. Gott. depictum dedi, alium forte Astragaloides nondum expeditum, Hieracium statices f., Hieracium aliud elegans e Pilselloidum classe, Agaricum de Larice, Tithymalum vermicosum verum, Asparagum spontaneum, alia plurima, quorum partem Tecum hoc autumno communicabo; unice copia nocuit, ut non perinde nitide potuerint conservari. Mineras paucas adtuli praeter salis gemmas, plurimum ex Fondemens — circa quae loca nullam ego plantam martitimam reperi, ne Salicorniam quidem; averem scire an certo repereris olim. Melampyrum odoratum etiam plurimum habeo, sed nondum floruerat, et Aquilegiam grandifloram monanthon, et Aconitum aliud a Napello, et Jacobaeam laciniatam incavam.

Libros Norimbergenses recte accepi, adque Seligmanni petita respondeo. Icones quas sculptas dedit sunt pulcherrimae: utique vero fusius fere erit opus, quam quod emtores inveniat. Vix vero velim cum Schmiedelio novas suscipere inimicitias. Meyeri icones credo me abrupturum. Ad visum nihil pingitur. Nummos solutos dabo. Ramspeckius minis sui magistratus coactus domum redit, varia neque optima cum fama¹⁾.

Schreiberum nondum legi. Desunt ipsi experimenta propria.

De Lysimachia gratias ago, exemplar peto ut communices.

Quis sit ille Hallerus penitus ignoro.

Etiam nobis terra tremuit eadem hora, et in curia satis violenter.

Novos libros non valde habeo praeter Italica quaedam et Nova Literaria aliqua Gottingensia, quae proxime mittam.

Aliquas disputationes promiseras, humanissime Gesnere: patere, cum negotia urgent, ut Tibi humanitatem Tuam in memoriam revocem.

Die 11. Aug. nuptiae fuerunt filiae meae Aemiliae, videntur faustae futurae, etsi aetas virginis matrimonio vix sufficit. Nata est 18. Dec. 1742.

Ex libris catalogi desiderarem pauculos:

p. 3 n. 11 Geiger Microcosmus²⁾ 30 x

1) Ramspeck hatte von seinen akademischen Vorgesetzten einen Studienurlaub bekommen, den er weit überschritt. Er war in Holland und England gewesen, um sich in Anatomie und Botanik weiter auszubilden. S. Christ, Der Briefwechsel der Basler Botaniker . . . mit Haller. Verhandl. der Naturforsch.-Ges. in Basel XXIX, 1918, 10 f.

2) Malachias Geiger, Microcosmus hypochondriacus s. de melancholia hypochondriaca. Monach. 1651. 4. BMP III, 23.

16 Baronii pleuropneumonia¹⁾ 1
 n. 21 Fonseca de calculi remedio²⁾ 30 x
 9 n. 41 formes des bandes 20.

Opera mea lente procedunt, et nunc est mutanda domus. Physiologiae ultimum folium sub prelo est. Ante M. Octobrem vero vix venibit. Experimenta de ovo incubato sub prelo venerunt. Ultima sunt de pulcherrima structura vitelli, quam nuperis experimentis indagavi. Reliqua in plano sunt.

Vale, vir praestantissime, et me ut soles ama. Bern. die 13. Aug. 1757.

198.

(196).

Duas literas Tuas coram habeo Gesnere, clarissime. Pro libris gratiam habeo, nescio tamen quomodo irrepserit Baricellus³⁾. Alterius paginae credo esse, nam dudum est in bibliotheca mea. Si placet respicere catalogum, reperies alium procul dubio librum quem desidero: et ut emas rogo. Levis jactura erit in Baricello. Sum in aere Tuo, rationes compleo, meque ab eo aere solvo.

Kulmiam non adivi. Ab aliquot retro septimanis fregit animum meum aut labor aut calamitatum quae in me ingruerunt vis, aut taedia vitae aut vita sedentaria aut denique omnium conjuncta violentia. Vis digerendi somnusque me deserunt, aliquanto tamen mitius quam Gottingae. Incredibile verum est, quae taedia ab aliquot mensibus toleraverim. Quare ut solet fieri, vehementer id iter cum mihi displiceret, et cum experimenta aliqua facienda essent, domi mansi, anno sequente iter facturum. Rev. Hagenbuchius nihil Kulmiae videbit, sed Augusto m., anno 1758, si vitam Deus largiter fecerit, tempus indicabo quo ipse cum fossoribus adero, et aliqua tunc procul dubio digna labore detegemus.

Litem finitam esse gaudeo. Disturbant res hujusmodi pacem animi et spinae modo insident. Mihi asperrima fuerunt toleranda, cum nuptias filiae gener detrectaret. Tandem cum plures contra se stare videret, duxit puellam, et nunc omnia sic satis composita sunt. Amisi interim 300 et ultra imperialium redditum Gotttingensem cum sumtibus et laboribus meis: amitto nunc redditus uxoris meae, cum etiam in Thuringia vectigalia solvere teneatur. Adversarios literarios passim video insurgere. In re publica molior

1) De peripneumonia anno 1633 et aliis temporibus Flaminiam aliasque regiones populariter infestante atque a nemine hactenus observata. Forli 1636. 4. BMP II, 615.

2) De calculorum remediis, qui in renibus et vesica gignuntur. Rom 1586.

3) BB I, 422. BA I, 328. BMP II, 367.

plurima, promoveo paucissima, otium viresque insumo mihi frustra et patriae.

Dissertationem Wepferi remittam. De Lysimachia grates ago. Filio quae mandasti refero. Venitne Brownius?

Parisiis accepi Comm. Chir. T. III. et iconem Orchidis anthropophorae maris Jussievanam, satis certe malam. Video esse de genere illius cui cucullus hiat, forte cum acutioribus crusculis. Vivam non spero me visurum, siccam venor in aqua explicaturus.

Vale et me porro ut soles ama. Bern. die 17. Sept. 1757.

199.

(197).

Misi Tibi, Gesnere optime, thermometerum per D. Runge, quem credidi diligenter curaturum, gratiasque ago pro communicatione. Oblitus sum addere Baricellium, alias remittam. Nummos una curabo, et gaudeo advenire Brownium. Quis sit guineae vobiscum valor velis significare (nunc video non esse necesse, sed valor aurei novi vestri est sciendus).

Lite Te solutum esse gaudeo. Mihi patientia summa cum pari constantia fuit exercenda, nunc gener filiam amat et redamatur, omniaque laeta successerunt, quibus jacturae compensantur, quas facio quotidianas. Nam etiam nonnulla quae uxor Jena solebat accipere, videntur his certe temporibus periisse.

Ad Fungos uti dixi redii, ut sit causa cur discurram, alioqui nunquam de mensa surrecturus. Eos aliquando dabit Seligmannus. In Anglia libri aliqui ex Osbornii catalogo mihi redempti sunt pretio grandi, neque ex optimis.

Absoluto Commentario de formato corde nunc sum in plantis distribuendis et Commentario de formatione ossium, quam certe opinione reperi simpliciore. Ita v. g. increscunt ob innumera vasa recta, quae per ossis partem alveolatam incedunt inque cartilaginem recta tendunt atque adeo singulo pulsu suum etiam os longius reddunt. Utinam pictorem habuissem, qui haec omnia delineasset, vasaque maxime perpulchra cartilaginum.

Vanissimo cum homine Lamurio laticula quaedam mihi nata est: Galli etiam experimentis nolunt fidem dare, sed dant alii, dantque in Gallia chirurgi, quibus major cum corpore humano consuetudo est.

Schreiberi Almagestum¹⁾ legi, proprii praeter ordinem nihil, sed is certe bonus liberque brevis est et utilis, nisi quod haeret

1) J. Friedrich Schreiber, Almagesti medici Pars I. Lipsiae 1757. 4. BA II, 219.

nimis ad Boerhaavianas theorias. Gottingae silent, ajunt res tristi esse in statu, et auditoria frumento repleta esse, bibliothecam aegris. Plura novit Rungius quem vidisti.

Experimentum factum est in sale absque igne exhalatione parando, uti suadeo. Optime successit. Itaque novus ut puto labor mihi natus est, quo tota salis coquendi ratio mutabitur, non sine insigni rei publicae compendio. Nam et 1500,00 l. supra prius parabuntur in annum, et ligni fiet compendium, et sal ut plenior spiritu acido ita melior erit. Haec cura faciet ut Rupium praefecturam sim ambiturus, etsi minoris sit reditus, sed dandum est hoc patriae.

Vale et me ut soles ama. Bern. die 27. Sept. 1757.

200.

(198).

Misi Tibi heri per equitem Sinto Nova Literaria Gottingensia cum Baricello et disputatione Wepferiana, quam possideo. Nummos in rationes meas quaeso refer et adde alios 2 flor. 15 x, quos solves pro Gaumio et Gmelino pharmacopoeo Tubingensi¹⁾, pharmacopoeo Vestrati Lavater. Una nomen meum diluam.

Die Veneris curru tradam plantas siccas, ut non displiceant optaturus. Est etiam una et altera nova, Hieracium tomentosum Dill. et plantula foliis ellipticis glabris, calyce quasi Saxifragiae, nulli tamen similis mihi notarum, flore nullo. Eas proxima aestate curabo.

Physiologiam retinet misera faciei meae pictura minime elegans nedum correcta; mittam tria exemplaria, quando mea obtinero, quartumque pro Morgagno. Lentissime imprimitur Commentarium de cordis formatione in pullo. Alterum Commentarium de ossium formatione interruptit necessitas aliquot experimentorum quae hac aestate frigida sunt difficillima, spero tamen me etiam hoc nodo me soluturum. Succedent experimenta de irritabilibus et sensibilibus aliena, cum mea responsione ad observationes adversariorum.

Norimberga accepi Bajeri Oryctographiae supplementum¹⁾, Milleri tabulas exspecto, quarum certe nimium pretium est. Hillium etiam nunc plenum habebo, deproperatum opus, neque satis plantarum gnari auctoris.

Ebrodunensis praefectura vacat per mortem praefecti. Eam pauci desiderant, quos inter sum et ipse.

1) Christian Gottlieb Gmelin, Arzt und Apotheker in Tübingen (1707–1759). Gurlt-Hirsch II, 579.

2) Joh. Jac. Baier, Oryctographia Norica. Norimb. 1712. Das Supplementum erschien 1730.

Audio du Hamelium edidisse *Physicam arborum*¹⁾ et quasi physiologiam. Deseruit errorem de cortice (et periosteo) nutri-
cante arborem (et ossa), mihiq̄e hactenus refutandi fecit compen-
dium. Mirum est quam multum in osteogenia reliquum fecerint
anatomici. Verum sero nimis et ad prosecta ossa scrutanda ac-
cesserunt. Arteriarum totum negotium est, non periostei.

Desiderat valde Gagnebinus mea poematia. Si placeret cum
aliis misisse Gallicam versionem *Vestratem*, gratum faceres.

Vale et me ut soles ama, humanissime Gesnere. Bernae die
15. Oct. 1757.

201. (199).

Reperio, Gesnere humanissime, mea Tecum stare hoc modo:

	Debebam		Reddidi	
		gl.	x.	
die 18. Sept. 1756		24	N. Lit. anni 1756	
			1757	10.
Oct. Meyer	2	45	für 2 exemp. phy-	
Nov. Seide	8	30	siologie	7. 20
1757 April. an Ludwig	4	20		17. 20
Sept. Meyers Squelete	4	30		
Bücher	1	52		
Patrik Brown	19	38		
Bücher	1	11		
für Gmelin	2	15		
		45	25	

Quare debeo Tibi 28 fl. 5 x., quos cum exemplaribus *Physio-*
logiae continuo curabo.

Gratum est quod nonnullae plantae arriserunt.

Ramspeckius Bernae est, eum de rebus Tuis monui, multa Tibi
mittet semina. Averem videre Manetti opusculum et aliquando
habere.

Ebrodunum mediocris est praefectura, tamen cum aetas hac-
tenus urgeat et cura liberorum, et locus sit peramoenus, tentabo
sortem. Erit autem 8 annorum haec rusticatio, cum duobus annis
ante tempus praefectus Thormannus²⁾ sedem vacuam fecerit.

1) De la physique des arbres, de l'anatomie des plantes et de l'oeconomie
végétale, avec une dissertation sur l'utilité des méthodes de botanique. Paris
1758. 4. 2 vol. BB II, 217.

2) Oberstlieutenant Albrecht Thormann (1708—1757). Leu, Suppl. VI, 35.

Gallinam habeo, et ova pergo sequi ob ossium nonnulla dubia: interim pergit edi libellus de cordis formatione. Gottingensia quiescunt, neque nummi pro Commentariis numerantur; adfirmant tamen unice differri neque amitti eum laborem. Brown minus quam in Anglia solent nitide prodiit, charta maxime debili. Multas vero plantas videtur ad sua genera reducere, quae absque caractere oberrabant, hactenus utilis. Meas Bornemannianas ordinavi exceptis fere 30 speciebus, quae non florent neque tamen penitus desperatae sunt.

Vale et me ut soles ama. Bern. die 10. Nov. 1757.

202.

(200).

Nummos Tibi servabo aut Engelio.

Gratus adgnosco Manettiani opusculi donum. Si tamen cares, lectum remitto. Seligmannus primam Orchidem misit, nempe Orchidastrium. Non penitus satisfecit.

Brownii incommoda valde vitia sunt in citandis tabulis, unde fit ut harum plantarum minus periti vix possint nonnullas extricare. Latina etiam lingua male utitur, sed plurima habet bona et nova.

Utinam de Bornemannianis plantis dudum significasses. Nunc distributae sunt in classes et collo adglutinantur. Rariores tamen et mihi parum notas in fasciculo reliqui, mittam si placet cum Physiologiae exemplaribus. Gratum erit si nomina adscripseris. Vix duae plantae bis occurrunt.

Sors iterum gratissima omnium praefectura me exclusit.

Novae turbae mihi natae sunt ex Bousqueti iniqua temeritate, qui recusat nunc, nulla fere causa data, edere experimenta mea de formatione ossium deque irritabilitate nova: illa pene absoluta fuerant. Alios puto libros habet, a quibus plus sperat.

Oederi tardissima epistola advenit, ex Norvegia data. Multas, inquit, plantas habet et Laponicas fere omnes, tum Scoticas et aliquas Americanas. Destinat magnum opus florum Danicae¹⁾ 1200 tabularum, decem fasciculis edendum. Misit tabulas, quas non accepi, unica excepta icone Lycopodii puto novi Serpylli folio.

Credo parum a Ramspeckio habiturum Te stirpium, etsi collegit multas, Teque facit plurimi. Sed ajunt inordinatum degere vitae genus. Utinam meliora: Ego quidem in nostris studium meum urgebo.

Osbornianos aliquos libros carissimo quidem pretio accepi, Italos equidem aliquos. Si desiderares Commentaria Bononiensia,

1) Flora Danica. Hafniae 1761 ff. BB II, 507.

possim Tibi tomos 2 novos, quos duplices habeo, offerre, libentissime donaturus.

Vale et me ut soles ama. Bernae die 25. Nov. 1757.

203. (101).

Mitto, humanissime Gesnere, chirographam Engelii, cui 18 flor. 5 x. reddidi aureis nummis, aureo Lud. nov. 9 flor. 9 bz. Vestris computato. Libros misi die Jovis signo notatos H. G. atinam prius accepissem epistolam, addidissem Suecica aliqua.

Nulla Tibi ex Millero jactura fiet. Eum emit Keithius Neocomi gubernator. Nulla alia praefectura ad historiam naturalem Rupensi aptior est, otium summum, fecunda planities, montes si absque me foret novi, vicinae Alpes Penninae, vicina Valesia, in qua hoc anno seriem rupium adii, quae fere duas leucas tenet a Branson ad Soillon aequae fecundas, ac castrum quidem Tourbillon. Reditus vero valde mediocres sunt.

Accepi ex Anglia multa folia Milleri, Bircheani operis T. III. VIII., Transactiones novas, finem Herbarii Hilliani, Lucam de aquis¹⁾, quem laudant. Hillius opus Tui simile edit, systema nempe botanicum cum tabulis. Multum autem abest a Tua fide et sollertia. Parisiis Malouin²⁾ quocum literarum commercium nunc alo extincto Reaumurio, <scripsit> volumen 1753 Comm. nondum prodiisse.

Sensim erepit in lucem Commentarium de pullo. Duo nunc bibliopola volumina fecit, addo secundo experimenta mea de respiratione, abjecta omni litis memoria. Sequentur quae in ossibus vidi.

Bertrandus Turinensis³⁾ mea experimenta in tendinibus confirmavit, tum chirurgus Verna⁴⁾, alia D. Fontana⁵⁾, quae in dura matre nuper Miegus.

Ecce schedulam Hartmanni: negat Te sibi plura debere, quare remisit mihi sex florenos 15 x., quos adeo Tibi cum proximis libris mittam, ne porro nostrae rationes turbentur.

Vale praestantissime Gesnere, me ut soles ama. Bern. die 10. Dec. 1757.

1) Charles Lucas, An essay on waters, in three parts. London 1756.

2) Paul Jacques Malouin (1701—1778), Professor der Medizin am Collège Royale und der Chemie am Jardin du roi. Gurlt-Hirsch IV, 110.

3) Giovanni Ambrogio Maria Bertrandi (1723—1765), Chirurg und Anatom in Turin. Gurlt-Hirsch I, 434.

4) Lettera al Ill. S. Haller. Turin 1758. S. BA II, 548.

5) Felice Fontana (1720—1805), Naturforscher und Physiolog in Pisa. Gurlt-Hirsch II, 400. BA II, 565.

204.

(203).

Quotidie exspectata mitto Tibi Nova literaria, Gesnere clarissime, cum 2 trimestribus Suecicorum Transactionum, quibus duo genera nova describuntur. Addidi la connaissance des terres, si forte aliquo esset usu.

Physiologiam non penitus Tibi displicuisse gratus audio, nisi Te Tua summa humanitas seducit. Utinam tranquillior aliqua obtingat praefectura, qua possim tanto me onere expedire, quantum quidem in hoc immenso opere est. Bernae enim magis atque magis obvolvor laboribus alienissimi argumenti, et nunc integro anno cogor Physiologiam deserere ad expediendos minores eos Commentarios, quorum equidem in Physiologia opportunus erit usus.

Plantas etiam alias nonnullas ex Bornemanni collectione mittam, arboreas maxime. Ego quidem nunquam antea stirpes Americanas possedi, neque fateor valde in legendis libris ad eas adtendi animum, ut nostratibus unice indulgerem. Nunc tamen averem nosse quae misit olim meus discipulus. Zinnius ex horto nonnullas non malas misit. Reditum non valde urgeo.

Miror nondum advenisse alterum tomum Commentariorum Bononiensium, quem dudum exspecto. Nummos 3 imp. et 21 bz. per mercatorem Tibi curavi, quibus quantum video nomen meum diluitur. Si erro, quaeso redargue.

Male ageretur cum re herbaria, si propter Hillii opus Tuum desereres: is enim homo stirpes certe parum habet perspectas. Sed etiam Milleri aliquanto melioris botanici icones potius pictoribus quam botanicis susceptae videntur. Aveo videre Adansonianas.

Post nuperas literas accepi et ipse Germanica aliqua, tum literas Josephi Benevenuti Luccensis medici¹⁾, qui Tua usus humanitate libellos suos misit, ut ipse quidem scribit. Si per Manettium respondere possem, gratum fieret.

Nunc non mitto Trans. Suecicas. Video enim Te annum 1756 jam legisse, anno vero 1757 botanica non continentur, nisi experimenta in Caryophyllata nutante facta, quae aliquas ejus ad haemorrhagias vires confirmant.

Vale et me ut soles ama, Gesnere humanissime. Bern. die 11. Januar. 1758.

205.

(204).

Legi his diebus Millerum, cujus 180 tabulas mecum habeo. Habet aliqua genera nova, Dayenam, Basteriam. In Commentariis

1) Guiseppe Benevenuti, geb. 1728, Chirurg in Lucca. Gurlt-Hirsch I, 399.

Edinburgensibus exstat *Gardenia*, *Hyperico* affinis. Caeterum *Millerus* nimis sequitur varietates. Accepi etiam *Burmanni* fasc. VI. et *Wachendorffiam* et initium *Helleborinarum*, quarum proprium dat fasciculum, plantasque nonnullas siccas.

Valde obruor ab aliquo retro tempore laboribus ad rem publicam pertinentibus, et necesse erit me fugere, nisi ab omnibus studiis velim exulare. Serpunt in lucem mea de formatione pulli experimenta. In ordinandis vero iis nunc laboro quae pertinent ad irritabilitatem et sensibilitatem.

Poteris ut videbitur plantas meas retinere. Gramina pulchriora sunt, quae nunc redigo, multum vero spero a longiori itinere *Valesiaci*, quod destino in aestatem proximam.

Cum episcopo *Basileensi* de rebus *Biennensibus*, et *Novaevillae* satis feliciter transactum est. Nunc exspectamus a *Toggenburgensibus*, quos ajunt hodie die 16. Febr. senatum suum convocasse. In *Brendelii* locum spes est suffectum iri *Zinnium* meum, a cujus industria anatome plurima potest exspectare bona¹⁾.

Hic *diarium Italicum* edetur²⁾, ego quidem, ut vides ex programme addito, nominor inter directores, hactenus id nomen meritis, quod ad optionem librorum censendorum suffragium sum additurus. Si qui *Vestratium* cupiunt eo diario uti, credo a postis habere posse.

Semina addo a *Burmanno* accepta. Eorum mediam partem *Tibi* quaeso serva, aliqua mitte ad *Zinnium*, unice curru publico daturus, vel si placet remitte. Opto ut bene succedant, sicca aliqua specimina vicissim grato animo accepturus, neque enim mihi hortus est, aut sumtus necessarii suppetunt.

Hac ipsa hora disco ex literis *Wargentini*³⁾, *Rolandri* iter *Surinamense* prodire et *Loeflingi* posthuma.

Desiderium suum significavit *Benevenuto*, et ad eum literas dedi. *Gottingam* etiam scripsi, ut commendarem.

Filius maximas gratias agit, adque *Scheuchzerum* et *Cramerum* scribet. Non valde probo hoc sterile studii genus. Sed pejora acturae juventuti voluptates non illicitae non debent invideri.

Vale meque ut soles ama, humanissime *Gesnere*. *Bernae* 16. Febr. 1758.

1) *Brendel* war am 17. Januar 1758 gestorben. *Zinn* starb ein Jahr später am 6. April 1759. *Pütter* I, 57, 60.

2) *Estratto della letteratura Europea*. *Bern* und *Yverdon* 1758—1766, 36 Bde.

3) *Peter Wilhelm Wargentini* (1717—1783), schwedischer Astronom. *Nouv. Biogr. Gén.* XLVI, 551.

206.

(205).

Mitto Tibi cras Edimburgenses Transactiones et duo volumina itinerum Suecicorum, quibus pro Tua opportunitate uteris, Gesnere humanissime. Fasciculum Norimbergensem avidus exspecto.

Gottingensium res feliciter procedere non crediderim.

Ob transmissam dissertationem gratias ago quas debeo.

Benevenuti duo folia remitte cum libris. Video collectionem esse.

Cras sorte datur Lenzburgum, primaria certe praefectura. Cum septem aliis ero inter candidatos, et cum eodem numero Königsfeldam, lautius potius beneficium, ambibo die 30. Mart. Nosti omnia a casu, aut a providentia rectius pendere.

Mea opuscula in lucem erepunt. In adornandis nunc versor opusculis communicatis ad nova de irritabilitate et sensibilitate experimenta pertinentibus. Una credo quatuor volumina experimentorum prodibunt et tria disputationum. Inde ad Physiologiam revertor, non facile discessurus. Plus otii haec experimenta abstulerunt quam speraveram. Sed Bernae plurimum otium perit, respublica, amici, cognati, sibi quique partem nostri sumunt.

Perierunt mihi plantae ex Surinamia venientes, a pirata Anglo spoliatae. Pulchras, sed mirifice siccitas accepi a Burmano.

Scripsine proditurum Rolandri iter Surinamicum et posthuma Loefflingii?

Plurimum vale, Gesnere dulcissime, meque ut soles ama. Bernae die 1. Mart.

Excusa ridicule parcam chartam. Quando scripta fuerat epistola, reperi alterum folium alteri nomini inscriptum fuisse.

207.

(206).

Tandem die 30. Aprilis, Gesnere suavissime, cum nemo praeter me sortem tentaret, Rupensis praefectura s. salinarum directio mihi data est. Habeo mediocres redditus, sed plurimum otii, spem de patria bene merendi, stirpium regionem fecundissimam, opportunitatem ad absolvendam Physiologiam summam, cum qua novae editionis Enumerationis stirpium laborem jungam.

Proxime mitto Tibi et Trewio et Morgagno Disputationes practicas et meos Commentarios novos s. experimenta in pullis incubatis facta. Cum gravior sit fasciculus, currui imponetur. Lites literariae nauseosissimae bonis et veri cupidis non semper possunt evitari, ut invitus didici: nocuit tamen potissimum diariorum cura.

Ex Pensylvania rediit D. Regnier Vivicensis, adtulit mihi aliqua porcellanamque terram, operaque inde fictilia molitur.

Nova literaria vix habeo, silent Germani, alioquin laboriosissimi

mortalium. Parisina Acta anni 1753 reddita sunt, cum Herissantii¹⁾ descriptione laryngis. In Italia Caldanus meus novam apologiam meorum inventorum edit Venetiis, ego vero responsionem universalem absolvi et paulatim adorno les mémoires communiqués, quibus amicorum experimenta continentur. Allionii Plantis Nicentibus credo Te non carere.

Gener meus²⁾ Nydaniae prefecturam adeptus est, generi alterius pater³⁾ Bibersteinii, sed filius repulsam passus est, cum substitutionem in cancellariam peteret. Molestissime factum est ut aegrotarem, cum de ea re decideretur. Rheumatismus erat spasmusque verus nonnullorum musculorum dorsi.

Adjicio fasciculo Tuo quartum tomum Bononiensium Actorum, qui Tibi debetur. Gottinga nihil accepi quidquam. Vale Gesnere amplissime et me ut soles ama. Bern. die 4. April. 1758.

208.

(207).

His diebus, Gesnere praeclarissime, proficiscetur Tigurum grandis fasciculus illustri Tuo nomini inscriptus. In eo erit fasciculus destinatus Ill. Trewio, quem Ammanno curabis, alius pro Morgagno qui jussit tradi

Henrico Meyer

ut mittat Bergamum ad Felicem Weber.

Tertius pro Ludwigio ad Thomannum ut nosti.

Tui vero sunt tres tomi Disp., 3 tomi Experimentorum et Commentarii Bononienses, Allionum pro opportunitate Tua leges. Gottinga nihil advenit.

Ita est, summa erit opportunitas Rupe, ut Physiologiam absolvam et in plantis augendis procedam. Ipsa regio rarioribus abundat, etiam fecundior est vicina Valesia, adibo etiam Alpes Penninas variosque montes a nemine frequentatos. Laboris parum, quod possit pomeridianis horis confici. Spes perficiendae rationis parandi salis multa, publica adeo et privata commoda unita. Paulo longius nos dividi doleo, continebit tamen nos eadem Helvetia, et literae biduo perferuntur: filius aut gener fasciculos curabit.

Nos ob literas regum Borussiae et Angliae bis hac septimana convenimus, neque unquam absque insigni acrimonia res ista vol-

1) François-David Hérisant, Sur les organes de la voix des quadrupèdes et de celle des oiseaux.

2) Franz Ludwig Jenner, 1758 Landvogt von Nidau.

3) Samuel Haller sen., 1758 Landvogt von Biberstein.

vitur. Literaria nulla accepi, spero vero propediem varia a Pujato¹⁾, Pasta, Oedero, haec aveo videre.

Ad Physiologiam redii; cum vero mense Majo Kulmiam adhuc sim aditurus, gratissimum foret, si in hac vicinia Tuo congressu liceret frui. Badam stato die venire, si Tibi placuerit conditio, arcem vetustam aditurus aut alia loca herbifera.

Vale clarissime Gesnere et me ut soles ama. Bern. die 22. April. 1758.

209.

(545, 9/10).

Serius aliquanto profectus est currus, qui libros fert Tibi destinatos, absque Tuo sumtu reddendos, quod plurima aliena adjecerim. De die quo Badae convenimus gratulor quidem mihi, eumque mature indicabo, erit mense Majo, neque Lenzburgi longum iter erit. Optarem titulos habere Physiologiae belgicae et Ductus thoracici, ut possim per mercatores arcessere. Ego ad meam Physiologiam redii ejusque libros de motu sanguinis pulsuque recolo. Sunt autem hic passim aliqua, quibus ob desuetudinem non possum me expedire: 1. Datis particulis gravibus inter leviores fluentibus, eritne ex communi omnibus impertita celeritate majus momentum particularum gravium? 2. Ubinam reperiuntur demonstrationes theorematum, quae facillima videntur nempe in fluente, secundum axin celeriore motum esse lentiore, si ab axi linea directionis divergat, hinc in ramos angulos obliquos facientes semper eo lentius liquidum influere quo major est angulus? Tu qui minus a mathesi recessisti, velis quaeso hic mihi idoneos fontes indicare. Etiam si enim ista in corpore animato forte non perinde valent, non possunt tamen omnino praetermitti.

Experimentum evaporantis de sole muriae etiam hoc verno nondum calente caelo egregie successit. Intra sex dies duo pollices muriae exhalarunt et salem perfectissimum reliquerunt. Itaque varios gradus saturationis (die lotze der Sole) et altitudinis muriae quaerimus, ut in minimo subsistamus et saturationis et profunditatis gradu, atque adeo in alveis ut licebit minimis res porro geratur. De hoc toto invento aliisque ad augendos redditus inventis praesidiis commentarium paulatim conficere cogito.

Hactenus 19. et 21. die mensis ad literas duorum regum responsum est, ut neminem offendamus. Concilio etiam secretiori

1) Guiseppe Antonio Pujati (1701—1760), Professor in Padua. Gurlt-Hirsch IV, 638.

mandatum, ut porro quid agendum circumspeciant. Multorum odiorum hoc negotium mihi causa fuit.

Accepi finem libri *Compleat body of gardening*, qui opponitur *Millero*. *Hillerus* nunc subscripsit nomen, dictio fere poetica est, plurimae figurae malae et saepe exscriptae aut varietatum.

210.

(208).

Etsi hoc unicum mei itineris pretium reporto quod *Te* dulcem et veterem amicum *Badae* sim conventurus, summam interim difficultatem reperio certam diem figendi, qua possim *Badae* esse. Ignoro verum laborem, qui me *Kulmiae* exspectat, poterit longior esse, poterit brevior. Vellem vitare dies festos et jejunia. Quare omnibus pensitatis credidi me posse *Badae* esse in diversorio nescio quo die solis qui erit 28. Inde die 29. aliquas plantulas poterimus legere et sobrio prandio excipi, post quod ego quidem *Aroviam* me recepero. *Diversorium* in exigua civitate facile invenitur; qui primus advenerit, poterit id sibi sumere, in quo sperabit melius excipi, alter facile discet.

Thomanni nomen est *J. Caspar*: qui habet reddere *Wilhelmo Lange Lipsiensi*. *Nurnbergensia* advenerunt.

Tigurum, quantumcumque cuperem, excurrere non audeo. *Curus* et *annona* publice suppeditantur, neque certe liceret majores sumtus mihi soli utiles gratosque facere. Quare humanitatem nob. uxoris cogor deprecari.

Nova vix suppetunt. In miserrimo labore catalogi librorum pene submergor, quem non possum detrectare. Post paucas septimanas redeo *Rupem* et *Lausannam*, hic finem impositurus prioris anni operi.

Si quid mutabitur in consilio meo, *Kulmia* ipse rescripsero, aut publico tabellario aut proprio usurus nuntio.

Tu interim, care amice, vale et me ut soles ama. Bern. die 22. Maj. 1758.

211.

(209).

Saturni die, *Gesnere* clarissime, proficiscor *Lausannam* et *Rupem*: absens ero diebus fere quindecim. Interim uxor die *Jovis* 15. filium peperit¹⁾, post periculosam haemorrhagiam, cum placenta soluta discessisset. Nunc satis tolerabiliter degit.

Kulmiam missus est egregius juvenis *D. Schmidt*²⁾, qui omnia

1) *Albrecht Haller*, am 15. Juni 1758 geboren. *Leu*, Suppl. III, 29.

2) *Friedrich Samuel Schmidt*, geb. 1737 in Bern; studierte Theologie, widmete sich aber ganz den Altertumswissenschaften. *Leu* XVI, 385; Suppl. V, 391.

accurate investigabit. Nihil ex nundinis vidi. Pro Gesnero gratias ago, nollem autem hos homines vere poeticos, suas cum virtutes velint amari, aliorum despicerent bona.

Ego quotidie satis et nimium negotiosus, proficio tamen nihil. Rupe ut spero ero denique meus. Experimenta communicata de irritabilitate sub prelum data sunt, lente autem imprimuntur, lente serpit Physiologia.

Video Michelottum¹⁾ et Sauvagium corporum diversae densitatis ab uno siphone expulsores vires facere aequales, hinc velocitates in ratione subduplicata densitatum, sed an certe vires sunt aequales? annon quodlibet elementum suam sibi partem virium sumit, suntque plura elementa in corpore densiori? Mihi videtur hanc rem debere confectam esse, neque tamen invenio neque experimenta video, nisi quae docent procul dubio densiorum corporum itinera longiora esse, si ex eodem v. g. sclopo projeceris, et pariter rectiora.

Ex Germania nihil accepi, amici res meas non valde curant diligenter.

Beneventus scripsit, nuntiat se quaedam misisse.

Vale et me ut soles ama, Gesnere suavissime. Bern. die 20. Jun. 1758.

212.

(210).

Ex itinere redii, suavissime Gesnere. Id pluvium fuit neque absque meae valtudinis aliquo detrimento. Refero tamen plantas aliquas rariores, Adonidem perennem, Caryophyllatam rariorem f. tripartitis, Aretiam subhirsutam, Marrubiastrum, nunc primum in patria lectum, Hieracii tomentosum, Ranunculi Parnassiae f. et Centaurii Enulae f. vim et alias non pessimas. Cras mitto N. Lit. Gottingensia. Doleo autem quod importunus petere cogor, ut remittas interim Hasselquistium, Osbekium, quos oportet proxime in catalogum referre et ornare numeris. Eos denuo Tibi si opus est commendavero, quando erunt numeris signati. Pauciores libros mecum Rupem fero, plures relinquo Ithio qui curam capiet. Inde necessitas numerorum, ut possim quibus opus habuero, ab eo petere.

Accepi diarium Toussainti²⁾, Pujati de victu febricitantium³⁾,

1) Pietro Antonio Michelotti, gelehrter Iatrophysiker, gest. 1740 in Venedig. Gurlt-Hirsch IV, 235.

2) Toussaint et Gautier, Observations périodiques sur la physique et l'histoire naturelle. 1756 ff. 4. BA II, 516.

3) Padua 1758. 4.

Pastam de menstruis ¹⁾, Junkeri Chemiam ²⁾ Gall. ed., Lamberti Bibliothecam physicam ³⁾, alia bene multa, nihil autem valde botanici argumenti. Quae in Diario Neocomensi de Genipi leguntur, imperfecta sunt. Dantur vero duae Alpinae Achilleae simillimae, quarum altera vulgo nota est, sed odore caret, altera odoratissima est verumque Genipi. Promiscui in iisdem nascuntur montibus. Tu vero vale, vir amplissime, et me ut soles ama.

Bernae Helv. die 13. Jul. 1758.

213.

(211).

Remitto Tibi, optime Gesnere, ne forte desideres, notas aliquas in Allionii exemplari heri repertas, quas videris Tibi fecisse.

Recte etiam reliqui libri advenerunt. Etiam filia die lunae puerum peperit. Morisonum ad Gagnebinium misi. Nimis fere celeriter abiit Stokarus. Si vellet Leidae disputationes medicas anni 1758 pro me colligere, gratam faceret rem. Wielandi traegodia ⁴⁾ utique laudes meretur. Schmidtius scribit se Kulmiae pavementum tessellatum reperisse, et nescio quae Romanae suppellectilis instrumenta.

Inter libros meos nuperos sunt etiam Gauterii vel Toussaint Observations périodiques, in quibus varia fidem vix inventura continentur monstra, equus marinus, sirena vera, caeterum pisces ex Plumerii posthumis. Non magni momenti diarium est et carissime venit. Nuper ob plantas excurri, etsi incredibilis fere vis pluviae cadit. Praeter duos Scirpos nihil memorabile reperi. Engeliū rure adii, qui Te plurimum salutat.

Nihil habeo quod praeterea mereatur Tibi indicari. Vale, care amice, meque ut soles ama. Bern. die 22. Jul. 1758.

214.

(212).

Vix habeo chartae satis, ut hanc Tibi conficiam epistolam. Accepi quae amici Belgae miserunt, Gaubium ⁵⁾ imprimis, cujus quas scribit voculae nescio quid habent invidiosi. Nunquam cupivi irri-

1) Andrea Pasta, Discorso medico-chirurgico intorno al flusso di sangue dell' utero delle donne gravide. Bergamo 1750, 1757.

2) Joh. Junker, Chemiae conspectus theoretico-practicus, Halle 1730. „Editio II. Gallice versa et a D. de Machy edita est Paris. anno 1757. 12. sex vol.“ BB II, 230.

3) Bibliothèque de physique et d'histoire naturelle. Paris 1758. 12. 5 vol. BB II, 400.

4) Lady Johanna Gray oder der Triumph der Religion.

5) H. D. Gaub, Institutiones pathologiae. Leidae 1758. 8. BA II, 167.

tabilem naturam in praxin invehere, inque vasis minoribus et pathologia febrili eam facultatem certe revocavi ad unicas musculares fibras. Eichsfeldii catalogum remitto.

Inter plantas rediit nuper ex Alpibus vera *Cassida alp.* magno flore, de qua dubitabam, deinde duae *Alsinae* junceo folio diversae, quarum grandifloram solam in Enumeratione habeo. Caeterum in labore conpingendarum sarcinarum detineor, die Jovis urbem relecturus bonis utinam auspiciis. Vale et me ut soles ama. Bern. die 26. Sept. 1758.

Cominus cum respexissem, catalogum Eichsfeldii non reperio, sed Rupe remittam. Iterum vale.
